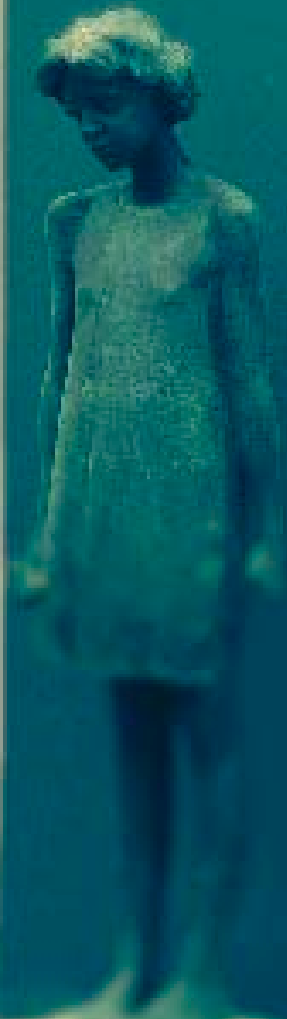

KULTŪROS IR ISTORIJOS ŽURNALAS,
LEIDŽIAMAS NUO 2004 M.

RADVILIŠKIO KRAŠTAS

SVEIKINAME

ELONAI MARIJOŠIŪTEI-VAIŠNIENEI – 80

Mokslų daktarė, visuomenės veikėja. Praeityje garsaus Radviliškio vargonininko ir chorvedžio Antano Marijošiaus vaikaitė, Radviliškyje gimusios pedagogės Kotrynos Steponaitytės ir žinomo dirigento, muzikos pedagogo, kompozitoriaus, profesoriaus Vytauto Marijošiaus duktė. Baigiantis karui, šeima pasitraukė į Vakarų, paskui – į Ameriką. E. Vaišniene visada traukė gimtinę, tėvų kraštą, ji nuolat puoselėjo lietuvių bendruomenę savo šeimoje, niekada nepamiršo lietuvių kalbos, iki šiol aktyviai dalyvauja išėivijos tautiečių veikloje. Jau daug metų labai geranoriškai padeda Lietuvai ir Radviliškiui – jo Viešajai bibliotekai, miesto mokykloms, gyventojams: teikia labdaros, organizuoja įvairias akcijas, skaito paskaitas ir kita. Jai suteiktas Radviliškio rajono savivaldybės Metų Gerumo angelo vardas, Radviliškio miesto garbės pilietės vardas.

VERONIKAI VASILIAUSKIENEI – 80

Profesorė, habilituota mokslų daktarė, agronomė. Gimė Aukštelkų k., Radviliškio r. Mokėsi Aukštelkuose, Radviliškyje, studijavo Lietuvos žemės ūkio akademijos Agronomijos fakultete. Po studijų dirbo agronome, dėstytoja, Žemdirbystės institute – mokslo darbuotoja, vadovaujantį darbą. 1974 m. apgynė žemės ūkio mokslų kandidatės, 1988 m. – daktarės disertacijos. Išrinkta Lietuvos mokslų akademijos nare eksperte, nare korespondente, tikrąja nare (akademike). Jai buvo patikėtos akademijos skyriaus pirmininkės, mokslinės sekretorės, viceprezidentės, Lietuvos Vyriausybės konsultantės bei kitos atsakingos pareigos, visuomeninės užduotys. Paskelbė per 300 mokslinių ir kitų straipsnių. Už akademinę, visuomeninę veiklą įvertinta ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžiumi, daugeliu kitų apdovanojimų.

Nuoširdžiai sveikiname abi garbiąsias Jubilates. Dėkojame už Jūsų išsaugotą ryšį su Radviliškio kraštu ir jo žmonėmis, už patiriamą Jūsų jautrų dėmesį, geranorišką paramą, už šilto bendravimo dovaną. Tai labai vertiname ir branginame.

Jums ir kitiems kraštiečiams, šių metų antrąjį pusmetį sulaukusiems asmeninių sukakčių, linkime sveikatos, prasmingų darbų, gražių užmojų ir aplinkinių gerumo. Tegul įsižiebusios šv. Kalėdų žvaigždės šviesa nuolat gavins Jūsų širdis ir palaimingai gobs visas Jūsų dienas ateinančiais metais.

Radviliškėnai

turinys

Vytautas Juozapaitis SVARBIAUSIA – BŪTI ŽMOGUMI	4
Sigitas Senulis AKMENS IR ŽALVARIO AMŽIAI	5
Gintautas Pabilionis ROPAI MŪSŲ KRAŠTE (1)	15
Jonas Linkevičius IŠLAIKĘS DIDVYRIŠKUMO EGZAMINĄ	22
Lina Petronytė-Miliauskienė ĮKVĖPIMO KIBIRKŠTIMS IR KIBIRKŠTĖLĖMS ŠVIEČIANT...	28
Edmundas Leonavičius ATMINTIS	39
Ina Stuogė LIETUVIŲ ŽIRGAI, ŠUOLIUOJANTYS PER TAUTOS ISTORIJĄ	43
Zenonas Vasiliauskas ILGAMETIS RADVILIŠKIO BURMISTRAS	51
Rita Aleknaitė-Bieliauskienė DAUGIABRIAUNIO TALENTO KRAŠTIETIS (2)	58
Marija Jablonskienė, Saulė Remeikienė ATSIRADĘ KARTU – DURPYNAS IR GYVENVIETĖ	64
Emilija Brajinskienė NUO KALĖDŲ IKI TRIJŲ KARALIŲ	69
Aleksandras Šidlauskas GIMTOSIOS KALBOS KELIONĖ	74
Stasys Bulzgis METAI BĖGA GREIČIAU UŽ GYVENIMĄ	79
RAJONO KULTŪROS RENGINIAI (2015 m. II pusmetis)	82
RADVILIŠKIO KRAŠTO IŠKILIŲ SUKAKČIŲ KALENDORIUS 2016 M.	85
NEBESANTIS, BET NEPAMIRŠTAS PASTATAS	91

J. Meškeliavičiaus skulptūra „Aušrinė“ Radviliškyje. L. Bagučanskytės nuotr.

STEIGĖJAS Radviliškio viešoji biblioteka ir Vilniaus radviliškėnų bendrija / **REDAKcinė KOLEGIJA** Romualdas Budrys, Elena Romana Cemnolonskienė, Jonas Linkevičius, Aleksandras Šidlauskas / **REDAKCIJA** Gražina Dunauskienė, Aldona Januševičienė, Kristina Kacevičienė, Rasa Plukienė, Egidijus Prascevičius / **MENINIS REDAKTORIUS** Arvydas Každailis / **MAKETAVO** Tomas Januševičius / **LEIDŽIA** Radviliškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka, Dariaus ir Girėno g. 9, LT-82137 Radviliškis, tel./faksas (8-422) 5 31 68, el. paštas: direktore@radviliskio biblioteka.lt, www.radviliskio biblioteka.lt / **SPAUDINA** „Standartų spaustuvė“, Dariaus ir Girėno g. 39, LT-02189 Vilnius, tel. 2167527, faksas 2167547, el. paštas: info@standart.lt / TIRAŽAS 300 egz.

ISSN 1822-0517

SVARBIAUSIA – BŪTI ŽMOGUMI

Yra du dalykai, kurių žmogus nepajėgus pats pasirinkti, tai – tėvai, suteikę kiekvienam gyvybę, bei gimtinė, žemės lopinėlis, kuriame Dievo valia kiekvienam buvo lemta išvysti pasaulį. Dažniausiai šios dvi sąvokos neatsiejamos. Taip nutiko ir man, kukliam savo gimtojo Radviliškio krašto sūnui, pirmą kartą verksmu pasveikinusiam žmoniją daugiau nei prieš pusę šimto metų dviejų garbingų mokytojų Vytauto ir Larisos šeimoje. Tad Radviliškis nuo šešiasdešimt trečiųjų gruodžio tapo neatsiejama manęs dalimi, apsprendusia ir tolimesnį likimą, nuo kurio dar nė vienam neteko pabėgti.

Tiesą pasakius, niekada to ir nemėginau daryti, nes, gimtinėje pakrikštytas, užgrūdintas, išmokau darbu ir valia siekti tikslų, kurie tenkintų ne vien mane patį, bet būtų naudingi visų pirma širdžiai artimiausiems savo krašto žmonėms, juk nuo jų pažinimo ir prasidėjo manasis Lietuvos bei pasaulio suvokimas.

Apkeliavęs didžiumą žemynų, pasiekęs profesines aukštumas, drauge su gyvenimo drauge Egle sukūręs savo namų lizdą, pilną meilės ir supratimo, lyg ir turėčiau galimybę saldžiai užmigti ramybės oazėje ir mėgautis ne-eito kelio rezultatais. Visgi nenusakoma gimtojo krašto trauka nenumaldomai ir vis dažniau grąžina į Radviliškį. Miestą, pastaraisiais metais tapusį ne tik jaukiu ir patraukliu gyventi, bet ir nacionalinio masto kultūros centru, kuriame ypatingas dėmesys teikiamas Lietuvos bei kiekvieno mūsų dvasiniam turiniui. Vien šio unikalaus leidinio, kurio puslapiuose turime galimybę bendrauti, buvimas liudija radviliškiečių meilę savam kraštui.

Džiaugiuosi, kad žurnalas „Radviliškio kraštas“ gimė ir gyvena ne kur nors kitur, o Viešojoje bibliotekoje. Būtent tame pastate Radviliškio miesto savivaldybės sekretoriumi darbuosiu mano senelis Petras iki tol, kol bolševikų buvo išstremtas į Sibirą kartu su mano močiute Pranute. Būtent šie namai prieš aštuonerius metus tapo mano, kaip dainininko, sugrįžimo į gimtinę simboliu: tuomet bibliotekos pakviestas fiziškai sugrįžau į Radviliškio kultūrinį gyvenimą, kurį pastaraisiais metais susiejau ir su atstovavimu kraštiečiams auščiausiu lygiu Tautos atstovybėje.

Radviliškio kraštas – tai lyg magiškas žodžių junginys, savyje talpinantis tūkstančius šeimų, darbščius čionykščius gyventojus, auginančius vaikučius, prižiūrinčius senelius, dirbančius savo artimųjų ir valstybės labui. Šeduva, Baisogala, Tyruliai, Pociūnėliai, Grinkiškis, Aukštelkai, Šiaulėnai, Šaukotas, Palonai, Raudondvaris, Pakalniškiai, Sidabravas, Skėmiai, Pašušvys, Minaičiai – tai vis mūsų kraštas, išugdęs ir padovanojęs Lietuvai iškiliausias asmenybes, didžiavyrius ir didvyres moteris, plačiai garsinusius ir tebegarsinančius Lietuvą. Tačiau pats didžiausias mūsų krašto turtas – tie paprasti, gal nedaug kam ir žinomi žmonės, diena diena kantriai einantys sūraus prakaito nušlakstytu keliu, neprašantys išskirtinio dėmesio, o tiesiog gyvenimu liudijantys sielos grožį ir begalinę meilę savo žemei. Žemei, kuriai turime būti visi dėkingi ir savo išgalėmis ją puoselėti, nes, praradę ar netekę šaknų, prarasime ir dvasios turinį, o be jo žmogumi būti neįmanoma. Tad svarbiausia – būti žmogumi, nes tik dvasinis turinys – kultūra – neleis sustabarėti sielai, be kurios ir Radviliškio kraštas nebūtų toks gražus.

Vytautas Juozapaitis,

profesorius, Lietuvos Respublikos Seimo narys, Radviliškio miesto garbės pilietis

Tauro Milašiaus nuotrauka

Apie Radviliškio rajono praeitį teko skaityti daug publikacijų, kurias paskelbė tiek profesionalūs, tiek ir neprofesionalūs tyrinėtojai. Išskirtinio dėmesio susilaukė rajono dvarų, miestų ir miestelių istorija. Pateikta nemažai duomenų apie čia gyvenusias asmenybes, etnografinės medžiagos. Visgi pasigedau nors kiek sistemintos informacijos apie mūsų krašto proistorę, tai yra laikus, kai dar nebuvo rašytinių šaltinių, ir apie juos galima sužinoti tik archeologinių tyrimų dėka (galvoje turiu materialinę kultūrą). Periodiniuose leidiniuose apie atskirus rajono objektus rašė Vytautas Šenauskas, Egidijus Prascevičius, archeologai, tyrinęję mūsų rajone, savo darbo rezultatus skelbė pavieniuose straipsniuose, specialioje literatūroje. Kas gi buvo mūsų krašte nuo seniausiųjų laikų iki viduramžių vidurio, taip nelabai ir aišku.

Interpretuojant archeologinių tyrinėjimų metu surinktus radinius, galima spręsti ne tik apie tam tikro laikotarpio materialinę (daiktinę) kultūrą. Archeologijos objektų tyrinėjimo medžiaga įgalina suprasti ir dvasinės kultūros bei visuomeninių santykių raidą, netgi etnogenetinius skirtumus. Archeologai suteikia galimybę sužinoti, kaip gyveno (pastatai, namų buities, darbo ir karybos įrankiai), kaip puošėsi, kaip tikėjo mūsų tėvų tėvų tėvai. Labai pasistengus, galima susivokti, net kaip jie kalbėjo...

Visada maniau, kad Radviliškio rajono teritorija skurdi savo archeologiniu paveldu, proistoriniais laikais buvo mažai apgyventa, kad čia plytėjo dykra, neįlendamose giriose lakstė vien žvėrys ir skraidė paukščiai... Pradėjau sisteminti, lyginti skurdžius archeologinius duomenis, nusipaišiau žemėlapius ir... mano nuomonė tapo visiškai kitokia.

Bevertant archeologinių tyrimų ataskaitas, kitą literatūrą, sužiūrėjus radimvietes bei žinomus archeologijos objektus ir nusipiešus ant žemėlapių, paaiškėjo, kad mūsų rajono teritorija buvo gana tankiai apgyventa nuo seniausių laikų. Mūsų protėviai paliko nemažai informacijos apie save po žeme ir ne tik. Šiame straipsnyje pabandysiu, kiek leidžia mano sugebėjimai, apibendrinti informaciją, kurią turime, o bendrą procesą, kuris čia vyko nuo akmens amžiaus iki Lietuvos valstybės atsiradimo, vaizdą, tesusikuria skaitytojo vaizduotė. Neketinu nei polemizuoti, nei daryti savo išvadų. Straipsnį suskirs-

SIGITAS SENULIS,
Daugyvenės kultūros istorijos
muziejaus-draustinio vyriausiasis
fondų saugotojas

AKMENS IR ŽALVARIO AMŽIAI

**Pirmą kartą žurnalo
skaitytojus plačiau
supažindiname su rajono
archeologija**

čia į tris dalis: pirmoji skirta akmens amžiui, antroji – senajam, viduriniajam ir vėlyvajam geležies amžiams, o trečioje papasakosiu apie archeologinius tyrinėjimus rajono teritorijoje bei čia dirbusius archeologus, taip pat pateiksiu šaltinių ir istoriografijos sąrašą.

Straipsnyje pateikti žemėlapiai sudaryti autoriaus. Ilustracijoms panaudoti radiniai saugomi Daugyvenės kultūros istorijos muziejaus-draustinio fonduose. Piešiniai ir fotografijos – taip pat autoriaus.

...O susidomėjimas mūsų krašto proistorės palikimu atsirado jau XVIII amžiuje. Archeologinėje literatūroje yra duomenų, kad Abiejų tautų respublikos karalius Stanislovas Augustas Poniatovskis labai domėjosi senienomis ir jo iniciatyva buvo tyrinėjami Raginėnų pilkapynai bei piliakalnis (Kulikauskas, P., Zabiela, G. Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.). Vilnius, 1999, p. 19)...

TERMINŲ ŽODYNĖLIS

Akmens amžius. Žmonijos istorijos laikotarpis, kai svarbiausi įrankiai ir ginklai buvo gaminami iš akmens (pagrindinė sudėtinė dalis). Skirstomas į paleolitą (senąjį), mezolitą (vidurinįjį), neolitą (vėlyvąjį). Lietuvoje tęsėsi nuo XI iki II tūkstantmečio prieš Kristų.

Žalvario amžius. Laikotarpis, kai įrankių ir ginklų gamybai pradėti naudoti metalai, ypač žalvaris (vario 98% ir alavo 2% lydinys). Lietuvoje jis apėmė tokį laikotarpį: II tūkstantmetis prieš Kristų–I tūkstantmečio po Kristaus pradžia.

Ankstyvasis geležies amžius. Laikotarpis, kai visuomeninėje kultūroje perversmą padarė geležies naudojimas. Lietuvoje tęsėsi nuo 500 metų prieš Kristų iki I tūkstantmečio po Kristaus pradžios.

Senasis geležies amžius. Lietuvoje tęsėsi I–IV amžiais po Kristaus.

Vidurinis geležies amžius. Lietuvoje tęsėsi V–VIII amžiais po Kristaus.

Pastaba. Išsamus su akmens amžiaus archeologija susijusių terminų žodynelis pateiktas knygoje Girininkas, A., Lukoševičius, O. Lietuvos priešistorė. Materialinės ir dvasinės kultūros raida, genčių formavimasis. Vilnius, 1996, p. 186–189. Ten pat, p. 190., pateikta chronologinė lentelė.

Vėlyvasis geležies amžius. Lietuvoje tęsėsi nuo IX amžiaus po Kristaus iki istorinių laikų.

Virvelinė keramika. Taip vadinami vėlyvojo neolito laikotarpyje lipdyti keraminiai indai, puošti virvelės įspaudu.

Laiviniai kovos kirviai. Kirviai, gaminti iš paprasto akmens, su išgręžta skylė kotui. Savo forma labai primenantys apverstą laivelį. Aptikta daug tipų ir variacijų. Būdingi Virvelinės keramikos kultūrai.

Virvelinės keramikos kultūra. Archeologinė kultūra, kuri Lietuvos teritorijoje išplito III tūkstantmečio prieš Kristų pabaigoje. Jai būdinga virvelinė keramika ir laiviniai kovos kirviai. Manoma buvus indoeuropietiška žemdirbių kultūra.

Archeologinė kultūra. Tam tikru istorijos periodu ir tam tikroje teritorijoje gyvenusi žmonių grupė su bendrais materialiosios ir dvasinės kultūros bruožais.

Radviliškio rajono teritorijoje akmens amžiaus gyvenviečių pėdsakų neaptikta. Anuo metu mūsų kraštas buvo labai menkai apgyventas, jeigu taip galima pasakyti. Akmens amžiaus gyventojai buvo klajokliai medžiotojai ir rankiotojai.

Nebuvo čia didelių upių ar ežerų, kur buvo galima nuolatinai įsikurti. Turėjo būti apgyventos Šušvės, Kiršino, Daugyvenės ir kitų upių pakrantės. Tikėtina, kad akmens amžiaus žmonės gyveno ir prie Arimaičių ežero. Viršutinėje senojo ežero terasoje, Verdulių kaimo teritorijoje, aptinkama titnago dirbinių, ten pat

yra petrostigmatinis (su iškalta gyvūno arba žmogaus pėda ar kitais ženklais) akmuo su vadinama velnio pėda – akmens amžiaus palikimas.

Tyrinėjant Raginėnų pilkapyną III rasta titnago skelčių (žr. 15 pav.). Tiesa, titnaginius įrankius tebegamino ir žalvario amžiuje.

Neabejodami galime teigti, kad vėlyvojo neolito (IV–II tūkst. pr. Kr.) pabaigoje mūsų kraštas jau buvo apgyventas – tai liudija čia randamų akmens kirvių su skyde kotui gausa. Vien Daugyvenės kultūros istorijos muziejaus-draustinio (toliau – Daugyvenės muziejus) Šeduvos kraštotyros skyriuje jų yra 35 vienetai. Dar 43 saugomi kituose Lietuvos muziejuose. Akmeniniai kirviai su skyde kotui (dar vadinami laiviniai kovos kirviais, nes panašūs į laivelius, 2 pav.) būdingi Virvelinės keramikos kultūros atstovams, kurie į mūsų teritorijas atsikraustė apie 2900 m. pr. Kr. ir, manoma, stipriai paveikė tolimesnę krašto raidą. Jie greičiausiai buvo klajokliai gyvulių augintojai ir, susimaišę su vietiniais gyventojais, paskatino baltų etnoso vystymąsi (Rimantienė, R. *Akmens amžius Lietuvoje*. Vilnius, 1996, p. 218–221.; Girininkas, A. *Lietuvos archeologija. Akmens amžius*. Vilnius, 2009, p. 196).

Išanalizavus duomenis apie Radviliškio rajono teritorijoje rastus akmeninius kirvius su skyde kotui (skaičiuojant ir tuos, kurių radimvietė neaiški), galima teigti: daugiausia rasta laivinių kovos kirvių – 14 (12 saugoma Daugyvenės muziejuje, 5–7 pav.), akmeninių kirvių su skyde kotui siaurėjančia pentimi – 11 (3 saugomi Daugyvenės muziejuje, 8 pav.), akmeninių kirvių su skyde kotui apvalia pentimi – 9 (6 saugomi Daugyvenės muziejuje, 9–10 pav.), akmeninių kirvių su skyde kotui keturkampe pentimi – 9 (3 saugomi Daugyvenės muziejuje, 11 pav.), akmeninių kirvių su skyde kotui netaisyklinga pentimi – 2, 2 kirviai su antrą kartą gręžta skyde (2 pav.), 1 su nebaigta gręžti skyde, 1 dviašmenis akmeninis kirvis su skyde kotui (pav. 12), 9 radimvietėse aptikta akmeninių kirvių fragmentų.

Akmeninių kirvių su skyde kotui surinkta 11-oje iš 14 Radviliškio rajono seniūnijų: **Aukštelkų sen.**, Žironų k. – 3 radiniai; **Baisogalos sen.**, Baisogaloje – 2, Čelkiuose, Pliuškiuose; **Grinkiškio sen.**, Grinkiškyje – 4, Gulbinuose – 2, Šarkučiuose – 2, Kairėnuose, Vaitiekū-

nuose; **Pakalniškių sen.**, Raginėnuose – 2, Jukiškyje ir Baukuose; **Radviliškio sen.**, Radviluose ir Daugėlaičiuose; **Skėmių sen.**, Skėmiuose – 2; **Sidabravo sen.**, Rimiškyje; **Šaukoto sen.**, Diktariškiuose – 3, Lenkaičiuose; **Šeduvos miesto sen.**, Šeduvos m., Žilioniuose – 2, Vėriškiuose – 2, Užuožeriuose; **Šiaulėnų sen.**, Daujočiuose; **Tyrulių sen.**, Pušinavoje ir 2 Tyruliuose.

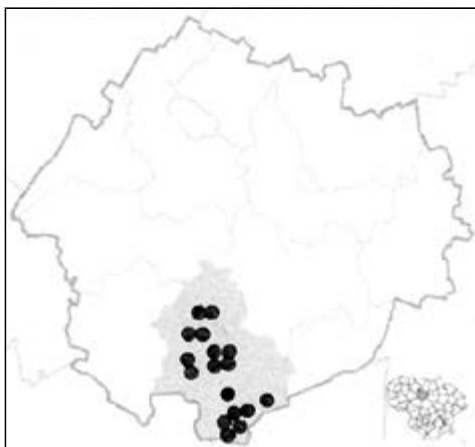
Akmens amžių mena ir keletas kitų pavienių radinių. Šeduvos apylinkėse aptiktas sugniaužtinis įtveriamasis kirvis. Lietuvos teritorijoje tokių rasta tik 6 (*Lietuvos archeologijos atlasas*. T. 1. Vilnius, 1974, p. 87) – 7 pav. Baisogalos seniūnijoje aptikta taip vadinamo gyvatgalvio kaplio dalis, saugoma Daugyvenės muziejuje. Apie šį radinį dienoraštyje rašė Tadas Daugirdas (*Lietuvos archeologijos atlasas*. T. I. Vilnius, 1974, p. 109). Karčemų kaime rastas akmeninis kaplys (labai panašus į buožę) su skyde kotui, Vaitiekūnuose ir Daujočiuose aptikti įtveriamieji titnaginiai kirviai.

Akmens amžiaus radiniai aptikti atsitiktinai ir nesudaro kažkokių didesnių kompleksų, bet, išanalizavus radimviečių sklaidą, galima susidaryti tam tikrą jų paplitimo vaizdą (1–3 žemėlapiai). Neolito, kaip ir ankstesnių akmens amžiaus laikotarpių, žmonės kūrėsi prie didesnių upių ir kitų vandens telkinių, o vėlyvojo neolito klimatas jau buvo panašus į dabartinį. Akmens amžiaus gyventojai, kaip minėta, buvo klajokliai, todėl stambių gyvenviečių iš šio mūsų istorijos periodo labai mažai aptikta.

Virvelinės keramikos kultūra apibūdinama kaip agrarinė (Girininkas, A. *Lietuvos archeologija. Akmens amžius*. Vilnius, 2009, p. 134.), bet pradžioje jos atstovai daug keliaudavo, skverbdamiesi į krašto gilumą. Tuo metu vieninteliai praeinami keliai buvo paupiai.

Šušvės upė. Grinkiškio apylinkėse galėjo būti gyvenvietė, nes čia užfiksuota net 12 pavienių radimviečių (Grinkiškis, Gulbinai, Kairėnai ir kt., 2 žemėlapis), bet svarbiausia, kad 1934 m. Grinkiškio miestelyje buvo aptiktas virvelininkų kapas – gana retas atvejis Lietuvos archeologijoje. Rytinėje Baltijos jūros regiono dalyje užfiksuoti tik 106 Virvelinei keramikos kultūrai priskiriami kapai: 20 – Lietuvoje, 45 – Latvijoje ir 41 – Estijoje (Žukauskaitė, J. Virvelinės keramikos kultūros kapai rytų baltijos regione. *Lietuvos archeologija*. T. 31. Vilnius, 2007, p. 86.). Mirusiojo skeletas rastas 1 m

gylyje, labai sunykęs, šalia aptiktas laivinis kovos kirvis (Girininkas, A. *Lietuvos archeologija. Akmens amžius*. Vilnius, 2009, p. 196, Kulikauskas, P., Kulikauskienė, R., Tautavičius, A. *Lietuvos archeologijos bruožai*. Vilnius, 1961, p. 81., Rimantienė, R. *Akmens amžius Lietuvoje*. Vilnius, 1996, p. 222.; Žukauskaitė, J. Virvelinės keramikos kultūros kapai rytinėje Baltijos jūros regiono dalyje. *Lietuvos archeologija*. T. 31. Vilnius, 2007, p. 72).

Radimvietės Grinkiškio seniūnijoje

Obelės upė. Žironų k. – 3 pavienės radimvietės.

Kiršino upė. 3 pavienės radimvietės šalia ir 5 galimai susijusios.

Daugyvenės upė. 2 radiniai Raginėnų k., Raginėnų pilkapyn. III, Kleboniško piliakaln.

Arimaičių ežeras. Radimvietė Užuožerių kaime, petrostigmatinis akmuo ir nefiksuoti titnaginiai radiniai Verdulių kaime.

Tyrulių pelkė (akmens amžiuje – ežeras). 3 radimvietės Tyruliuose.

Vieną neolito radinį būtina paminėti ir aptarti atskirai. Šeduvos apylinkėse atsitiktinai buvo surastas akmeninis skobtas, pagamintas iš skalūno (1 pav.). Tokių dirbinių Lietuvoje užfiksuota vos keletas – Lūšna, Šakių r., Šventosios 23 ir 28 gyvenvietės, kt. (Girininkas, A. *Lietuvos archeologija. Akmens amžius*. Vilnius, 2009, p. 213, *Lietuvos archeologijos atlasas*. Red. Tautavičius, A., Vilnius, 1975, p. 103–104, Rimantienė, R. *Akmens amžius Lietuvoje*. Vilnius, 1996, p. 307). Jie liudija viduriniojo

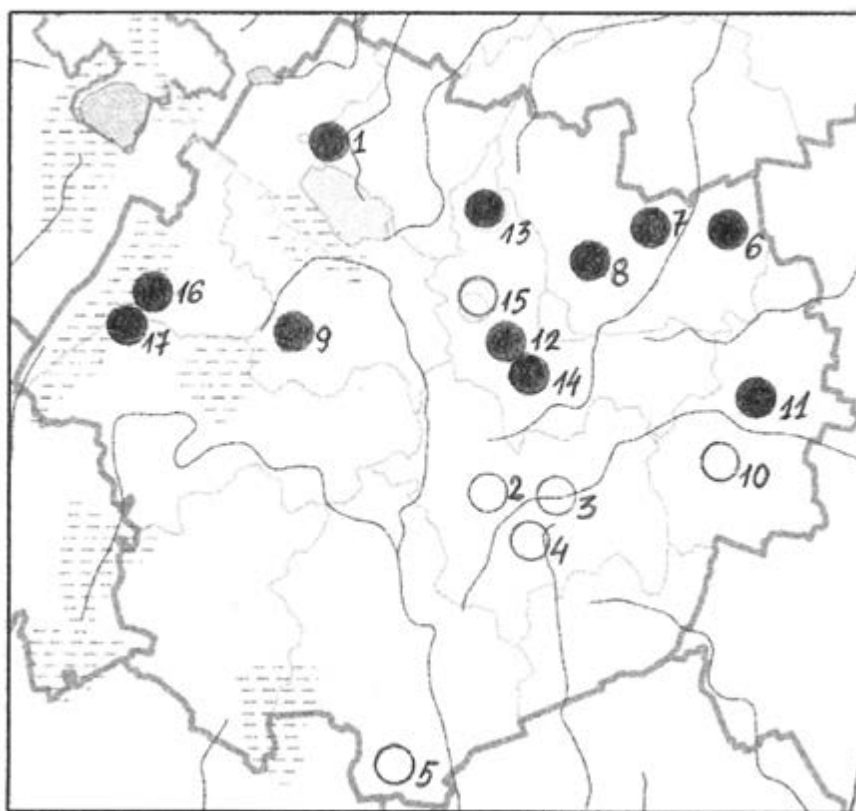
neolito gyventojų prekybinius ryšius su fino-ugrų (estų, suomių, karelių, marių, mordvių protėvių) gyventais kraštais (Rimantienė, R. *Akmens amžius Lietuvoje*. Vilnius, 1996, p. 152.). Netoli Šeduvos, prie Vaižgų kaimo, yra Šuojos upės ištakos, o jos pavadinimas – fino-ugrų kilmės. Labai gali būti, kad šalia dabartinės Šeduvos miesto vėlyvajame neolite gyveno fino-ugrų bendruomenė, kuri ir naudojosi minėtuoju skobtu.

Apie žalvario amžių Radviliškio rajono teritorijoje, kaip ir visoje Lietuvoje, kalbėti sudėtinga. Labai jau mažai radinių iš šio laikotarpio, o ir tyrinėtas jis menkai. Šiam istorijos periodui priskirtini Pakalniškių piliakalnis, kurį 1996 m. žvalgė archeologai Z. Baubonis, B. Dakanis (Radviliškio rajono piliakalnių ir gyvenviečių žvalgomieji tyrinėjimai. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*. Vilnius, 1998, p. 56–61) bei Raginėnų III pilkapynas, kurį tais pačiais 1996 m. tyrinėjo tie patys archeologai (Baubonis, Z., Dakanis, B. Raginėnų 3-iojo pilkapyno tyrinėjimai. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*. Vilnius, 1998, p. 131–135). Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje rodo, kad įrankiai iš akmens buvo gaminami iki pat ankstyvojo geležies amžiaus. Akmeniniai kirviai su skylė kotui ir tie patys skobtai iš skalūno pas mus naudoti per visą žalvario amžių.

1 žemėlapis. Akmens bei žalvario a. akmens kirvių su skylė kotui, saugomų Daugyvenės muziejaus fonduose, radimvietės Radviliškio r.

1. Aukštelkų seniūnija, Žironų k. Laivinis kovos kirvis su skylė kotui.
2. Baisogalos seniūnija. Akmeninis kirvis, neaiškaus tipo su antrą kartą gręžta skylė kotui.
3. Baisogalos seniūnija. Laivinis kovos kirvis su skylė kotui, Fatjanovo tipo.
4. Baisogalos seniūnija. Akmeninis kirvis, neaiškaus tipo su nebaigta gręžti skylė kotui.
5. Grinkiškio seniūnija. Akmeninis kirvis su skylė kotui, keturkampe pentimi.

1 žemėlapis. Radviliškio rajono akmenis ir žalvario amžius. Akmeniniai kirviai su skyle kotui

tiksliai žinoma radinvietė

netiksliai žinoma radinvietė

6. Pakalniškių seniūnija, Jukiškio k. Akmeninis kirvis su skyle kotui apvalia pentimi.

7. Pakalniškių seniūnija, Raginėnų k. Akmeninis kirvis su skyle kotui apvalia pentimi, ašmenys nulūžę.

8. Pakalniškių seniūnija, Baukų k. Akmeninis kirvis su skyle kotui nutrupėjusia pentimi.

9. Radviliškio seniūnija, Daugėlaičių k. Laivinis kovos kirvis su skyle kotui, apgadintas.

10. Sidabravo seniūnija. Akmeninis kirvis su skyle kotui siaurėjančia pentimi.

11. Sidabravo seniūnija, Rimiškių k. Baltiško akmeninio kirvio su skyle kotui dalis su nuskelta pentimi.

12. Šeduvos miesto seniūnija, Vėriškių k. Akmeninis kirvis su skyle kotui plačia apvalia pentimi.

13. Šeduvos miesto seniūnija, Užuožerių k. Akmeninis kirvis su skyle kotui, skylė gręžta antrą kartą.

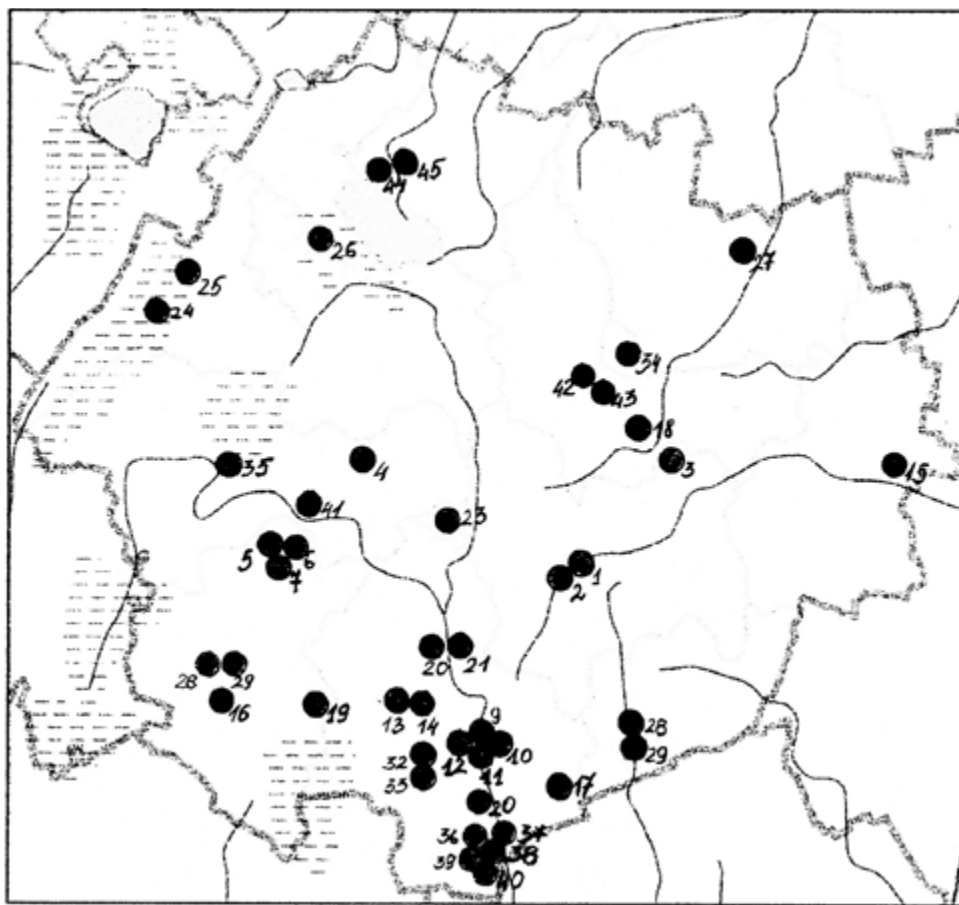
14. Šeduvos miesto seniūnija, Vėriškių k. Akmeninis kirvis su skyle kotui kūgine pentimi.

15. Šeduvos miesto seniūnija. Akmeninis kirvis su skyle kotui apvalia pentimi.

16. Tyrulių seniūnija, Tyruliai. Akmeninis kirvis su skyle kotui plačia apvalia pentimi.

17. Tyrulių seniūnija, Tyruliai. Laivinis baltiškas kovos kirvis su skyle kotui.

Daugyvenės kultūros istorijos muziejaus-draustinio fonduose saugoma 18 akmeninių kirvių su skylė kotui, kurių radimvietė nežinoma (numanoma, kad rasti Radviliškio rajono teritorijoje). Po 1 – iš Pasvalio ir Panevėžio rajonų.

2 žemėlapis. Radviliškio r. aptikti akmens kirviai su skylė kotui, saugomi įvairiuose Lietuvos muziejuose

1. Baisogala. Akmeninis kirvis siaurėjančia pentimi (Kaunas, Vytauto Didžiojo karo muziejus).

2. Baisogala. Gyvatgalvis kaplys (duomenys iš T. Daugirdo dienoraščio).

3. Čelkiai. Baisogalos seniūnija. Akmeninio kirvio nuolauža (Kėdainių krašto muziejus).

4. Daujočiai, Šiaulėnų seniūnija. Titnaginys kirvis keturkampio pjūvio (Kaunas, Vytauto Didžiojo karo muziejus).

5. Diktariškiai, Šaukoto seniūnija. Akmeninis kirvis siaurėjančia pentimi (Šiaulėnai, visuomeninis mokyklos muziejus).

6. Diktariškiai, Šaukoto seniūnija. Akmeninis kirvis siaurėjančia pentimi (Šiaulėnai, visuomeninis mokyklos muziejus).

7. Diktariškiai, Šaukoto seniūnija. Akmeninio kirvio nuolauža (Šiaulėnai, visuomeninis mokyklos muziejus).

8. Girviniai (?), Radviliškio r.

Akmeninis kirvis keturkampe pentimi (Šiaulių „Aušros“ muziejus).

9. Grinkiškis. Akmeninis kirvis siaurėjančia pentimi (Kėdainių krašto muziejus).

10. Grinkiškis. Laivinio kovos kirvio pentis (Kėdainių krašto muziejus).

11. Grinkiškis. Kapas. 1934 m. 1 m gylyje aptikti žmogaus griaučiai ir šalia padėtas laivinis kovos kirvis (Kaunas, Vytauto Didžiojo karo muziejus).

12. Grinkiškis. Akmeninis kirvis keturkampe pentimi (Kaunas, Vytauto Didžiojo karo muziejus).
13. Gulbinai, Grinkiškio seniūnija. Akmeninis kirvis smailėjančia pentimi (Kėdainių krašto muziejus).
14. Gulbinai, Grinkiškio seniūnija. Akmeninis kirvis apvalia pentimi (Kėdainių krašto muziejus).
15. Jasnagurka, Sidabravo seniūnija. Akmeninis kirvis keturkampe pentimi (Panevėžio kraštotyros muziejus).
16. Kadylai, Šiluvos valsčius, Rasenių apskritis, dabar kaimas 3 km. nuo Šaukoto. Akmeninis kirvis siaurėjančia pentimi (Kaunas, Vytauto Didžiojo karo muziejus).
17. Kairėnai, Grinkiškio seniūnija. Akmeninis kirvis keturkampe pentimi (Kėdainių krašto muziejus).
18. Kaulėliškiai, Šeduvos miesto seniūnija. Akmeninis kirvis smailėjančia pentimi, (Kėdainių krašto muziejus).
19. Lenkaičiai, Šaukoto seniūnija. Akmeninis kirvis apvalia pentimi (Kaunas, Vytauto Didžiojo karo muziejus).
20. Pašušvys (neaišku Radviliškio ar Kėdainių r.). Akmeninis kirvis keturkampe pentimi (Vilnius, Nacionalinis muziejus).
21. Pašušvys (neaišku Radviliškio ar Kėdainių r.). Akmeninis kirvis keturkampe pentimi (Vilnius, Nacionalinis muziejus).
22. Pypliai, Grinkiškio seniūnija. Akmeninis kirvis keturkampe pentimi. (Kėdainių krašto muziejus).
23. Pliuškiiai, Baisogalos seniūnija. Akmeninė buožė (Kretingos muziejus).
24. Pušinava, Tyrulių seniūnija. Akmeninio kirvio nuolauža (Šiaulių „Aušros“ muziejus).
25. Pušiniškiai, Tyrulių seniūnija. Akmeninis kirvis, padarytas iš sudužusio kirvio (Kaunas, Vytauto Didžiojo karo muziejus).
26. Radvilai, Radviliškio seniūnija. Akmeninis kirvis siaurėjančia pentimi (Šiaulių „Aušros“ muziejus).
27. Raginėnai, Pakalniškių seniūnija. Akmeninis kirvis keturkampe pentimi (Kaunas, Vytauto Didžiojo karo muziejus).
28. Skėmiai. Skėmių seniūnija. Akmeninis kirvis siaurėjančia pentimi (Kaunas, Vytauto Didžiojo karo muziejus).
29. Skėmiai, Skėmių seniūnija. Akmeninis kirvis siaurėjančia pentimi (Kaunas, Vytauto Didžiojo karo muziejus).
30. Šaukotas, Šaukoto seniūnija. Akmeninis kirvis apvalia pentimi (Kėdainių krašto muziejus).
31. Šaukotas, Šaukoto seniūnija. Akmeninio kirvio nuolauža (Kėdainių krašto muziejus).
32. Šarkučiai, Grinkiškio seniūnija. Akmeninis kirvis netaisyklinga pentimi (Kaunas, Vytauto Didžiojo karo muziejus).
33. Šarkučiai, Grinkiškio seniūnija. Akmeninio kirvio nuolauža (Kaunas, Vytauto Didžiojo karo muziejus).
34. Šeduva, Šeduvos seniūnija. Akmeninis kirvis netaisyklinga pentimi (Panevėžio kraštotyros muziejus).
35. Šiaulėnai, Šiaulėnų seniūnija. Šušvės pakrantėje rastas akmeninis kirvis siaurėjančia pentimi (Šiaulėnai, visuomeninis mokyklos muziejus).
36. Vaitiekūnai, Grinkiškio seniūnija. Akmeninis kirvis apvalia pentimi (Kėdainių krašto muziejus).
37. Vaitiekūnai, Grinkiškio seniūnija. Akmeninis kirvis siaurėjančia pentimi (Kėdainių krašto muziejus).
38. Vaitiekūnai, Grinkiškio seniūnija. Akmeninis kirvis keturkampe pentimi (Šiaulių „Aušros“ muziejus).
39. Vaitiekūnai, Grinkiškio seniūnija. Šušvės upės pakrantėje rasta akmeninio kirvio nuolauža (Kaunas, Vytauto Didžiojo karo muziejus).
40. Vaitiekūnai, Grinkiškio seniūnija. Titnagininis kirvis keturkampio pjūvio (Vilnius, Nacionalinis muziejus).

41. Virikauskai, Šiaulėnų seniūnija. Kirvis siaurėjančia pentimi (Kaunas, Vytauto Didžiojo karo muziejus).

42. Žilioniai, Šeduvos miesto seniūnija. Akmeninio kirvio

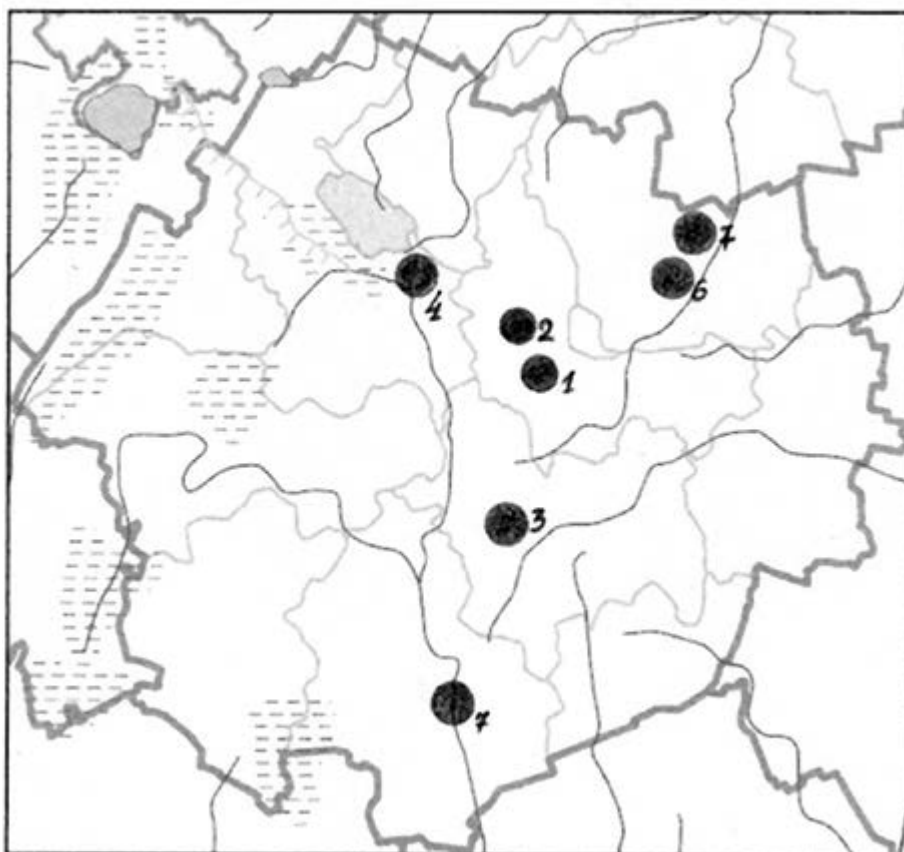
nuolauža (Kaunas, Vytauto Didžiojo karo muziejus).

43. Žilioniai, Šeduvos miesto seniūnija. Akmeninis kirvis siaurėjančia pentimi (Kaunas, Vytauto Didžiojo karo muziejus).

44. Žironai, Aukštelkų seniūnija. Akmeninis kirvis siaurėjančia pentimi (Šiaulių „Aušros“ muziejus).

45. Žironai, Aukštelkų seniūnija. Akmeninis kirvis apvalia pentimi (Šiaulių „Aušros“ muziejus).

Pastaba. Duomenys surinkti iš *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*. T. I. Vilnius, 1974. Dabartiniai duomenys gali būti kitokie.

3 žemėlapis. Akmens ir žalvario amžių kitų radinių vietos Radviliškio r.

1. Įtvėriamasis sugniaužtinis akmenis kirvis. Šeduvos seniūnija.

2. Akmeninis skobtas. Šeduvos seniūnija.

3. Gyvatgalvio kaplio apatinė dalis. Baisogalos seniūnija.

4. Akmeninis kaplys su skylė kotui (buožė?). Radviliškio seniūnija, Karčemų k.

5. Raginėnų pilkapynas III. Pakalniškių seniūnija.

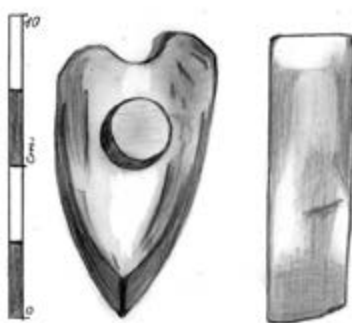
6. Kleboniškių piliakalnis. Pakalniškių seniūnija.

7. Kapas su laivinio kovos kirvio įkape. Grinkiškis, Grinkiškio seniūnija.

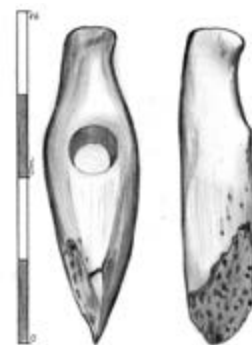
RADINIŲ RADVILIŠKIO R. ILIUSTRACIJOS

Skobtas, pagamintas iš skalūno.

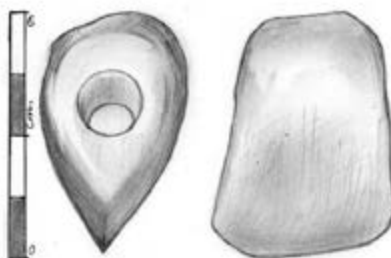
Akmens kirvis su antrą kartą gręžta skylė. Užuožerių k., Radviliškio r.

Laivinis Fatjanovo tipo kovos kirvis. Radviliškio r.

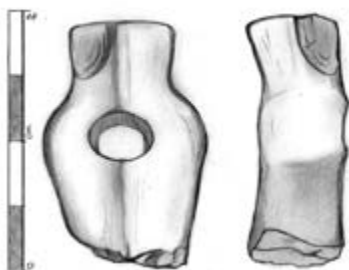
Laivinis Fatjanovo tipo kovos kirvis. Radviliškio r.

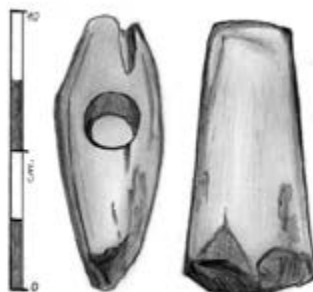
Laivinis baltiškasis kovos kirvis. Žirėnų k., Radviliškio r.

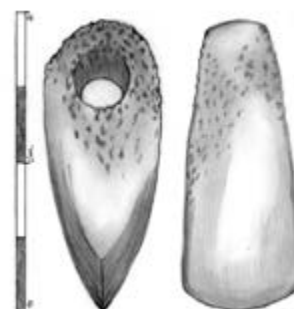
Laivinis baltiškasis kovos kirvis. Rekonstrukcija

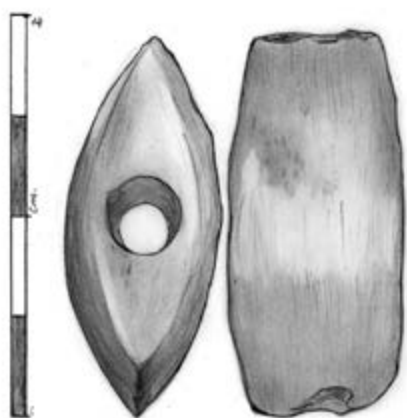
Laivinis kovos kirvis europinio tipo, cilindrine pentimi. Radviliškio r.

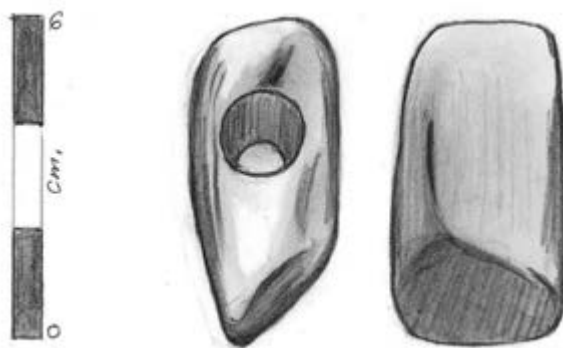
Akmens kirvis su skylė kotui, siaurėjančia pentimi. Radviliškio r.

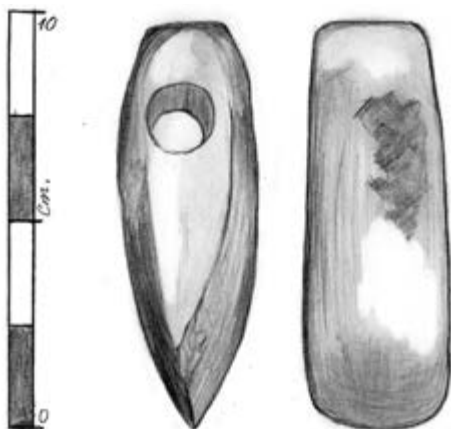
Akmens kirvis su skylė kotui, apvalia pentimi. Šėduvos sen., Radviliškio r.

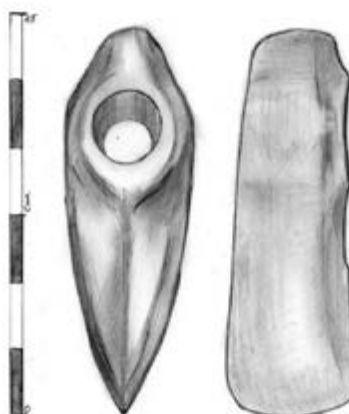
Dviašmenis kirvis su skyle kotui. Radviliškio r.

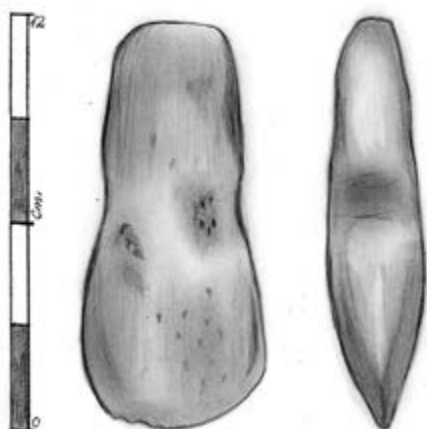
Akmens kirvis su skyle kotui, apvalia pentimi. Raginėnų k., Pakalniškių sen., Radviliškio r.

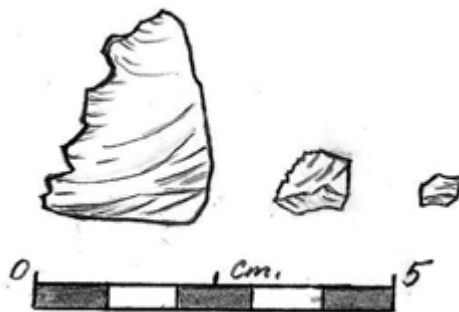
Laivinis kovos kirvis europinio tipo, cilindrine pentimi. Radviliškio r.

Laivinis kovos kirvis su movele. Radviliškio r.

Įtveriamasis sugniaužtinis akmens kirvis. Šeduvos sen., Radviliški r.

Titnago nuoskalos. Raginėnų III pilkapynas, Pakalniškių sen., Radviliškio r.

SENA, IŠSKIRTINĖ GIMINĖ

Neturint galimybės prisiliesti prie Ropų archyvo, šios giminės palikuonių saugomo Vakaruose, tenka cituoti ankstesnių autorių darbus, kuriuose vienais ar kitais aspektais pristatoma Ropų giminė. Kiek man žinoma, šie autoriai rėmėsi dar anksčiau spausdintais istorikų darbais bei vienu kitu šaltiniu. Man teko detaliau panagrinėti šaltinius, saugomus Lietuvos Respublikos archyvuose ir iš naujesnio žiūros taško įvertinti nagrinėjamą temą.

Pagal iš kartos į kartą perduodamą legendą baronai fon Ropai save kildina iš vienuolio Alberto, įkūrusio Rygos miestą ir palaidoto Rygos katedros požemyje. Būsimo vyskupo brolis 1221 m. atsikėlė nuo Reino ir gavo žemės Kurše, prie Ropės upės. Ropai, jau kaip riteriai, dalyvavo ir kariniuose žygiuose prieš baltų gentis, už tai buvo apdovanoti žemėmis. XIII–XIV a. Ropai valdė nemažus žemių plotus Lifliandijoje (dabartinės Latvijos šiaurinėje ir Estijos pietinėje dalyse).

Kaip teigia patys giminės palikuoniai, Ropų pavardė kilusi nuo Ropės upės. Keletą amžių jie buvo pavaldūs Rygos vyskupui, kuriam, be piniginių rentos, dar atlikdavo ir karinę prievolę. Sustiprėjus Rusios įtakai ir Rygos vyskupystei perėjus į pastarosios protektoratą (saugantis nuo Lietuvos–Lenkijos karalystės puolimo), Ropai ėmė tarnauti carų dinastijai. Yra žinoma, kad vienas Petro I generolas buvo Kristupas Ropas, kuris savo valstiečius varė atlikti baudžiąvą net už Dniepro. Carai už ištikimą tarnystę gausiai atsilygindavo savo pavaldiniams žemės plotais, suteikdavo kilmingųjų titulus, dovanodavo vertingų daiktų.

Ropai Lietuvos teritorijoje atsirado gerokai vėliau nei kiti vokiečių kilmės atstovai (kaip žinoma, jau Vytautas suteikė privilegiją ir teisinį imunitetą vokiečių pirkliams). Jie Lietuvos–Lenkijos valstybėje kūrėsi, pirkdami žemes bei vesdami turtingų vietinių feodalų dukteris. Pirmieji duomenys apie Ropus randami XVIII a. Pasvalio bažnyčios knygoje. Kiek vėliau jų pėdsakai aptinkami Ukmergės pavieta.

Kaip Ropai pradeda kurtis Šiaurės Lietuvoje ir kaip jų atstovai atsikelia į dabartinio Radviliškio rajono teritoriją, galime vaizdžiai įsitikinti, nagrinėdami jų gimi-

GINTAUTAS PABILIONIS,
istorikas

ROPAI MŪSŲ KRAŠTE (1)

Šia tęstine publikacija supažindinama su viena turtingiausių ir įtakingiausių vokiečių žemvaldžių fon Ropų gimine, gyvenusia dabartinėje Radviliškio rajono teritorijoje. Atspindima jos istorija – kūrimasis Pabaltijyje, socialiniai ryšiai, ekonominė bei politinė įtaka krašto gyvenimui, turėti dvarai. Spausdinama pirmoji straipsnio dalis.

Lietuvoje buvę Ropų dvarai ir palivarkai

nės geneologiją. Jonas Ropas veda Dorotą Elžbietą iš Hohenasternbe. Jiems gimęs sūnus Vilgelmas (1748–1824) 1778 m. veda grafitę Miunsterytę ir kaip kraittį gauna valdyti Pakruojo dvarą. Vilgelmui gimsta du sūnūs: Ferdinandas ir Teodoras. Ferdinandas (1779–1844) baigia Mintaujos klasikinę gimnaziją, o Teodoras (1783–1852) lavinamas Ropų namuose. Pastarasis 1807 m. veda Ameliją Kaizerlingaitę ir jiems gimsta keturi sūnūs: Hermanas, Otonas, Julius ir Vilgelmas. Su Teodoru siejamas Ropų giminės suklestėjimas ekonomine, politine ir socialine prasmėmis. Teodoras turėjo gerą skonį, puikų išsilavinimą, nusimanė dailėje ir architektūroje, mėgo ginklus ir medžioklinius šunis.

Jis iš pagrindų pakeitė Pakruojo dvarą. Turėjo didelę įtaką dvarininkams ir Vilniaus gubernijos dvarininkų valdyboje, slapta priklausė škotų masonų ložei.

RAUDONDVARIO DVARAS

Teodoras Ropas, Žadeikių seniūnas, Šv. Stanislovo ordino kavalierejus, išplėtė savo valdas, nupirkdamas žemės dabartiniame Pasvalio rajone, Barklainių kaime, ten pastatė gražius neoklasikinio stiliaus rūmus. Vienas didžiausių jo pirkinių – tai 1798 m. pirktas Šeduvos dvaras. Pastarasis nuo senų laikų priklausė Žečpospolitos valdovams, o minimu laikotarpiu – karaliaus Au-

Raudondvario buvusio malūno pastatas

Raudondvario dvaro buvęs svirnas

Raudondvario dvaro rūmai

gusto Poniatovskio broliui Stanislovui Poniatovskiui, tuo metu karalystės išdininkui. Vienais duomenimis, dvarą pardavė, verčiamas finansinių nepriteklių, kitais duomenimis, jis buvo patekęs į Rusijos carienės Jekaterinos nemalonę, nes rėmė lenkų sukilėlius ir, bijodamas represijų bei turto konfiskavimo, pasiskubino dvarą parduoti Teodorui Ropui.

Teodoras, įsigijęs dvarą, ėmėsi administruoti pajamas ir išlaidas, be to, numatė naujus mokesčius, todėl pavedė tuometiniam dvaro administratoriui K. Lukavičiui sudaryti detalų inventorių dėl „juridinio tvirtumo“, įrašant jį į Upytės žemės teismų knygas. Tačiau Šeduvos miestiečiai Peterburgo teisingumo rūmams apskundė Ropo bandymą vėl juos įbaudžiovinti. Šie rūmai 1811 m. pripažino, kad miestiečiai teisėtai naudojami laisvųjų piliečių teisėmis ir kad Ropas neturi jokių teisių į juos. Gavęs tokį atsakymą, Teodoras Ropas labai užpyko ant Šeduvos miestiečių ir, nusipirkęs žemės porą kilometrų už miesto, nūgriovė pilies rūmus, naujoje vietoje pasistatė didelį dvaro kompleksą. Dvaro rūmų eskizą, pagal kurį ir buvo suprojektuotas statinys, nupiešė tuo metu Parkruojo dvare gyvenęs, apylinkių skalūnines uolienas tyrinėjęs bei dvare jaunuosius Ropus prancūzų kalbos ir piešimo mokęs prancūzų kilmės Frederic Dubois de Monpereux. Apie šią asmenybę galima būtų daug pasakoti, bet paminėsiu tik vieną faktą: jis yra tyrinėjęs Šileikonų kaimo (Pakalniškių sen.) kapinaites ir ten rastus daiktus parsivežė į Paryžių, kur Nacionaliniame šalies muziejuje jie ir dabar saugomi.

Pastebima, kad naujieji dvaro rūmai bei kiti pastatai buvo statomi, nesilaikant vienos rūšies architektūrinių sprendimų. Teodoras Ropas stengėsi įkūnyti vokiškosios giminės didybę – rūmų didingumas ir grožis vertė valstiečius nebyliai nusilenkti feodalų valiai. Pastatas priskiriamas romantizmo laikotarpio statiniams, kai išryškėjo polinkis perstatinėti senąsias pilies ir rezidencijas, suteikiant architektūrai įspūdingesnes formas, primenančias viduramžius, riterystę, giminės kilmę. Rūmai – gotikinių formų, tačiau sukomponuoti klasicizmo principais. Pastatas kompaktiškas, stačiakampis, su įgilinta portalo niša. Pastaroji gana įspūdinga: atrodo kaip peiliu statmenai perpjautas musulmoniškas minaretas, įkomponuotas į rūmus. Tinkuoti fasadai suskaidyti simetriškais iškyšomis, kurios užbaigtos trikampiškai skydais. Stogo centre – žemas keturkampis bokštas, kuriame buvo įrengta apžvalgos aikštelė. Stogų kraštai apvedžioti dantytais parapetais, primenančiais pilių kuorus. Langai smailiaarkiai, pastogės trilapio formos. Per du aukštus ištęsta portalo niša, kilusi iš anglų neogotikos. Būdingi ir dekoruoti elementai: plonų terakotinių $\frac{3}{4}$ kolonėlių pluoštai, iškyšose sujungti smailiaarkiais archyvoltais, arkučių frizas bokštelyje. Pusrūsyje buvo tarnų gyvenamosios patalpos. Pirmame aukšte centrinę dalį užėmė salė. Šalia jos – valgomasis ir patalpa, naudojama kaip koplyčia. Antrame aukšte buvo dvarininkų gyvenamosios patalpos.

Reprezentacinėje sodybos dalyje išlikęs rūmų pastatas, arklidė bei svirnas su sandėliu, vaistininko namas, malūnas, klojimas. Dalis senųjų pastatų sunaikinta: nu-

griautas šalia rūmų stovėjęs daržininko namas (oficina), perstatyti trys tvartai, esantys šiaurinėje sodybos dalyje, prie upelio, į pietryčius nuo rūmų buvusios daržinės perdirbtos į sporto salę bei mokomąjį korpusą.

Pastatus supa peizažinio tipo parkas su viena alėja bei parteriu priešais rūmus. Visas dvaro kompleksas buvo pastatytas labai išvaizdžioje vietoje, banguoto reljefo 12 ha teritorijoje: rūmai – ant kalvos, juosiamos Daugyvenės upės vingio, kurios pakrantės buvo apsodintos ažuolais, klevais, liepomis, kėniais, maumedžiais, didžiosiomis pocūgėmis, paprastaisiais kaštonais ir baltosiomis tuopomis. Pats dvaras yra geometrinio plano. Vėlesniais XIX a. dešimtmečiais Daugyvenė ties rūmais buvo užtvankyta, įrengiant vandens malūną. Užtvankoje buvo veisiamos žuvis, plaukiojo gulbės ir antys. Ūkinių pastatų architektūroje vyrauja skaldyti akmenys ir tinkuoti angokraščiai. Šia prasme tapybiškiausias arklidės pastatas, jo pusrūsyje veikė pieninė, kur buvo gaminami sūriai.

Neogotika, tokia ryški Raudondvario sodybos ansamblyje, atsirado kaip priešprieša reguliarioms klasicizmo formoms, įkūnijusi tapybiškumo ieškojimus XIX a. architektūroje. Jo kompozicijų laisvumas ir įvairovė itin ryškiai atsiskleidė sodybos ansamblyje, parko ir natūralios gamtos aplinkoje.

Teodoras Ropas, kurdamas Raudondvario dvaro kompleksą, numatė ir ūkinio vystymosi perspektyvas – buvo pastatyti tvartai galvijams bei jų prieaugliui, klėtis grūdams, daržinės šienui, vandens malūnas, ledainė pieno produktams, oficina, kurioje skalbdavo drabužius bei gamindavo valgi. Kada Vilniaus gubernatorius suteikė dvarininkams alkoholio gamybos privilegiją, šalia vieškelio į Panevėžį iškilo užvažiuojamieji namai, kuriuose gamindavo degtinę.

Baudžiauninkai, be įprastinio sunkaus, alinančio darbo, buvo apdėti dar papildomomis prievolėmis: kelių tiesimu, miško medžiagos ruošos darbais, ūkio produkcijos išvežimu bei talka statybose. Pats didžiausias išnaudojimas buvo tuomet, kai Teodoras dvaro valdytoju paskyrė vokiečių, kuris kaip bausmę plačiai naudojo baudžiauninkų plakimą, prieš tai suvarius stebėti minią žmonių. Žinomas netgi atvejis, kai baudžiauninkas Urbaitis su žmona buvo apkeistas į du medžioklinius šunis. Iš lūpų į

lūpas keliaudavo kraupūs nutikimai, kuomet dvaro statybos metu žuvę baudžiauninkai buvo užkasami tiesiai po pastatų pamatais. Iš pradžių ir rūmai dėl savo niūrumo buvo praminti „Juodvarniu“. Tokie santykiai išliko per visą baudžiavinį laikotarpį.

Reikalai iš esmės pasikeitė, kai Raudondvario dvaro savininku tapo Teodoro sūnus Otonas (1809–1888). Jis įgijo gerą išsilavinimą, vėliau tapo teisininku ir ne vienerius metus dirbo Panevėžio valsčiaus teismo tikruoju tarėju. Tuo pačiu laiku jis priklausė ir Panevėžio valsčiaus dvarininkų komitetui. Otonas rūmuose įrengė koplyčią, kur pamaldas laikydavo iš Panevėžio atvykęs pastorius. Otonas įkalbėjo savo brolių Hermanıną dalį paveikslų, saugotų Pakruojo dvare, 1859 m. pervežti į Raudondvario dvarą. Čia juos gerai nuvalė ir restauravo iš Drezdeno kilęs dailininkas Julijus Doringas (1818–1898). Jis, tuomet dirbęs Mintaujos gimnazijos piešimo mokytoju, vėliau aprašė kolekciją ir jos restauravimą Rygoje leidžiamame žurnale „Baltische Monatschrift“. Žymus menotyrininkas Paulius Galaunė, rašydamas apie kultūros vertybes, saugotas dvaruose, mini, kad Raudondvario dvare buvo eksponuojami paveikslai, sukaupti XVIII a. Tealarų ir baronų Ropų. Čia buvo paveikslai tokių žinomų dailininkų, kaip Ticiano, Corregio, A. van Deiko, flamandų ir kitų menininkų. Paveikslų galerija buvo patvirtinta Jono Kazimiero ir Mykolo Kaributo privilegijomis. 1906 m. Vilniuje leistas laikraštis „Kurjer Litewski“ rašė, kad kolekcija buvo pradėta rinkti XVIII a. Jos pagrindas 1890 m. lapkričio 11 d. išparduotas Kelno mieste, J. M. Raberlė aukcione. Ta proga buvo išleistas aukciono katalogas „Die Freiherrliche von der Roppsche

Buvę Margavonių palivarko rūmai

Gemalde – Galerie aus. Schloss Schadow (Kurland) etc. Koln 1890“. Iš 111 kataloge įrašytų paveikslų 84 priklausė Ropams.

Kadangi Otonas buvo nevedęs, dvarą su 4510 dešimtinių žemės paliko valdyti brolio Hermano sūnui Brunui (1864–1933). Šis dvarą norėjo palikti savo sūnui Juliiui, bet pastarasis prieš tėvo valią vedė lenkaitę Adelheidą, baigė Panevėžio lenkų gimnaziją ir Antrojo pasaulinio karo metais dirbo aukštu hitlerinės administracijos pareigūnu Kaune (prižiūrėjo muziejus). Ir vis tik tai Julius po tėvo mirties tapo Raudondvario savininku. 1940 m. vasaros pradžioje Raudondvario dvare apsistoję Raudonosios armijos kariai apkaltino Julijų sabotažu. Vengdamas suėmimo, jis traukinių bėgiais nuėjo iki Šiaulių ir pasprašė prieglobsčio Vokietijos karinėje misijoje. Kas atsitiko su meno vertybėmis Raudondvario dvare, nežinoma – kultūros darbuotojai, atvykę surašyti likusių daiktų, jų rūmus nebuvo įleisti.

Julius Ropas gerai tvarkėsi Raudondvario dvare: čia periodiškai vykdavo valsčiaus dvarininkų susitikimai, ūkyje įdiegtos pažangiausios žemės apdirbimo technologijos, labai gerai suderinta sėjomaina, laikytos septynios gana produktyvios karvės, priskirtos elitinei kategorijai. Dvare būdavo švenčiamos tautinės ir religinės šventės. Julius Ropas nuolat priimdavo atvykusius aukštus valsčiaus ir apskrities tarnautojus, nors jam teko vienu metu tvarkyti Raudondvario ir Pakruojo dvaruose. Jis nuolat paremdavo Jaunųjų ūkininkų ratelį, skautus, užsiėmė darbuotojų ir aplinkinių gyventojų švietėjiška veikla, todėl turėjo neginčijamą autoritetą tarp jų.

Šiuo metu parko teritorija prižiūrima, tiesa, visas parkas išskaidytas į kelias priklausomybės zonas: tvėnkinyms priklauso savivaldybei, dalis parko – tenykštei mokymo įstaigai, kelios zonos – privatiems asmenims. Parko teritorija yra labai sumažėjusi, nes, kuriant rekreacines zonas, buvo išpjauti medžiai.

Raudondvario dvarui priklausė 22 palivarkai. Vieni iš jų nesudarė kiek rimtesnio ūkinio vieneto ir užsiėmė labai specifine veikla, pavyzdžiui, Pakalniškių palivarkas. Kiti vėlesniais, Nepriklausomos Lietuvos, laikais sudarė daugumą autonominius ūkinius vienetus, saky-

sim, Margavonių ir Puipių palivarkai. Du pastaruosius vertėtų panagrinėti kiek detaliau – abu kartu todėl, kad visuomet priklausė Šėduvos Ropams. Dėl savo nereikšmingumo jie liko be deramo istorikų ir kultūros specialistų dėmesio. Ankstyviausiu šių palivarkų šeimininku nurodomas Raudondvario dvaro savininkas Otonas fon Ropas – nuo XIX a. vidurio.

Buvusio Puipių palivarko gyvenamasis namas

Margavonių palivarkas buvo įkurtas netoli Šėduvos miestelio, šalia kelio Šėduva–Kėdainiai. Apie buvusius ir išlikusius jo pastatus sužinojome iš 1987 m. vykusio dvarų aprašymo: dvaro rūmai – akmens mūro pamatai, sienos akmenų-raudonų molio plytų, stogas dvišlaitis, pusvalminis, dengtas šiferiu; tvartas – pamatai akmens mūro, sienos raudonų molio plytų, stogas dvišlaitis, dengtas šiferiu; klojimas – pamatai ir sienos akmenų mūro, stogas dvišlaitis, dengtas šiferiu. Gyvenamasis namas statytas ne vienu metu. Dešinė pastato pusė atitinka tipišką XIX a. sodybos gyvenamojo namo planą – namas dviejų galų su priemene. Vėliau prie kairiojo šio pastato galo primūrytas aukštesnis priestatas su mansarda. Stogas buvo dengtas čerpėmis, išorinės sienos tinkuotos. Iš originaliųjų architektūrinių detalių yra išlikę apvalūs švieslangiai.

Puipių palivarkas buvo įsteigtas baronų fon der Ropų. Kaip jiems priklausantis palivarkas minimas jau 1876 m. 1881 m. „Alfabetiniame Kauno gubernijos dvarininkų sąrašė“ Puipių palivarko savininku įvardijamas Raudondvario dvaro savininkas Otto fon der Ropas. Šiandien palivarko pastatas yra patenkinamos būklės. Tai – rąstinis, vieno aukšto namas, apkaltas dažytais

lentomis. Stogas dvišlaitis, dengtas šiferiu. Virš langų išlikę mediniai papuošimai. Patenkinamos būklės ir tvarto pastatas. Šiaurinė siena ir frontonas sutvirtinti metalinėmis atsparomis. Pandusas yra nukastas, o vartai frontone užkalti lentomis. Akmens mūro sienos vietomis ištrupėjusios. Virš šoninio įvažiavimo yra išlikęs įrašas: 1938 – 08 – 19. Manoma, kad tai – remonto atlikimo data.

RADVILONIŲ DVARAS

Šis dvaras pradėtas statyti apie 1825 m. – tai įrodo iškaltas užrašas klėties pamatuose. Pats Radvilonių kaimas žinomas nuo 1535 m. Visais amžiais Radviloniai nesudarė atskiro ūkinio vieneto, o priklausė Šeduvos dvarui. Nupirkęs Šeduvos dvarą, Teodoras Ropas nusprendė vadinamą Šeduvos grafystės raktą suskaidyti į atskirus ūkinius vienetus, palikdamas juos valdyti savo palikuonims. Radvilonių dvaras su aplink jį išsidėsčiusiais palivarkais buvo kuriamas todėl, kad Teodoras stengėsi intensyvinti žemės ūkio gamybą. Tai buvo praktiškas ir pragmatiškas žmogus, matęs, kad baudžiaviniai santykiai – stabdys naujai ekonominei sanklodai. Todėl jis jau tuo metu plačiai naudojo samdomu darbu tiek statybų metu, tiek rinkdamas dvarų valdytojus ir ūkvedžius. Teodorą ūkvedžiai informuodavo, kad baudžiauninkai netausoja dvaro įnagių ir gyvulių, kad jų darbas yra neproduktyvus. Teismus tuo laiku pasiekdavo dvarininkų skundai, kad vieni dvarininkai iš kitų darbymetyje pervilioja baudžiauninkus, mokėdami jiems didesnius atlyginimus. Tokiomis sudėtingomis sąlygomis ir buvo pastatytas visas dvaro kompleksas.

Pats dvaras buvo natūraliai įkomponuotas į vietinį kraštovaizdį, nieko kardinaliai nekeičiant. Išnaudotas Šakos upelio vingis bei netoliese augęs ūksmingas miškas. Čia, skirtingai nuo kitų klasicistinio laikotarpio sodybų, nėra taip aiškiai išskirtos gyvenamoji, reprezentacinė ir ūkinė zonos. Galima net teigti, kad jos glaudžiai viena į kitą integruotos. Oficiną, nors ji pastatyta atskirai, su rūmais jungė mūro koridorius. Kumetyno pastatas stovėjo tiesiai prieš rūmus, į kuriuos vedė takas pro vartus. Tuoj pat už oficinės buvo ledainė, karvidė, svirnas. Kiek žemiau rūmų – kalvė. Tik kluono pastatas stovėjo toliau, bet tai atitiko ūkinę būtinybę.

Parkas buvo kuriamas aplink gyvenamąją zoną ir skirtas jos gyventojų poreikiams. Dvaro rūmai slėpėsi už želdinių, atsiverdavo tik įvažiuojant į švarųjį kiemą. Paradiniame kieme plytėjo ovalus parteris, apželdintas gazonais, margaspalviais gėlynais, dekoratyviniais krūmais. Apskritai dvarų ansamblių kompozicijoje želdiniai labai svarbūs: jungia į visumą pavienius ansamblio komponentus, sudaro jiems foną, yra rekreacinė terpė. Želdiniai supa ir skaido erdvę, puošia ir įvairina aplinką, sudaro perspektyvas į ežerus bei upes. Radvilonių parką galima vadinti peizažiniu, „anglišku“. Jis kurtas, įsivaizduojant rūmų ir želdinių ryšį, takų ir kelių tinklą, parterį su gėlynu, vaisių sodą, pievas, medžių masyvus, pavienius medžius, kūdrą. Šio parko kūrėjai imitavo natūralią gamtą su jos pievomis, įvairiausių medžių grupėmis, krūmokšniais. Į ansamblio branduolį buvo nukreipta tiesi, ilga, tankiais medžiais apsodinta alėja, vedanti į kelią bei sauganti nuo sniego, teikianti pavėšį. Alėja buvo apsodinta aukštyn smailėjančios lajos medžiais: mažalapėmis liepomis, kėniais, tuopomis. Parke, be ąžuolų, klevų, augo ir egzotiški medžiai bei krūmai, kuriuos baudžiauninkai prieš šalčius dengdavo eglėšakėmis. Parkas pasižymėjo geru ryšiu su kraštovaizdžiu, darnia pastatų ir želdinių jungtimi, geometrinio planavimo reliktais, mažesniu masteliu ir neperkrauta puošyba.

Radvilonių dvaro pastatas yra klasicistinio stiliaus, dviaukštis su cokoliniu aukštu, priylgstantis triaukščiams pastatams. Šie rūmai priskirtini kraštutinio racionalizmo pakraipai. Pastatas taisyklingo stačiakampio formos, su iškyša centre. Iškyša – tai prieangis, virš kurio buvo įrengta įstiklinta terasa su balkonu. Palei terasos sienas buvo sustatyti suolai, grindys dengtos betoninėmis plytelėmis. Ropai mėgdavo atidaryti terasos balkono duris ir grožėtis gamta bei klausytis paukščių čiulbėjimo. Stilistinę rūmų pastato problemą sudaro tai, kad jame nėra portiko. Jo vietą čia užima prieangis su viršuje esančia terasa. Konstrukcinis portiko elementas čia vis tik yra – tai medinės kolonos. Pastato rūsyje laikydavo maisto produktus. Pirmame aukšte buvo virtuvė ir tarnų gyvenamieji kambariai. Kambarių lubos skliautuotos. Antrame aukšte – pobūvių salė, biblioteka, svetainė, Ropų šeimos miegamieji. Visuose antro aukšto kambariuose kabėjo žvakių sietynai, kambariai šil-

Radvilonių dvaro buvusi oficina

Radvilonių dvaro rūmai iki juos atstatant

dyti koklinėmis krosnimis, rūmai turėjo kanalizaciją, iš virtuvės į antrą aukštą valgiai buvo tiekiami liftu. Cokoliniame aukšte taip pat gyveno tarnai. XX a. pradžioje kambarine dirbo ir čia gyveno Kotryna Punytė, kilusi iš Žardelių kaimo. Savo uždirbtų 1000 rub. jina taip ir neatgavo iš banko, nes, nugalėjus Rusijoje bolševikams, gyventojų indėliai buvo nacionalizuoti. Dvaro rūmai minimi kaip mūrinis pastatas tinkuotomis sienomis, raudonų čerpių stogu. Rūmų pastatą koridorius jungė su oficina, kur buvo skalbykla ir pieninė. Šalia oficinios stovėjo ledainė, kurioje laikydavo pieno produktus.

Priešais rūmus buvo pastatytas kumetynas, kuriame baudžiamos laikais gyveno ordinarininkai. Pastatas mūrinis, tinkuotas, stačiakampio tipo su mansarda, dengtas stiegėmis. Pastatą viduje skersai ir išilgai skaidė koridoriai. Kambarius apšildydavo krosnimis. Buitis kumečių buvo labai skurdi: gultai, stalas ir kelios kėdės, mityba taip pat apgailėtina. Tiesa, kiekviena ordinarininko šeima turėjo greta žemės gabalėlį bei ganyklos rėžį, išsilaikydavo po vieną karvę ir vieną kiaulę bei kelias vištas. Dar vienas kumetynas buvo Miškadvaryje, iš ten baudžiauninkai eidavo dirbti ir į Radvilonių, ir į Maldžiūnų dvarus.

Radvilonių dvaras turėjo savo pieninę, kurioje buvo sumontuotas 4 AG garo mašina ir 74 kv. pėdų paviršiaus garo katilas, dirbo vienas vyras ir dvi moterys. Valdant Fridrichui fon Ropui, ši pieninė per metus pagamindavo sviesto ir kazeino už 10 903

rub., o sūrius parduodavo net Rygoje. Karvių bandą su prieaugliu ir keliais jaučiais laikydavo U formos tvarte, kur pašarus sukraudavo ant lubų, o pasiimdavo per jose padarytą liuką. Viduje buvo pašarų ruošimo duobė, paruoštus pašarus vagonetėmis išveždavo po visą tvartą. Kiek žemiau tvarto stovėjo svirnas, kuriame Ropai laikydavo grūdų atsargas. Dar toliau nuo rūmų buvo kalvė. Joje gamindavo gana sudėtingus kalvystės daiktus bei meno dirbinius, pavyzdžiui, kaltas metalines tvoreles Ropų kapavietėms. Atokiau nuo rūmų dvaras turėjo kluoną – originalios ir neįprastos T formos pastatą, kuriame džiovindavo ir kuldavo javus.

Visuose ūkiniuose pastatuose vyravo liaudiškos architektūros elementai: skaldyti akmenys su tinku bei plytomis apmūryti angokraščiai. Gyvenamųjų pastatų sienos tiek iš lauko, tiek iš vidaus tinkuotos. Kalkakmenius kirsdavo iš šalia Pakruojo esančių klotų ir vežimais gabendavo į Radvilonius. Čia juos degdavo, smulkindavo ir gesindavo. Statyboms naudotas vietinis akmuo, bet vengta jo skalūninės kilmės. Mediena būdavo ruošama taip pat iš savo miško. Labai įdomios sudėties kalkinis skiedinys. Ištyrus laboratorijoje, paaiškėjo, kad jo sudėtyje yra... varškės ir kiaušinių baltymo. Nors daugelis statybinių medžiagų nieko nekainavo, baudžiauninkų darbas – taip pat, tačiau tokio pastato kaip tvartas statyba atsiėjo Ropams apie 6000 rublių.

**(Tęsinys kitame nr.)
Autoriaus nuotraukos**

JONAS LINKEVIČIUS,
kraštietis, rašytojas, literatūrologas

IŠLAIKĘS DIDVYRIŠKUMO EGZAMINĄ

Toks, išlaikęs tautinio didvyriškumo egzaminą, buvo mūsų, Šeduvos gimnazijos trečiosios abiturientų laidos, trečiasis direktorius Adolfas Stonkus-Švilpa, pačiais gūdžiausiais bolševikinio teroro metais perėmęs mokyklos vairą iš direktorės Onos Butkienės, kuria nepasitikėjo sovietinė valdžia. Tuodu direktorius mes, šios gimnazijos auklėtiniai, įsiminėme visam gyvenimui ir, 1996 m. vasarą švęsdami gimnazijos baigimo penkiasdešimtmetį, pasiūlėme mokyklos direktoriui ir Šeduvos seniūnui įamžinti jų atminimą mokykloje. Ir anksčiau tylomis kiekviena proga jus prisimindavome, bet pagerbti pagal nuopelnus – net ir tokia mintis buvo pavojinga. Atkūrus Nepriklausomybę, tai suvokėme kaip pareigą, kurios negalima atidėlioti. A. Stonkus liko mums pedagogu legenda. Ją primena mokyklos koridoriuje pritvirtinta atminimo lenta.

Adolfas Stonkus-Pranas Švilpa

Menu 1946 m. sausį įvykusį mokytojų ir vyresniųjų klasių mokinių susirinkimą, kuriame Panevėžio apskrities švietimo skyriaus vedėjas Antanas Vaitkevičius pristatė naująjį direktorių Adolfą Stonkų, apibūdino kaip šviesų pedagogą, gerą organizatorių, visuomenininką, kuriam nesvetimos sovietinamos Lietuvos mokyklos problemos. Jo inauguracinės kalbos žodis mums, abiturientams, buvo mįslingas. Ypač ilgam įsiminė pabrėžtinai pacituota Kristijono Donelaičio „Metų“ ištraukėlė: „Dumplės yra naudingas daiktas į kaminą pūsti, / Bet prieš vėjus pūst dar jos niekad nederėjo“ (šaltiniai nurodomi „Literatūros sąrašė“) [1]. Mums, daliai abiturientų, ji siejosi su lietuvių kalbos mokytojos, direktorės O. Butkienės žodžiais, pasakytais nagrinėjant A. Mickevičiaus poemą „Konradas Valenrodas“, kurioje išaukštintas aukojimasis tėvynės laisvei, pasirenkant pačią sunkiausią užslėpto

(tariamo) tarnavimo priešams formą, kiekvieną dieną būnant akistatoje su mirtimi. Gal daugiau tarp mūsų buvo manančiųjų, kad tikrasis patriotizmas reikalauja be kompromisų stoti į atvirą, kad ir nelygią, partizaninę kovą su okupantais. Mūsų direktorius, kaip vėliau paaiškėjo, pasirinko sunkesnį, „valenrodinį“, kelią.

Man teko artimiau bendrauti su buvusiu direktoriumi. Atsidūrus bėdoje studijų Vilniaus universitete metu, jis padėjo gauti darbą, kuriam dar nelabai užteko brandos atestato žinių, aplankydavo dirbant pirmoje darbovietėje – Pakalniškių pradinėje mokykloje. Kai ką žinojau iš jo biografijos, bet tos temos atviriau neliesdavome. Po A. Stonkaus-P. Švilpos staigaus pasitraukimo iš Šeduvos 1948 m. ėmiau giliau domėtis buvusiu savo direktoriumi ir mokytoju. Kaune suradau jo brolių Vytautą, dukterį Audronę. Jų ir buvusių mokytojų, daugiausia O. Butkienės, P. Šiškos ir A. Viliūno pasakojimai, kai kuri archyvinė medžiaga pasitarnavo rašant apie mokyklos istorijoje išskirtinę asmenybę. Bet daugiausia apie šį legendinį narsuolį, patriotą sužinojau iš jo žemiečių uteniškių knygos „Akistata su mirtimi“ (parengė ir tekstus parinko Balys Juodzevičius), išleistos Utenoje 2012 m. Didesnė jos dalis skirta iškiliausiam uteniškiam partizanui. Pasinaudodamas ta knyga, imuosi atkurti buvusio Šeduvos gimnazijos direktoriaus paveikslą, kad užmiršimo dulkės jo netemdėtų naujoms kartoms.

1945 m. rugsėjo 3 d. Pranas Švilpa, pasivadinęs Adolfu Stonkumi-Stankevičiumi, pasiekė Šeduvą, buvo paskirtas vakarinės mokyklos, nuo 1946 01 06 – gimnazijos direktoriumi ir dirbo šiose pareigose iki 1948 m. liepos 1-osios. Kas iki 1945 m. buvo P. Švilpa, Panevėžio apskrities švietimo skyriaus vedėjas žinojo. A. Vaškevičius, atvykęs į Šeduvą, jam atvirai pareiškė: „Dabartinė ir ankstesnė tavo veikla man gerai žinoma. Toks žmogus man ir reikalingas. (...) tu turi aukotis lietuviybės labui. Tu vis tiek rizikuoji, tad užsimesk didesnę našta. Kuo galėsiu – padėsiu, kai kils pavojus – pabėgsi. Girdėjau, kad bėgai ir nuo raudonųjų, ir nuo rudųjų; nors esi dar jaunas, bet patyręs ir aš galiu iš tavęs pasimokyti, o Šeduvos gimnazija bus laiminga, gavus tokį vadovą“ [2].

Knygoje pateikta išsami garsaus Utenos krašto partizaninio judėjimo kovotojo Prano Švilpos-Barzdylos gyvenimo ir veiklos istorija. O ji iš tiesų labai sudėtinga! Tai buvo vienas iš 1944 m. rudenį Labanoro girio-

je įkurtos „Tigro“ partizanų rinktinės organizatorių, rinktinės štabo narys, vado adjutantas, spaudos ir švietimo skyriaus viršininkas, kuriam buvo pavestas ir mėnraščio „Kelias į laisvę“ leidimas. Po skaudžių „Tigro“ rinktinės praradimų 1945 m. kovą P. Švilpa buvo įpareigotas vietoje išsklaidytos rinktinės kurti naują. Jo sudarytai „Sakalo“ rinktinėi „priklausė apie 1400 partizanų ir rėmėjų nuo Labanoro iki Kurklių. Jos vadas buvo P. Švilpa, padaręs viską, kas buvo galima padaryti tokiom sąlygom. Kariuomenėje netarnavęs P. Švilpa šiam stambiam partizanų junginiui vadovauti nenorėjo. (...) vadu buvo paliktas, nors ir prieštaravo. (...) Pasiliko turėtą Barzdylos slapyvardį, o įsakymus pasirašinėjo Ažuolo arba Abstinento slapyvardžiu. (...) Birželio ir liepos mėnesiais „Sakalo“ rinktinės štabas buvo sunaikintas: iš 9 štabo narių 5 žuvo, 2 pateko į nelaisvę. (...) Mirties ir suėmimo išvengė tik du štabo nariai – V. Grigaliūnas-Sakalas ir P. Švilpa-Barzdyla“ [3].

Švilpių šeima Labeikiuose: pirmoje eilėje iš kairės – Audrutė Švilpaitė, Leonora Švilpienė, Juozas Švilpa, Ona Švilpaitė, antroje – Algis Švilpa, Julė Švilpaitė, Ričardas Švilpa

P. Švilpa rankų nenuleido, nors čekistai, norėdami jį sučiupti, surengė ne vieną pasalą, suėmė žmoną su septynerių metų dukrele, šantažavo šeimos narius, vertė juos rašyti laiškus, žadėdami, jei P. Švilpa viešai pasmerks partizanų judėjimą ir išduos kovos draugus, paleisti ne tik suimtuosius tėvą, brolius, seseris, žmoną, bet net grąžinti žemę ir visa, ką buvo paėmę. O jis, per didelį ryžtą ir stebuklą išlikęs gyvas, iš invalido Adolfo Stonkaus nusipirkęs karinį bilietą, juo pasinau-

dojęs, apsirūpino reikalingais dokumentais ir su svertima pavarde bei biografija atvyko į Šeduvą. 1948 m. pradžioje Švietimo ministerijai pateiktoje biografijoje – vienturtis vargingų, jau mirusių tėvų sūnus.

O iš tikrųjų – P. Švilpa, gimęs 1920 m. rugsėjo 22 d. Labeikių k., Utenos apskr., ūkininko šeimoje. Tarp aštuonių brolių ir seserų jis buvo vyriausias. Tėvai turėjo 14 ha žemės. Jo biografija žinoma iš artimųjų pasakojimų, iš kalinio 1952 m. autobiografijos, iš kitų šaltinių. Žinoma, kad jis 1931 m. baigė pradinę mokyklą, norėjo mokytis toliau ir privačiai rengėsi į pirmąją gimnazijos klasę. Autobiografijoje rašė: „Prasidėjusi ekonominė krizė Lietuvoje visu savo svoriu užgulė darbininkus ir valstiečius. Tėvo valdoma žemė buvo aptekusi skolomis ir todėl negalėjau toliau tęsti mokslo gimnazijoje. Iki 1937 m. rudens dirbau tėvo ūkyje ir iš pusės paimtose žemėse. Tų metų rudenį įstojau į Veprių žemės ūkio mokyklą, kurią baigiau 1939 m. liepos 31 d. Tų pačių metų rudens laike įstojau į Lietūkio kooperacinius kursus ir juos 1940 m. lapkričio 5 baigiau. Po to tęsiau darbą atliktos praktikos vietoje Švenčionėliuose. Švenčionėlių kooperatyve ėjau Prekybos skyriaus vedėjo pareigas iki 1941 m. rugsėjo 15 d. dienos. (...) Metę eitas Švenčionėlių kooperatyvo vedėjo pareigas, įstojau į Vilniaus universiteto Ekonominę fakultetą laisvuju klausytoju. Studijuodamas dirbau Lietūkio Vilniaus elevatoriuje buhalteriu. 1943 m. vokiečiams uždarius universitetą, pradėjau dirbti mokytoju Švenčionėlių trimetėje prekybos mokykloje. 1944 m. birželio mėn. vienų egzaminų metu buvau vokiečių žandarų areštuotas ir pristatytas į komendantūrą. Mane kaltino ginklų supirkinėjimu tarybiniais partizanams. (...) Kada ryte atėjo vėl manęs paimti, aš jau buvau Vilniuje ir iš jo nepasitraukiau iki vokiečiai nebuvo išvyti. Iš Vilniaus grįžęs į tėviškę ir gyvenau joje iki 1945 m. vasario mėn.“ [4]. Vasario antroje pusėje P. Švilpa tapo partizanų ir per trumpą laiką pasireiškė kaip iškilus kovotojas. Bet birželio 19 d. jo vadovaujama rinktinė neatlaikė nuožmios saugumiečių generolo Vetrovo divizijos smūgių. Likę gyvi partizanai išsisklaidė kas kur, o jų vadas tolesnei kovai pasirinko Šeduvą.

Esu rašęs ir galiu vėl patvirtinti: „Atvykęs į Šeduvą, P. Švilpa-Stonkus per palyginti trumpą laiką įstengė sudaryti išsilavinusio, neblogai žinančio partijos istoriją ir marksizmą, neabejingo pertvarkymams pedagogo reputaciją. Menko išsilavinimo Šeduvos partiniams ir

vykdomosios valdžios šulams didelį įspūdį kėlė jo cituojamų „klasikų“ raštai, nurodant šaltinio išleidimo metus ir net puslapį. O buvo tai tik vaidyba, paprasčiausia spekuliacija politine erudicija, nes tokios iš tikrųjų nebuvo. Direktoriaudamas jis tiesiog vaikščiojo peilio ašmenimis. Iš tribūnos pašnekėdavo kaip tada buvo reikalaujama, o darbas gimnazijoje, kaip rodo tų metų pedagogų tarybos posėdžių protokolai, ėjo sena vaga, „(...) ir gimnazija tais metais alsavo nepriklausomos Lietuvos dvasia. Direktorius kiek beįstengdamas gynė nuo persekiojimų ir arešto mokytojus ir mokinius, rėmė ištremtuosius ir įkalintus, ne vieną gelbėjo parūpindamas fiktyvius asmens dokumentus. Jis partizanams, kuriems iki mokyklos baigimo buvo likę keli mėnesiai, išdavė brandos atestatus. O ir pamokose, dėstydamas istoriją, konstituciją ar logiką, nevengė pabrėžti, kad laisvė priklauso visiems“ [5].

P. Švilpa su žmona Genovaite, uošviu Petru Baltaduoniui bei dukrelėmis Laima ir Audrone

Tais kruviniais pirmaisiais pokario metais, kaip prisiminė buvusi P. Švilpos mokytoja Vanda Vaivadienė, atsidūrusi Šeduvos gimnazijoje nužudžius jos vyrą, nepriklausomos Lietuvos karininką, mergautine pavarde prisidengusi, su dukrele, kurią pristatė kaip dukterėčią, politinė mokyklos padėtis buvo tragiška: „Kiekviena pamoka privalėjo turėti „politinį momentą“, ypač kuo dažniau minėti Staliną. Taip visko bijodami ir nežinodami, kuo galime būti apkaltinti, areštuoti ir ištremti į Sibirą, mes dirbome. Pradžioje mokėjo červoncais. Už mėnesio algą turguje galėjai tik kilogramą sviesto nusipirkti, todėl gyvenome puspadžiu. (...) O mūsų direktorius jautėsi puikiai. Direktoriavo, jo visi

Švilpių šeima Labeikių kaime

klausė, visi gerbė, nes jis buvo už visus šviesesnis ir protingesnis.(...) jis iš miško atėjo čia, į Šeduvą, su netikrais dokumentais direktoriaut. Man lyg ir drąsiau pasidarė, kad direktorius mano pažįstamas, bet kartu ir baisu, kad kas jam nenuitiktų. O kadangi jis jautėsi labai drąsiai, aš pradėjau įtarinėti – gal koks šnipelis... Jis man ir medalį už gerą darbą slaptaį įteikė, įdėjo į kišenę sakydamas: „Gal kada pravers...“ [6].

Iš pradžių ne vienam šeduviui kėlė įtarimą naujo direktoriaus politinė orientacija. Kliuvo jo toks stulbinančiai greitas iškilimas padedant tuometiniam Aukščiausios Tarybos Prezidiumo Pirmininkui Justui Paleckiui, toks vietinės valdžios pasitikėjimas, nenuspėjama visuomeninė veikla. Net buvo apdovanotas medaliu „Už šaunų darbą Didžiajame Tėvynės kare 1941–1945 m.“, siūlomas kandidatu į deputatus. Bet greitai kai kas sužinota, pradėta vis daugiau gilintis į jo žodžių ir veiksmy esmę, imta vis daugiau pasitikėti ir patikėti. Daugėjo tokių, kuriems jis padėjo bėdoje. Pas pradžioje jauną direktorių viengungį į Šeduvą tiesiai iš kalėjimo atvyko jo žmona, šeimoje – dar dvi dukrelės. Svarbūs liudytojai buvo direktoriaus mokiniai, iš jo pamokų pastebėję sklindantį nesumeluotą patriotizmą. Apie tai parašyta ir buvusių mokinių prisiminimuose, kurie publikuoti minimoje uteniškių knygoje „Akistata su mirtimi“. Net neįtarėme, kad daug iš to, ko mus mokė mokytojas A. Stonkus, jo studijuota ir studijuojama savarankiškai, ir dalykiniu požiūriu jo pamokos buvo tarp labiausiai laukiamų. Jis buvo, P. Česnakaitės-Dabulskienės prisiminimu, „gilios minties, išmintingas, kultūringas, didelių vertybių žmogus. (...) Dėstomą medžiagą dėstė

įdomiai, su jaunatviška energija. Kalbėdavo apie žmonių tarpusavio santykius, pasitikėjimą savimi, pagarbą vienu kitiems. Kalbėdavo apie tautiškumą, tėvynės meilę. (...) Supratau, kad jis ne tik direktorius, bet ir kovotojas.“ E. Brimonaitei-Brajinskienei A. Stonkus liko „nuostabus, visada giedros nuotaikos, suprantantis mokinius, manau, ir mokytojus žmogus. Mokykloje vyravo gera nuotaika, nesijautė įtampos, nors laikmetis buvo žiaurus, tamsus. (...) Man visą gyvenimą neišėjo iš galvojo žodžiai, kad istorijos ratas sukasi, ji kartojasi. Negali būti visą laiką kaip šiandien. (...) Visos tautos atgauna laisvę, atgaus ir Lietuva.“ G. Petrėnaitė-Rimšienė direktorių ir istorijos mokytoją A. Stonkų prisimena kaip mokėjusį bendrauti su mokiniais: „Visada linksmas, mėgstantis dainas, šokius, sportą. Nepraleisdavo mokinių pasilinksminimo vakarų, kuriuose organizuodavo „polkas su ragučiais“, „viliojančius valsus“, skrajojantį paštą“ [7]. Iš tiesų – tokių išmintingų ir talentingų mokytojų mes, Šeduvos gimnazijos auklėtiniai, turėjome ne taip ir daug!

Tačiau tik iš paviršiaus galėjo atrodyti, kad direktoriui, nenuleidusiam rankų kovotojui, pasidarė ramiau. Neįstengę sučiupti „Sakalo“ vado, čekistai rengė pasalas jo ir žmonos tėviškėse, įkalino žmoną, brolius Ričardą ir Vytautą, žmonos tėvą ir seserį. Partizanas brolis Jonas, turėjęs Alfeno slapyvardį, 1945 m. rudenį buvo nušautas Skiemonyse. Įtartinas čekistams P. Švilpa pasirodė jau 1945 m. rudenį. Knygoje „Akistata su mirtimi“ rašoma: „Vieną 1945 m. lapkričio mėnesio sekmadienį P. Švilpa buvo pakviestas į čekistų konspiracinį butą, kur jo jau laukė iš Panevėžio atvykęs saugumo darbuotojas žydas Gusevas. Išgavęs atsakymą, kad palaiko tarybinę santvarką, neseniai palikusiam mišką P. Švilpai, dar neturinčiam nei karinio bilieta, nei paso, nebuvo kur trauktis, norėdamas išlošti laiko ir apsitvarkyti dokumentus, sutiko dirbti saugumo agentu [8]. Net konspiracijos medžiagą buvo įsipareigojęs teikti Pakalnio slapyvardžiu.

Kiek begalėdamas toliau partizanaujantis direktorius čekistus, nepalikusius jo ramybėje, kurį laiką vedžiojo už nosies. Pasakojo, kaip kartą 1947 m. liepos mėn. Vilniuje buvo sulaikytas ir tardomas, kaltinamas, kad gyvena svetima pavarde, bet tuokart išsigynė ir buvo paleistas: išsisukti padėjo sovietinis medalis. Trečiųjų darbo metų gimnazijoje pradžioje virš direktoriaus galvos susikaupė tamsūs debesys – audros pranašai. Apie tai byloja 1947 m. rudenį anonimo skundas švietimo ministrui, su kuriuo,

likusiu Švietimo ministerijos archyve, A. Stonkaus byloje, teko susipažinti. (skundo nuorašą perdaviau gimnazijos A. Bukausko muziejui). Ten buvo rašoma: „Šeduvos gimnazija nėra tarybinio auklėjimo ir mokslo įstaiga, bet senų buržuazijos likučių lizdas, kur vadovaujamoji rolė tenka vienam iš bjauriausių liaudies priešų (...). Šis nacionalistų pakalikas, prisidengęs svetima pavarde, (...) varo šlykščią propagandą prieš komunistinę ideologiją ir tarybinę santvarką (...), palaiko didesnę pusę netarybiškai nusiteikusių mokytojų, kuriems negalima patikėti moksleivių auklėjimo“ [9]. Tai tik nuotrupos iš dviejų puslapių šmeižto. Nėra abejonės, kad skundo faktus stropiai tyrė, o gal juos ir pakišo skundėjui saugumas. Bet skundžiamoji nelietė iki mokslo metų pabaigos, nors jis užverbuotas nė negalvojo pasitarnauti likusių partizanų vadų paieškai, vertingų operatyvinių duomenų neteikė, visai išsisukinėjo. Todėl nutarimas buvo griežtas – jį suimti. Siekiant išvengti ažiotažo, numatyta ir patogi arešto data – įteikus brandos atestatus penktajai gimnazijos abiturientų laidai.

1948 m. liepos 1 d., per abiturientų išleistuves, kurios paprastai būdavo viena iš pačių iškilmingiausių ir įsimintiniausių gimnazijos švenčių, direktorių A. Stonkų pribloškė skaudi žinia: atsakingi Šeduvos valsčiaus darbuotojai P. Klorė ir K. Šukevičius su užuojauta pranešė, kad saugumo darbuotojai juo domisi, ir patarė kuo skubiau palikti Šeduvą (tai žinoma iš kalinio bylos). Pati situacija

ir geri patarėjų norai nekėlė abejonių dėl padėties komplikuotumo, ir A. Stonkus, daugelio šeduvių nuostabai, žaibiškai paliko Šeduvą. Prasidėjo ketverius metus trukusi slapstymosi, bėgimo nuo kančių ir mirties odisėja.

Kur tik tuo laiku nebėgiota, nesiglausta, neieškota užuovėjos ar slėptuvių (slaptaviečių) nuo kibių čekistų medžioklės persekiojimų, žabangų, tardymų! Tai buvo bedarbis, tai sezoninis darbininkas, keitė darbus, slapstėsi pas neabejingus kovotojus patriotus, rizikuojančius savo saugumu ir laisve, Raseinių rajono Paupio miestelyje, kur medicinos felčere-akušere dirbo ir gyveno žmona su dukrelėmis. Kalinio autobiografijoje prisipažino: „Po to (pasišalinęs iš Šeduvos – autoriaus pastaba) persikėliau gyventi į Kauną ir dirbau sanatorinio lopšelio Nr. 7 buhalteriu iki 1949 m. kovo mėn. 7 d. Nuo 1949 m. rugsėjo mėn. 15 d. iki 1950 m. sausio 3 d. dirbau sezoniniu sąskaitininku Pušaloto cukrinių runkelių priėmimo punkte. (...) Nuo 1950 m. pradžios jokių pareigų neturėjau iki su laikymo dienos“ [10].

Tuos ketverius metus, kaip rašoma knygoje „Akistatoje su mirtimi“, P. Švilpa palaikė ryšius su partizanų pagrindžiu, rašė atsiminimus, straipsnius, net eilėraščius, anti-sovietinius užrašus, juos ir „Sakalo“ rinktinės dokumentus slėpė pas kovos bendraminčius. Visa tai saugumiečių buvo išaiškinta tardymų metu, išimta iš slėptuvių, apra-

Šeduvos gimnazijos ketvirtoji abiturientų laida su direktoriumi A. Stonkumi (centre), klasės vadovais K. Jurkšaitiene ir A. Viliūnu. 1947 m.

Mokyklos direktorius A. Stonkus su žmona Genovaite ir mokslo pirmūne abituriente Rūta Žičkyte. 1948 m.

šyta protokoluose, kurie kaip įkalčiai buvo pridėti prie kaltinamojo bylos. Net mokėsi italų ir prancūzų kalbų, rūpinosi dukrų mokymusi. Saugumiečių sudarytame antitarybiškai nusiteikusių P. Švilpos bendradarbių sąrašė – trisdešimt asmenų pavardės.

1952 10 08 Pranas Švilpa areštuotas Kaune, sulaukytas su dukra Audrone kopiantis Kauko laiptais ir įkalintas Kauno MGB vidaus kalėjime. „Prasideda tardymai. Tik per likusių 20 spalio mėnesio dienų P. Švilpa tardytas net 39 kartus! (...) paprastai tardė naktimis.(...) Tokia kankynė tęsėsi 7 mėnesius. Daugiausia tardė Zaicevas

ir Demčenka, dar keletą kartų tardė Linoivas ir Danilčevas. Tokių tardymų užfiksuota net 129...“ [11].

Teisiamajam už dalyvavimą partizaninėje kovoje, gyvenant nelegaliai, Pabaltijo karinės apygardos karo tribunolas paskyrė griežčiausią bausmę – sušaudymą. Nuosprendis įvykdytas 1953 09 30 Maskvoje.

Po mirties „Sakalo“ rinktinės kūrėjui ir vadui Švilpai Pranui-Barzdylai, Ažuolui, Abstinentui 1999 m. suteiktas majoro laipsnis, 2000 m. jis, kaip ginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyvis, apdovanotas Vyčio Kryžiaus IV laipsnio ordinu.

Tai kas gi buvo Pranas Švilpa-Adolfas Stonkus, kurio net „Partizanų vadai dar nesuprato, kad užsimaskavęs ir legaliai dirbantis „liaudies priešas“ P. Švilpa čekistams daug pavojingesnis negu bunkeryje tūnantis kovotojas“? [12] Gal būsime arčiausiai tiesos, jeigu priskirsime jį rezistentų bendruomenei. Juk jis, ir patekęs į saugumo žabangas, galėdamas išvengti mirties bausmės, rėžė į akis tardytojams pranašiškus politinio įžvalgumo žodžius apie neišvengiamą bolševizmo žlugimą. Susipažinus su kalinio Nr. 26127/3 byla, aiškiai matyti, kad jis neišdavė tų, kuriuos saugumui rūpėjo izoliuoti ar net likviduoti.

Taip partizanas ir mūsų gimnazijos direktorius išlaikė patriotinio didvyriškumo egzaminą!

Nuotraukos iš Šeduvos gimnazijos A. Bukausko muziejaus fondų ir knygos „Akistata su mirtimi“

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. DONELAITIS, K. *Metai*. Vilnius, 1983, p. 158.
2. JUODZEVIČIUS, B. *Akistata su mirtimi*. Utena, 2012, p. 17.
3. JUODZEVIČIUS, B. *Akistata su mirtimi*. Utena, 2012, p. 8, 12.
4. JUODZEVIČIUS, B. *Akistata su mirtimi*. Utena, 2012, p. 22–23.
5. LINKEVIČIUS, J. *Šeduvos mokyklos dešimtmečiai*. Vilnius, 1999, p. 76.
6. VAIVADIENĖ, V. Vandos Vaivadienės gyvenimo prisiminimai. *Laisvės kovotojų prisiminimai*. Vilnius, 2014, p. 297.
7. JUODZEVIČIUS, B. *Akistata su mirtimi*. Utena, 2012, p. 40–43 .
8. JUODZEVIČIUS, B. *Akistata su mirtimi*. Utena, 2012, p. 16.
9. LINKEVIČIUS, J. *Šeduvos mokyklos dešimtmečiai*. Vilnius, 1999, p. 77.
10. JUODZEVIČIUS, B. *Akistata su mirtimi*. Utena, 2012, p. 23.
11. JUODZEVIČIUS, B. *Akistata su mirtimi*. Utena, 2012, p. 24.
12. JUODZEVIČIUS, B. *Akistata su mirtimi*. Utena, 2012, p. 30.

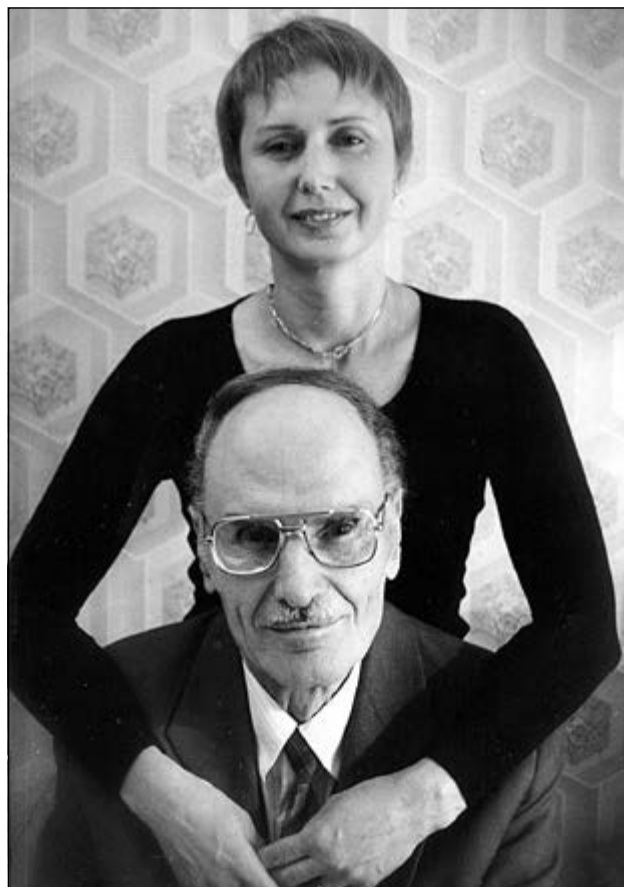
LINA PETRONYTĖ-MILIAUSKIENĖ

ĮKVĖPIMO KIBIRKŠTIMS IR KIBIRKŠTĖLĖMS ŠVIEČIANT...

Bemaž nuo pat šio žurnalo leidimo pradžios iki šiol Radviliškio viešąją biblioteką pasiekdavo šilti skaitytojų prisiminimai apie čia mokytojavusį šviesaus atminimo ALGIMANTĄ PETRONĮ, prašymai plačiau parašyti apie jį. Dabar ir spausdiname tokią publikaciją. Jos autorė – mokytojo vilnietė dukra, o iniciatorė – buvusi jo mokinė, radviliškietė, ilgametė pedagogė Janina Kaučikienė. Prisiminimai spausdinami sutrumpinti.

Radviliškyje savo pedagogo pašaukimu pačiais gražiausiais jaunystės ir brandos metais, o tėviškei sudėtingu pokario laikotarpiu švytėjęs Algimantas Petronis apibūdinamas kaip mokytojas įkvėpėjas, kūrybiškumo skatintojas. „Šiltas, gaivinantis dvasinis ryšys...“ – paskutiniųjų metų dienoraštyje apibendrina jis, mokyklai atidavęs beveik pusšimtį metų, mokinius laikęs savo vienminčiais, bičiuliais, sekėjais. Ir jo paties gyvenimo kelias, kaip anksčiau jautėme, o dabar aiškiai matome, pilnas įkvėpimo kibirkštelių – paties surastų, todėl tokių tikrų, dosnių ir stebinančių savo gausa...

„Petronis! Sunku rasti žodžių, norint apibūdinti šitokį mokytoją. Laikau didžiausia laime, kad likimas lėmė būti jo klasėje, pamokoje, kurios visuomet laukdavau kaip šventės. Nė vienas mokinys nelikdavo abejingas, klausydamasis mokytojo uždegančių minčių. Jis buvo nenusėjamas, jis buvo kaskart įvairus, protingai griežtas. Vadovėlis yra jums pasiskaitymui, sakydavo, ir visada dėstydavo savo mintis, savo žinias, kurias buvo išskaitęs begalėje įvairiausių leidinių“, – dalijasi mintimis R. Treinys Radviliškio Lizdeikos gimnazijos istorijos knygoje „Sugrįžki mokyklon“ (Vilnius, 1994).

J. Cibulskytė-Velžienė prisimena: „Nieko pakeliui ne-

Algimantas Petronis su dukra

praleisdamas, auklėtojas vedė mus į gyvenimą. Jei pažiūrėdavo rimtai ir įdėmiai – suprasdavom, kad kažkas ne taip, jei bardavo – trumpai ir aiškiai, tada įterpdavo „tamsta“. Kolegė J. Baronienė jį vadino mokytoju entuziastu. Kita bendradarbė R. Mackevičienė teigė: „Mokinių buvo mėgstamas, nes viskuo domėjosi.“ Buvusieji mokiniai gausiai ir neginčijamai liudija tikro mokytojo esybę: „Neužmirštamas“ (J. Verdingovaitė-Kaučikienė), „Gimęs būti pedagogu“ (S. Mackevičiūtė-Survilienė), „Mokytojas – švyturys“ (A. Rimkevičius), „Pilnas kūrybinių minčių mokytojas entuziastas“ (R. Karnilaitė), „Šviesulys, lydintis mane pedagoginiame darbe“ (I. Ginelevičiūtė-Žmoginienė), „Talentingas pedagogas“ (N. Plungaitė-Šidlauskienė)...

Kaip toks mokytojas atsirado, kaip susiformavo pedagogo asmenybė? Patys pirmieji jo gyvenimo žmonės – vieni iš svarbiausių mokytojų – mama Benedikta Gogelytė ir tėvas Klemensas Petroniai.

„Reto gerumo motina ir rūpestingoji močiutė“, – taip Algimantas Petronis įvardijo savo mamos misiją, jos ilgą, įdomų ir sunkų gyvenimą papasakojęs prisiminimuose. Ji mirė 88-erių metų. Sūnus Algimantas meile gyvenimui ir gamtai, menui bei muzikai, sumanumu, turtinga ir jautria siela – mamos Benediktos įpėdinis. Tėvas Klemensas buvo plieninės sveikatos, nepaprastos energijos ir veiklumo žmogus. Lemtingi, dramatiški pokario įvykiai: buvo suimtas, tardomas ir nuteistas laisvės atėmimu dvejim metams su viso turto konfiskavimu. Reabilituotas 1989 metų liepos 28 dieną. Mirė sulaukęs 89-erių.

Algimantas Petronis gimė 1924 metų vasario 9 dieną Satkūnėlių vienkiemyje, Daunoriškės kaime, Joniškio rajone. Kaip įprasta, įsilinksminę, privaišinti kūmai sumaišė išrinktus vardus. Norėjo įrašyti Bronių Algimantą, todėl vaikystėje visi įprato prie Broniaus vardo. Išimant metrikus, išaiškėjo, kad pirmuoju įrašytas Algimantas. Taip ir liko ilgą laiką vieniems daugiau Bronius, kitiems – Algimantas.

Jo vaikystė pažymėta ligų. Beveik neįtikėtinai pagijęs po ūmaus plaučių uždegimo, paskui nuolat sirgo. Iki panikos bijojo gydytojo. Į mokyklos pirmąjį skyrių pradėjo eiti Daunoravoje 1931 metais. Pirmasis mokytojas – jaunas, linksmas Julijonas Kondrotas. Visą gyvenimą jį prisiminė su džiaugsmu ir dėkingumu. Atidarius nau-

Petronių šeima: tėvas Klemensas, mama Benedikta, sūnus Algimantas Bronius ir duktė Genė. 1928 m.

jai pastatyta, iš tolo modernumu šviečiančių dviaukštę Jonišio pradžios mokyklą, Algimantas su seserimi ten mokėsi ir baigė du paskutinius reformuotos pradinės mokyklos skyrius (1-oji laida). Vėliau abu įstojo į garsiąją gimnaziją (dabartinę „Aušros“). Ji buvo tikra krašto pažiba, itin vertinama, mieste gerbė ir jos auklėtinius.

Gimnazijoje išsiplėtė Algimanto bičiulių ir draugų ratas. Nuo vaikystės šeima dažnai susitikdavo su Strukčinskais, gyvenusiais į rytus nuo Daunoriškės. Tėvo tikras pusbrolis Tomas ir jo žmona K. Šalčiūtė-Strukčinskienė buvo Algimanto krikšto tėvai. Krikštamotė – sesuo garsųjų brolių Šalčių (keliautojo, rašytojo, pedagogo ir žurnalisto Mato, akademiko, profesoriaus, žymiausio tarpukario Lietuvos kooperacijos teoretiko ir praktiko Petro, „Maisto“ fabriko direktoriaus Povilo, nepriklausomybės karų savanorio Antano, Klaipėdos sukilimo dalyvio Andriaus). Algimantas su seserimi Gene mėgdavo svečiuotis pas Strukčinskus. Su Tomo sūnumi Min-

daugu broliavosi, gimnazijos metais sėdėjo viename suolo. Ilgalaikė draugystė Algimantą siejo su talentinguoju klasės draugu J. Elzbutu iš gretimo Spirakių kaimo. Filologas, užkrėtęs numizmatikos aistra keleriems metams ir Algimantą. Aišku, pati artimiausia draugė – sesuo Genė. Jie visur drauge, vienas kitam atidūs ir atviri, neišskiriami kaip kairė ir dešinė. Linksmas, nuoširdus Algimantas pritraukdavo į jos namus būrius draugijų.

Pabaigus gimnaziją, kai aukštosios mokyklos buvo uždarytos, kaip prisiminimuose pasakoja Algimantas, jie dažnai džiaugdavosi būryje, o dažniausiai – giminėmis. Jaunimo kaimuose buvo daug, visi draugaudavo, susitikdavo ir linksmindavosi. Pas Petronius mėgo pagyventi M. Šalčiaus dukra Aušra (vėliau medicinos mokslų daktarė, rentgenologė), jie gerai sutarė, puotų metu šokdavo tango. Kompanijos puošmena būdavo sportiškas ir patrauklus kaunietis studentas, profesorius P. Šalčiaus ir rašytojos Gustaitytės sūnus Almus (vėliau produktyvus lietuvių žurnalistas JAV). Balsingi, jautrūs muzikai giminaičiai L. Rožanskaitė (vėliau medikė, žinomos šiaulietės A. Vasaitytės motina) su broliu Rūstuliu išmokė naujų, negirdėtų dainų.

Visai netrukus likimas labai tiksliai išrinko Algimantui profesiją. Jeigu nenori pasitraukti į Vakarus, eiti į armiją ir negali pasirinkti kovos miškuose – būk mokytojas. Viskas vyko gana greitai. Kai buvo pašauktas, išsyk atvažiavo ir paėmė jį į surinktą šauktinių būrį, išvežė į Joniškį. Sėkmingai iš ten pabėgus, teko ilgas dienas ir neramias naktis slapstyti pas patikimą žmogų – bendramokslę pusseserę J. Gutauskaitę Girminių kaime.

Svirne tarp šiaudų buvo padarytas bunkeris, apie kurį žinojo tik giminaičiai. Pusseserė (vėliau gerbiama farmacininkė Skaudvilėje) atnešdavo maisto, palaikė moralškai. Ji atskleidė paslaptį pažįstamam Kriukų klebonui. Ilgai slapstyti buvo pavojinga dėl dažnai rengiamų kratų. Klebonas, J. Gutauskaitės padedamas, įtikino, kad toks laukimas negali nieko išspręsti, ir nuvežė nelaimėlį į Šiaulių karinio komisariato naujokų šaukimo komisiją. Papirko rusų kapitoną, gavo mėnesiui atleidimą. Pasirodė, kad lygiai taip pat jis jau buvo išgelbėjęs bažnyčios vargonininką ir zakristijoną. Laukietji amerikoniai ateiti nespėjo, tačiau įsidarbinti laiko užteko.

„1944-ųjų vasara – pati sunkiausia“, – rašė A. Petronis, eidamas devintą dešimtį. Galbūt šioje aukštakrosnėje buvo išlydyta visa, už ką dabar jis prisimenamas. Ilgametė bendradarbė ir šeimos draugė, anglų kalbos dėstytoja A. Faustaitė jį apibūdina taip: „Ir Žmogus, ir Mokytojas iš didžiosios raidės.“ Taigi tą rudenį Algimantas tapo Ežeikių pradinės mokyklos vedėju ir mokytoju keturiems skyriams. Vaikai buvo geri, Algimantui patiko mokyti, gimė ir augo jų draugystė. Mokytojas pajuto savo pašaukimą. Bet neilgai teko dirbti. Kaimas – tame pačiame valsčiuje kaip gimtinė. Vienos mokinukės komunistė mama, išgelbėjusi jį nuo gresiančio suėmimo, patarė labiau saugotis. Reikėjo išvažiuoti toliau – į Radviliškį. Pasiruošimas rimtam mokytojo darbui – poros savaičių kursai Šiauliuose.

Prisiminimuose dėstė: „Radviliškis buvo man laimingas miestas.“ Čia gyveno 23 metus. Pradėjo dirbti pradinėje mokykloje. Nuoširdus moterų kolektyvas, pastebė-

Radviliškyje su bendradarbiais

Jaunasis radviliškietis mokytojas Algimantas Petronis prie jūros Palangoje. 1946 m.

jęs, kad mokytojas vos išsilaiko materialiai, stokoja net maistui, kviesdavosi paeiliui pietauti. Antrais darbo metais – 1946-ųjų vasarą – ištiko didelė sėkmė. Prisimena: „Nuvežiau vedėjos raštus į Šiaulius, į naujai susikūrusią įstaigą – profsąjungos komitetą. Darbuotojos ėmė siūlyti kelialapį į pirmąją sanatoriją Palangoje. Niekas nesiryžo važiuoti, nes laikai dar tebebuvo neramūs. Paėmiau tą kelialapį ir nuvažiaavęs į Palangą pirmą kartą pamačiau jūrą. Tas vaizdas mane daugiau nei sužavėjo – jis pritrenkė, nes tą dieną jūra buvo labai audringa. Net didelio ežero nebuvau matęs, o čia – tokia stichija...“ Poilsiautojai susirinko įdomūs, kūrybiški – rašytojai su A. Venclova ir jo žmona, muzikai, aktoriai, meno darbuotojai. Po gero mėnesio sugrįžusį draugai sunkiai beatpažino. Jūra, saulė ir džiaugsmas pavertė jį sveiku, stipriu ir energingu.

Pastebėjus mokytojo sugebėjimus piešti, buvo pakviestas dėstyti meną Radviliškio gimnazijoje.

Piešimą jis pamėgo, dar mokydamasis Joniškyje. Ten įsimenančiai to mokė skulptorius H. Rudzinskas (1909–1996), dirbęs Joniškio, Telšių gimnazijose, Kauno vidurinėje mokykloje. Šis dalykas Algimantui pasidarė arčiausiai širdies. Kai piešdavo, laikas jam ištirpdavo. Mėgdavo piešti dekoracijas mokinių vaidinimams.

Kolegė B. Katinienė savo prisiminimų knygoje „Ilga kelionė“ (Vilnius, 2010) pasakoja: „Algis... Aukštas, labai aukštas, kampuoto, labai švaraus veido ir romių giedrų akių, tiesiog be žodžio glostančių pavargusių žmogų. Jo rankos: siauras delnas, ilgi, gražūs pirštai, atrodo, nei dažai, nei klėjai, nei kitos bjaurastys prie jų nelipdavo, kai mes iš visokių popiergalių, skudurų, lentgalių darydavom dekoracijas. Jis dėstė piešimą ir geografiją, visada būdavo apspistas mokinių, nors už vyresnius nedaug ką daugiau metų turėjo...“

Algimantas, net kopdamas į devintą dešimtį, sakė: „Piešimą dėstyti buvo nuostabu.“ Stalčiuje iki gyvenimo pabaigos po ranka laikė teptukų rinkinį, plakatinių plunksnų dėžutes – be jų negalėjo įsivaizduoti savęs. Gimnazijoje įkūrė piešimo būrelį. Susirinko nemažai gabių mokinių. Eidavo piešti ir į gamtą, paskui rengdavo atliktų darbų parodėles. Pavasarį suorganizuodavo didelę visų mokslo metų geriausių darbų parodą. Bendravo su gretimo Baisogalos miestelio piešimo būreliu.

Piešimo būrelis energingai veikė, ir mokyklos vadovai jam pavedė gaminti plakatus, kurių ypač daug reikėdavo šventėms. Čia pasitaikydavo linksmų nutikimų, kuriems buvo lemta baigtis gerai (kartą plakatą šventėms užrašė sudėtingu gražiu šriftu, kurį partijos komiteto sekretorius perskaitė kaip antivalstybinį – kilo triukšmas), tačiau priminė, kad pats metas rūpintis ateitimi – studijuoti. Algimantas suprato: dailės mokyti neleis. Priėmimą į aukštąsias lėmė socialinė kilmė. Pasiturinčio ir nubausto ūkininko sūnui pasiekiamos tik neakivaizdinės studijos. Jis rašė: „Geografo specialybę pasirinkau ne iš karto... Nuo pradinės buvau fanatiškas grožinės literatūros gerbėjas. O svarbiausia, kad įdomiai ir įtaigiai ją dėstė pasižymėjusi Joniškyje lituanistė Pladienė. Troškiau studijuoti vien literatūrą.“ Po metų nusprendė pereiti į geografiją. Teko pasistengti, kad priimtų: „... nueinu, dekanı Stabinio namelis ant Neries kranto. Jis sėdi supamoje kėdėje ir šildosi saulėje, o aš pasakoju, kaip ir kodėl noriu studijuoti. Jis tylėjo, o paskui tarė: „Kolega, galite eiti. Viską supratau.“ Kitą dieną pasirodė skelbimas, kad A. Petronis papildomai priimamas į geografijos fakultetą.“ Studijuodamas greit pasijuto esantis savo vietoje, pravertė ir piešimo sugebėjimai. Pradėjęs 1951-aisiais dėstyti geografiją, gavo ir astronomijos pamokas, kurių niekas nenorėjo imtis.

Dr. A. Rimkevičius prisimena: „Ypatingą pagarbą jaučiu mokytojui-švyturiui Algimantui Petroniui, su didele meile, kantrybe ir pasiaukojimu mokiusiu mus geografijos, piešimo, logikos ir astronomijos. Geografija buvo jo pagrindinė ir, manau, mėgstamiausia disciplina... Jo logikos, astronomijos, geografijos pamokos buvo pačios įdomiausios, nors įsisavinimo reikalavimai taip pat buvo aukšti – per vieną pamoką apklausama žodžiu ir raštu vos ne pusė klasės mokinių. Įdomiam naujos medžiagos išdėstymui laiko taip pat pakakdavo. Tai – atsidavęs pedagogikai mokytojas, žodžio ir minties meistras, glaudžiai susiedavęs plačias teorines žinias su gyvenimu. Dirbdavom daug, bet su malonumu...“

F. Rimkevičius teigė: „Puikus savo dalyko išmanymas, gamtos pažinimas ir įdomiausi pasakojimai apie keliones ir pasaulio valstybes paveikė mus taip, kad labai panorome savo akimis pamatyti tą nuostabų pasaulį. Tuo metu nevaržomai keliauti galėjo tik jūrininkai ir lakūnai. Baigę mokyklą, net trys pasirinkome jūrininko profesiją: aš, Venclauskas ir Lyba padavėme pareiškimus į Klaipėdos jūreivystės mokyklą, o Ruzgas, Sabaliauskas ir Karnila – į Rygos lakūnų mokyklą. Sėkmingai baigėme, tapome jūrininkais ir lakūnais. Jeigu ne mokytojo A. Petronio geografijos pamokos ir ypač dalyvavimas jo užklasinės veiklos būrelyje, vargu ar toje laidoje būtų buvę tiek būsimų jūrininkų ir lakūnų. Už tai mokytojui jūreiviškai ir lakūniškai ačiū.“

Kaip priminė G. Dunauskienė „Radviliškio krašte“ (2012 m. nr. 1(16)), buvusiam klases auklėtojui liko dėkingas ir vienas iškiliausių šalies menininkų – skulptorius S. Žirgulis. „Sykį jis (A. Petronis – aut. past.) atėjo į Žirgulių namus pasidomėti, ką veikia jo judrusis, vietoje nenustygstantis auklėtinis. Mama, pasidžiaugusi sūnaus darbštumu, pagalba namuose, užsiminė, kad jis dar ir piešia. Mokytojas susidomėjo. Matyt, patiko, jei tų piešinių nepamiršo ir po kurio laiko paprašė auklėtinio surengti parodėlę tėvų susirinkimui. Kai mama grįžo namo po to susirinkimo, net apsiverkė iš džiaugsmo, kad sūnus mokykloje buvo taip išgirtas... Besimokant devintoje klasėje, įvyko pirmoji paroda...“

S. Mackevičiūtė-Survilienė: „Pamenu, 11-oje klasėje jis dėstė astronomiją. Pirmąją pamoką pradėjo žodžiais: „O, mielieji, kaip nuostabu būti vienuoliktoku! Ateini į pasimatymą vakare. Dangus – žvaigždėtas. Judu pakeiliate akis į Mėnulį, o tu jai pasakoji ir rodai: čia Šiaurinė žvaigždė, čia Grįžulo Ratai, čia... Mergina „apakusi“, o tu gali pasakoti, kiek tik jai norisi, apie žvaigždynus, galaktikas, nes tu 11-oje klasėje mokeisi astronomijos...“ Ir nebereikia jokios kitos motyvacijos: visiems aišku – mokyšimės. Panašiai mokytojas pradėdavo dėstyti ir naujas geografijos temas: „Kai aš išlipau Gruzijos žemėje, prieš mane atsivėrė visai kitas pasaulis. Įsivaizduokit...“ Beveik kas pamoką mokytojas „išlipdavo“ vis kitoje žemėje ir nuostabiai apie ją pasakodavo, nes keliavęs buvo daug ir pasakoriaus talentą turėjo.“

Radviliškėčių mokinių geografų būrelio taryba. Pirmoje eilėje iš kairės – R. Karnilaitė, A. Rimkevičius (pirmininko pavaduotojas), O. Ražinskaitė (pirmininkė), A. Petronis (vadovas), Bulzgis ir Stašauskaitė. Radviliškis, 1954 m.

Šaunioji radviliškėčių turistų komanda prie dar neatstatytos Trakų pilies

Mokytojas prisiminimuose prisipažino: „Man labai patiko astronomiją dėstyti. Čia tekdavo gerai pasukti galvą, kad teorinė medžiaga, vadovėlyje išdėstyta naujomis, neįprastomis, sudėtingai skambančiomis sąvokomis, būtų aiški, kad mokiniai suprastų ir įsimintų. Sunkiai pasiekiamas tikslas labai intrigavo – tai buvo kažkas daugiau nei eilės duomenų pateikimas.“

Algimantas Petronis įkūrė geografų būrelį, kuriame pirmisiais metais susirinko net 122 vyresniųjų klasių mokiniai. N. Plungaitė-Šidlauskienė: „Kai jis buvo piešimo mokytojas, beveik visa klasė tapome piešimo būrelio nariais, kai ėmė mokyti geografijos, tapome geografais...“ Vėliau vadovas kartais bandė riboti būrelio narių skaičių, juk geografo specialybę renkasi ne visi, ir į būrelį ėmė tik trimestre turinčiuosius ne mažiau kaip ketvertą (dabartinį 8–7). F. Rimkevičius yra teigęs: „Puikiai prisimenu tas dienas Radviliškio vidurinėje (tuometinėje gimnazijoje), kai aš norėjau būti mokytojo Petronio vadovaujamo geografų-turistų būrelio nariu. Juk ne visi galėjo į jį patekti. Reikėjo ką nors daugiau žinoti geografijoje, gamtos moksluose ir apskritai apie pasaulį. Tuomet rinkau mineralų kolekciją, rašiau dienoraštį apie Lietuvos ir viso pasaulio orus. Visa tai parodęs mokytojui Petroniui, buvau priimtas. Jis pasakė: „Mums tokių protingų vyrų reikia.“ Aš buvau labai patenkintas. Mokykloje geografų-turistų būrelis buvo labai populiarus. Jame dalyvavo per 100

pačių aktyviausių vyresniųjų klasių mokinių. Būrelio veikla buvo nepaprastai įvairi ir įdomi. Susirinkimuose nagrinėjamos įvairios temos, o svarbiausia – mokytojo organizuojamos ekskursijos, kelionės, turistiniai žygiai ir stovyklos. Dažnai nagrinėjamos temos būdavo tokios įdomios, kad net ateidavo kiti mokytojai jų pasiklausyti. Į geografų-turistų vakarus (įvairių tautų dainos, šokiai ir papročiai) suplūsdavo daug mokinių ir mokytojų. Atvažiuodavo turistai iš kitų miestų ir mokyklų (Šiaulių, Šeduvos, Baisogalos ir kitų).“

Pats mokytojas tai patvirtino: „Labai domėjausi kelionėmis ir turizmu ir planavau link jų kreipti būrelio veiklą. Mokiniais tai – naujas ir patrauklus dalykas. Jaučiau, kad visi yra tiesiog ištroškę turistinės veiklos.“

R. Karnilaitė: „Vartau senas mokyklines nuotraukas. 1951-ųjų rudenį. Per šimtą 7–11-ųjų klasių mokinių-geografų pirmoje mokyklos turistinėje dienoje ant gražių Jakšto kalnelių miesto pakrastyje. Vyko turistinės varžybos, ant laužo gaminami pietūs, pristatomas čia pat išleistas laikraštis „Ekstra“. Įspūdžiai nepamirštami...“

1952-ųjų vėlyvą rudenį mokytojas išveda turistus paklaidžioti po užšalusias pelkes Radviliškio apylinkėse. Žingsniuojame nuo kupsto ant kupsto, patikrindami ledo tvirtumą lazdomis. Pirmą kartą išgirstame žodį „alpenštokas“ – juos mums atstoja paprastos lazdos. O vėlesniuose žygiuose mums kitų miestų turistai jau pavydėjo gražių, dailių alpenštokų. Jiems tai buvo naujiena. Žiemos sąlygomis mokėmės išsivirti ant laužo arbatos. Kokia ji skani...“

Nepamirštama 1954-ųjų vasara. Birželio mėnesį gražioje Šiaulių apylinkėse, ant paties aukščiausio Saulės kalno, 9-ias dienas praleidome turistinėje stovykloje mes, radviliškėčiai, ir mūsų draugai šeduviečiai... Mokėmės matuoti upės greitį, debitą, naudotis racija, Morzės abėcėle, sudaryti akinę nuotrauką, su niveliuru matuoti kalvos aukštį, sukrauti laužą ir t. t., žodžiu, įtvirtinami turistiniai įgūdžiai. O tie romantiški vakarai prie laužo, grojant akordeonui, skambant dainoms ir besiklausant įdomių mokytojo pasakojimų...“

Atėjo laikas, kai, pasak Algimanto Petronio, „visos Lietuvos mokyklos susidomėjo turizmu. Respublikinė turistinė stotis, vadovaujama labai energingo vadovo

Zaukos, sugalvojo turistinę estafetę aplink Lietuvą. Mūsų grupei buvo paskirtas neįdomus ir trumpas ruožas nuo Šiaulių iki Radviliškio. Mes paprašėme leisti keliauti per visą Aukštaitiją. Gavome šiek tiek lėšų ir sutikimą maršrutui nuo Rokiškio iki Vilniaus. Kadangi žinojome, kad grupės lydės mašina su teisėjais – vertintojais, supratome, kaip svarbu pasiruošti. Susirinkome į stovyklą Šiaulėnų pušyne, netoli Radviliškio. Ten gyvenome palapinėse ir ruošėmės didžiam žygiui. Konkursinė kelionė, aplankant įdomias vietas, truko 19-ka dienų. Mokiniai buvo šaunūs, todėl laimėjome prizinę vietą. Kitais metais išmaišėme Žemaitiją ir įvertinti 1-ąją vietą. Tuomet mano grupei teko garbė atstovauti Lietuvai visąsąjunginėje konferencijoje Maskvoje. Lietuvaičiai, apsirėdę tautiniais rūbais, švieste švietė, ypač gražuolės mergaitės. Tai kėlė dvasią...”

Mokyklinis turizmas 1952–1960-aisiais klestėjo. Nuolat vykdavo kursai ruošti vadovus. Juos vesti kvietė ir Algimantą. Švietimo ministerija beveik kasmet organizavo respublikinius sąskrydžius, skirdama nemažai lėšų, tarp jų – ir turistų maitinimui. Atsakingas komendanto pareigas ėjo Algimantas. O rajoninius sąskrydžius organizuoti jau buvo tapę jo paties pareiga. Dalyvavo beveik visose turistinėse varžybose-respublikiniuose sąskrydžiuose, dažnai dirbo vertintoju, teisėju.

Kaip apibendrino gyvenimo pabaigoje, „be turizmo negalėjau ramiai gyventi. Ežero pakrantėje pastatyta palapinė dvelkė ypatingu grožiu, kėlė švelnius jausmus.“

Gausiame geografų būrelyje dalyvavo nemažai mokinių – gabių artistų, šokėjų, dainininkų ir net režisierių. Jie savarankiškai rengdavo tokias įdomias programas, kad kolegės – viešnios mokytojos iš Šeduvos, Baisogalos ir Šiaulių turistinių grupių – negalėdavo patikėti, jog rumunų, kinų ar indų šokius, dainas paruošė patys mokiniai. Mokytojas, pats jautęs meno trauką, negalėjo nepastebėti besiveržiančio kūrybinio potencialo. Jis prisimena: „Kada pasiūliau didelį geografinį vakarą, buvo pritariama audringais plojimais. Visas darbas – dekoracijų (kalnų vaizdo) piešimas, rūbų, vėduoklių ir visokios butaforijos gaminimas užtruko keletą mėnesių. Vyko repeticijos. Man pravertė piešimo partitės. Žiūrovai neliko abejingi... Apstulbino abiturientas V. Tomkus įspūdinga vaidyba bei apranga. Rampų šviesos paviliotas jis tapo profesionaliu aktoriumi...“

J. Verdingovaitė-Kaučikienė: „O aš niekada nepamiršiu, kaip mes vienuoliktoje klasėje, mokytojo A. Petronio vadovaujami, statėme „Sniegutį“. Jis sugebėjo visus įtraukti į darbą (mūsų buvo 62) ir įtikinti, kaip svarbu ne tik vaidinti, bet ir atsakingai plėšyti bilietėlius prie durų, ir tinkamai sutepti sumuštinis „artistams“ pobūviui po spektaklio. Pati dirbdama mokykloje, su vienos laidos abiturientais stačiau „Sniegutį“ ir stengiausi, ką prisiminiau, daryti taip, kaip jis, neužmirštamasis mano mokytojas.“

Buvusi kolegė R. Mackevičienė: „Su savo klasės auklėtiniais abiturientais parengė kelionių inscenizaciją pagal Žiulio Verno „Kapitono Grantas vaikus“.

R. Karnilaitė: „Visi mokiniai ir mokytojai buvo pakerėti mūsų Gogolio „Revizoriaus“ veikėjais. Niekas negalėjo atpažinti, žavėjosi mūsų apranga, o ypač netikėtomis, išraiškingomis kaukėmis. Jas, kaip ir reljefinius žemėlapius, patys gaminome iš „papjė mašė“. Salė lūždavo nuo žiūrovų, kai vykdavo oratorinio meno konkursai. Didžiulį pasisekimą turėjo geografų vakarai-koncertai, spektakliai. Įsiminė pirmasis koncertas-vakaras. Ir dabar dar akyse matau šokančius įspūdingus nencus, indėnus ir kitų pasaulio tautų „atstovus“. Į tuos vakarus atvykdavo mūsų draugai iš Šiaulių 5-os vidurinės, šeduviškiai, joniškėčiai, baisogaliečiai. Mes vykdavome pas juos.“

Daugelio mokinių tėvai buvo geležinkelininkai. Tuo metu jų šeimos gaudavo leidimus kartą per metus nemokamai važiuoti traukiniu visoje Tarybų Sąjungoje. Ar tėvai neatiduos, kas geriausia, savo vaikams? Sudarę nemažą grupę, jie aplankė Taliną, Sankt Peterburgą (Leningradą) ir kitus miestus. „Visa tai mums buvo atradimas“ (R. Karnilaitė).

Mokytojo nuomone, gal pati naudingiausia ir įdomiausia idėja buvo vasaros stovyklos Palangoje 1957–1958-aisiais. „Man pasisekė iš Radviliškio karinio dalinio gauti pakankamai gerų kariškų palapinių. Gamyklos papildomai davė mažas turistines palapines ir sunkežimius. Norinčių važiuoti buvo tiek daug, jog teko daryti dvi pamainas. Į stovyklą pakvietė ir savo gerus draugus – Šiaulių penktosios vidurinės turistus. Stovykloje pabuvo daugiau kaip šimtas mokinių... Oras kurorte pasitaikė geras ir gyvenimas paliko puikių įspūdžių. Daug mokinių radviliškėčių nemokėjo plaukti, todėl laikas nepraejo veltui. Baigiantis

pamainai, jie sėkmingai išlaikė suorganizuotą plaukimo egzaminą. Buvo ir romantiški vakarai prie laužo, išvyka į unikaliąją Nidą. Egzotiškos žvejybos jūroje su dorėmis (senoviškais laiveliais) turbūt nepamiršo nė vienas. Sužvejojant žuvį valgė visą dieną...

I. Ginelevičiūtė-Žmoginienė prisimena: „Būrelio veikloje dalyvavau ir aš... Ryškiausiai atmintyje išlikę geografų vakarai, turistiniai žygiai ir, žinoma, Palangos vasaros stovyklos. Tada mes, būdami jauni, nesupratome, kiek reikėjo energijos ir laiko, kad mes, nedėkinieji, galėtume praplėsti savo akiratį ir pailsėti nuostabiame gamtos prieglobstyje – Palangoje.“

Kolegė J. Baronienė: „Per vasaros atostogas jis organizavo turistines stovyklas Palangoje. Keletą savaičių mokiniai ir mokytojai gyvendavo palapinėse už Birutės kalno (anksčiau buvo leidžiama). Dienotvarkėje – ne tik maudymasis jūroje, bet ir įdomūs užsiėmimai, ekskursijos, įspūdingiausi vakarai prie laužo. Mokiniai buvo mokomi plaukti.“

Geografų būrelis vasaromis keliaudavo, o mokslo metais atlikdavo teorinius pasaulio ir mokslinio pažinimo darbus. Populiarus būdavo konkursas, kas geriausiai orientuojasi pasaulio žemėlapyje, žino miestus ir įdomias vietas. Dar viena šio mokytojo sugalvota geografijos būrelio veiklos sritis: „Prie mokyklos buvo didelis apleistas daržas. Mums kilo mintis ten įrengti geografijos-astronomijos ir meteorologijos aikštelę. Visą pavasarį laisvalaikiu plušėjo daugiau kaip šimtas mokinių. Jiems padėdavo mokyklos stalius, keletas gamyklų. Pasisekė įrengti tikrą mokyklos pasididžiavimą... Pastatytas meteorologijos namukas, kuriame stebimi prietaisai, mokomasi dirbti su lietmačiu, vėjo stiprumo matuokliu, žemės rutulio ašies kryptimi, astronominėmis priemonėmis. Atliekami žvaigždynų ir planetų stebėjimai nakties metu. Aikštelė supažindino su gamtinėmis zonomis ir net retais kalnų augalais.“

Turistai leido sienlaikraštį ir rašė būrelio dienoraštį, bendravo su Šiaulių universiteto geografijos specialybės studentais ir dėstytojais, intensyviai susirašinėjo su Lietuvos, kitų šalių turistais.

Mokytojas troško sudominti turizmu jauną žmogų, užkrėsti ta aistra. Dešimt intensyvaus užklausinio darbo

metų (šalia kasdienės pedagoginės veiklos) pareikalavo sveikatos duoklės: 1961-aisiais jam teko atsisveikinti su turizmu. „Tuščia ir liūdna liko širdy“, – rašė, nes net nenujautė, koks įvairus, ilgas ir įdomus gyvenimas dar laukia ateityje.

Algimantas Petronis su jaunaisiais turistais savo tėvo gimtinėje Anykščių r.

1964-aisiais, kaip pats prisiminė, jį pasikvietė direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams pasitarti dėl užklausinės veiklos pagyvinimo. „Aš pasakiau pavaduotojui, kad veiklą atgaivintų bendros priemonės – draugavimas, konkurencija. Uždarumas veiklą slopina. Jis pasiūlė man tai išdėstyti smulkiau raštu. Paruošti kokį projektėlį. Visada mėgau fantazuoti, kurti. Pateikiau aš jam pasiūlymą organizuoti, apjungus visus būrelius, moksleivių mokslinę draugiją. Po kelių dienų buvau pakviestas jau pas direktorių. Jis pasiūlė man vadovauti tai draugijai ir pažadėjo visokių lengvatų. Ta mokslinė draugija – visai naujas dalykas. Jaučiau, kad čia yra neribotos galimybės pasireikšti mano kūrybingumui. Aš sutikau ir, kaip man įprasta, iki ausų pasinėriau į tą naują darbą.“ Ir toliau:

„Sudariau MMD (moksleivių mokslinės draugijos) nuostatus, sukviečiau draugijos tarybą ir jos pirmininką išrinkome. Visada veikdavau tik remdamasis mokinių iniciatyva... Steigiamajame draugijos susirinkime salėje visų būrelių nariai sėdėjo prie savo papuoštų stalų. Visi pristatė savo veiklos planus. Numatė bendras draugijos priemones. Pabaigoje būreliai padainavo ir savo, ir visos draugijos dainą. Visi pajuto naują

nuotaiką, norą veikti. Supratome, kad mokyklos užklasinėje veikloje prasidėjo naujas gyvenimas. Veiklos, darbų ir naujovių gyvenimas...”

Minėtoje Radviliškio Lizdeikos gimnazijos istorijos knygoje „Sugrįžki mokyklon“ direktorius J. Varkulevičius teigė: „Tai viena pirmųjų MMD ne tik Lietuvoje, bet ir buvusioje Tarybų Sąjungoje. Draugijos steigimu rūpinosi mokytojas A. Petronis.“

Radviliškis Algimanto Petronio gyvenime jau buvo tapęs lemties ir išsipildymų miestu. Čia sutiko Kunegundą Neverauskaitę, jauną diplomuotą kūno kultūros specialistę, atvykusią iš Kauno atskleisti mokiniams sporto, ypač meninės gimnastikos, paslapčių. Čia jų šeimoje atsirado pirmosios atžalėlės: dukra ir sūnus. Brangių kitos kartos atžalų – anūkų – sulaukė jau Alytuje (iš Radviliškio išvyko 1968-ųjų vasarą).

Alytuje Algimantas Petronis vėl sugrįžo į turistinius sąskrydžius – mokytojų rajoninius ir respublikinius, į kuriuos su komanda vis važiuodavo. Jis prisiminė: „Aš tuo metu jau dirbau Alytuje, 5-oje vidurinėje (dabar Dainavos) mokykloje. Mūsų turistų komanda visada dalyvaudavo. Sąskrydyje, kuris vyko 1980-ais man jau buvo 56-eri, tačiau tariasi esąs nepamainomas komandos narys...” Dalyvavo ir išgarsėjusioje Alytaus miesto savi-veiklinėje humoristinėje grupėje „Sprigtas“.

Visgi Radviliškis mokytojui liko ne tik darbo ir šeimos sukūrimo miestas: čia brangūs jaunystės draugai ir bičiuliai džiaugėsi ir liūdėjo šalia. Jiems liko dėkingas už akimirkas, nušvietusias gyvenimo kelią. Vienas artimiausių – lituanistas J. Genys (1923–1970) ir jo žmona Genovaitė (1922–1999). Gerieji bičiuliai – P. Simaitis (su juo nepamirštamai dainuodavo „Aš tik mažas paukštelis“) ir jo žmona Teklė, A. Jenčius su šeima, I. ir R. Kazlauskai, Misevičiai. Nuoširdūs bendradarbiai E. Krivickienė, V. Krivickas, A. Janelionienė, S. Gelumbauskienė, V. Spudulis, J. Baronienė, draugiškasis A. Baronas, A. Venslovas su žmona, M. Bankauskienė, daugybė kitų, kurių ne vienas, kaip ir jų mokytojas, šiandien jau ilsisi amžinybėje.

O buvusieji mokiniai, laikui bėgant, darėsi vis brangesni ir artimesni nuostabiosios jaunystės bendražygiai. Gal ir klaidų sudėtingame mokytojo darbe neišvengta – neretai jis abejojo, ar ne per daug reiklaus ir griežto

būta. Išgyvenimų našta padėjo pakelti nuoširdi mokiniių meilė ir atvirumas. H. Margaitis savo mokytojui iš gyvenimo patirties aukštumų teigė priešingą elgesį daug pavojingesniu galėjusį būti. Ir sunkus akmuo nuo sielos buvo nuritintas... Pokalbiai su mielais bičiuliais telefonu, sveikinimų atvirukai ir ypač aplankymai Alytuje veikė kaip visagalis gydantis balzamas, kaip gyvas prabėgusių prasmingų gyvenimo dienų įrodymas.

Artima ir nuoširdi Petronių šeimos draugė, jų dukros krikštamotė, anglų kalbos dėstytoja A. Faustaitė iki šiol liudija mokytojo gebėjimą įkvėpti, suburti, išmokyti... Drauge su taip pat buvusia radviliškiete bendradarbe, dailės dėstytoja D. Paliliūnaite jie šventė didžiulias metų šventes ir jubiliejus, auksines Algimanto ir Kunegundos sutuoktuves Vilniuje, priėmus palaiminimą iš kunigo J. Sasnausko. Ir amžinajam poilsiui mokytojai Algimantas (2011-05-31) ir Kunegunda (2013-02-16) Petroniai atgulė Klevų kapinaitėse, šalia savo bičiulės A. Faustaitės artimųjų. Buvęs auklėtinis, dabar įžymus menininkas S. Žirgulis jų atminimą įamžino akmenyje menine kompozicija „Amžinybės giesmė“.

Aistra fotografuoti ir filmuoti išliko visą gyvenimą...

Mokytojai Algimantas ir Kunegunda Petroniai, gyvenę drauge daugiau kaip pusšimtį metų

Ypatinga mokytojo įkvėpimo kibirkštis buvo pomėgis fotografuoti. Pats rašė: „Gamta yra svarbiausias fotoobjektas. Fotografavimas vysto turizmą, o turizmas sudaro sąlygas fotografuoti. Vokiečių okupacijos metais tėvas už lašinių paltį man nupirko „Kodak“ iš atėjusio Rygos prekiautojo. Taip nuo 1942-tųjų susirgau fotografavimo liga ir laimingai tebesergu jau antrą pusšimtį metų. Mokykloje geografų-turistų būrelyje greitai iškilo fotolaboratorijos klausimas. Pirmąją įsirengėme geografijos priemonių sandėlyje, jo mažą kampelį užtemdę. Tai buvo tokia mažytė erdvė, kad po poros valandų imdavo trūkti oro, tačiau nuotraukas darydavom puikias. Visi turistai susidomėjo fotomenu.“

R. Karnilaitė: „Geografų būrely išmokau fotografuoti, spausdinti nuotraukas. Ypatingai patikdavo siluetinės žygių nuotraukos... Mums tai buvo įdomu.“

Mokytojas, jau perkopęs savo 80-metį, prisipažino: „Šia liga tebesergu ir dabar... Nuo turizmo ir saviveiklos pagijau, o fotoaparatas ir videokamera dar vis mano rankose, nors jos jau dreba. Per visus 48-erius pedagoginio darbo metus 40 metų mokyklose vadovavau fotolaboratorijoms. Esu padaręs gal šimtus tūkstančių fotonuo-

traukų. Tačiau nė vienos fotonuotraukos nesu niekam pardavęs – beveik visos buvo išdalintos mokyklai ir draugams... Dabar turiu 20 didelio formato (senoviškų) fotoalbumų su tvarkingai sudėtomis nuotraukomis. Čia mano visa veikla, visi darbai, vaikai, visi giminės ir draugai – visas mano gyvenimas. Apie 5000 nuotraukų...“

Fotografijos meno pomėgis nejučia išaugo į susižavėjimą filmavimu. „1968-ais metais persikėlęs gyventi į Alytų, pirmąsyk į rankas paėmiau mėgėjišką 16 mm kino kamerą... Prasidėjo nauja liga – filmavimas. 1970-ais naujoje Alytaus 5-ojoje vidurinėje jau vadovavau kino būreliui. Turėjome gerai įrengtą laboratoriją ir net kelias 16 mm ir 8 mm kino kameras. Kūrėme trumpametražinius ir net vaidybinius filmus... Mane pakvietė dirbti jaunųjų technikų stotis, kurioje menkas atlyginimas, tačiau aprūpinama medžiagomis. Mes dalyvaudavome respublikinėse mokinių sukurtų filmų apžiūrose.“ Kaip tikino J. Alekna, „viskas buvo beprotiškai įdomu... 1972-aisiais, prieš pat Naujuosius metus, mokytojas suorganizavo mokykloje kino vakarą, kurio metu buvo rodoma kino būrelio kūryba.“

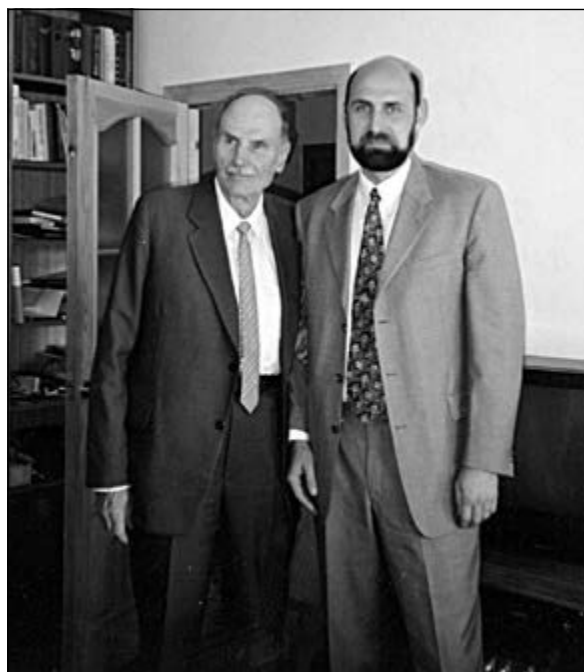
Mokytojo darbas kartais – tikras iššūkis. Tokiu buvo ir aštuntajame dešimtmetyje Lietuvos mokyklose prasi-dėjusi kabinetinė mokymo sistema – dėstomų dalykų kabinetų steigimas. A. Petronis rašė: „Man buvo nauja ir įdomu. Kai po dvejų metų, paaukojus laisvalaikį, kabinetas buvo įrengtas, pradėjau dirbti žymiai geresnėmis sąlygomis. Prisimenu, kai į jį atėjo klasė, kuri nematė, kaip dvejus metus palaiapsniškai keitėsi ir tobulėjo geografijos kabinetas. Sėdi jie nustebę, žvalgosi... Gandas greit pasklido, ir sulaukdavau norinčių pamatyti kabinetą iš visos Lietuvos – tai iš Kėdainių, tai iš Lazdijų... Penktoji buvo garsi ne vien geografijos kabinetu, atvykdavo pedagogai užsieniečiai.“

Kolega V. Šreiberis: „Apžiūros komisija nusprendė, kad geriausiai kabinetą susitvarkė geografijos ir astronomijos mokytojas A. Petronis. Visus nustebedo jo kūrybingumas, išradingumas ir savo dėstomo dalyko specifikos gilus supratimas. Kabinetas buvo ypač patrauklus estetiškai. Matėme, kad mokytojas turi nemažų meninių gebėjimų, bet tuo nesistebėjome, kadangi žinojome apie piešimo bei meno istorijos dėstymą... Gaila, kad, jam jau išėjus į pensiją, kabinetas gana greitai sunyko ir tapo įprastine klase.“

Mokytojas Algimantas išėjo į pensiją 1992-aisiais, kaip ir dauguma kilusiųjų iš kaimo jau įsitraukęs į sodininkystę. „Labai susidomėjau vaismedžiais. Jie greitai auga – po kelerių metų gali paragauti. Išmokau skiepyti, o tada tai prasidėjo mano kūrybinis- bandomasis, beveik mokslinis darbas... Įsisavinau kelis skiepijimo būdus, pasiekiau šimtaprocentinį prigijimą... Kai vienam mūsų sodo gatvelės draugui paskiepijau ir visi prigijo, prašančiųjų nebegalėjau atsiginti. Į tolimesnius sodus veždavo kaip specialistą. Žmonių džiaugsmas buvo malonus – skiepijau tik už padėkos žodį.“ Algimantas sodininkavo 35-erius metus.

Jam buvo būdingas pomėgis kolekcionuoti: domėjosi jūros kriauklėmis, numizmatika ir bonistika. Gimnazijos metais pradėtas, „liko visam gyvenimui – įdomių minčių, aforizmų, posakių užrašymas.“ 2006-aisiais per pusšimtį metų surinktus sudėjo į vieną aplanką galvodamas: „Tikiuosi, kai kam bus įdomu“. Surinko ir savo jaunystės dainas. „Tais sunkiais laikais jos mus guodė ir ramino, net dabar kai kurios giliai jaudina. Jas tyliai ir liūdnei niūniuojau, nes draugų ir tų laikų praradimas gelia atmintį...“ Jau pensijoje visa aistringa tyrėjo širdimi atsidadė giminės genealogijai bei prisiminimų rašymui. E. Kondratavičienė liudija, kad jis ir kolegas ragino šio darbo imtis, mokė, kaip tai daryti. Mokytojas savilaida išleido namų istorijos knygą 2003 metais ir išsiuntinėjo giminaičiams. Savo aštuoniasdešimtmečiui – 2004-aisiais papildytos dvi laidos. 2005-aisiais įrišta išsamiausia laida – per 300 puslapių su daugiau kaip 150 foto nuotraukų, 10 genogramų bei lentelių. Taip pat parašė prisiminimus „Mano tėvai“, „Klemensas, Algimantas ir Artūras Petroniai“, „Gyvenimo akimirkos ir brangūs prisiminimai“, gausiai iliustruotus nuotraukomis. Didžiausias jo prašymas buvo išsaugoti šias knygas ir fotoalbumus ateities kartoms: „Non omnis moriar...“ – lotyniškai iš Horacijaus „Ne visas mirsiu...“

Po aštuoniasdešimtmečio pradėjo irti Algimanto Petronio sveikata, kaip savo mokiniams pasišaipydamas rašė: „Iki septyniasdešimtpenkmėčio gyvenau retkarčiais sirguliuodamas, po jo sirguliavau tik retkarčiais gyvendamas“. Pagal principinį įprotį ruošti iš anksto, o ir skaudžiai retėjant bičiulių, bendradarbių, kaimynų gretai, mąstė apie svarbiausią gyvenimo įvykį – paskutinę kelionę. Stipri gyvenimo meilė, anksčiau padėjusi ištvirti šią akimirką, dabar mokė lydėti išeinančiuosius į amžinybę. Vis rečiau galėjęs pasidžiaugti gražiuoju parku, vakarojo

Tėvas ir sūnus Artūras, Toronto universiteto profesorius, genetikas

gėlėse skęstančiame balkone. Dar vis daug bendravo telefonu, buvo laimingas, kai lankė buvusieji mokiniai, bet jau pasiruošęs: labai kruopščiai sutvarkyti žemiškieji reikalai, parašyti atsisveikinimo laiška visiems artimiesiems. Likimas dosniai dovanojo metus po metų, tačiau jėgos seko. Sunki liga baigė griauti sveikatą. Paskutiniai pašmaikštavimai išvakarėse ir nuostabi paskutinė rami gyvenimo džiaugsmo akimirka, kaip dovana ir palaiminimas žmogaus, užbaigusio savo pradėtus darbus...

Autorės šeimos nuotraukos

Buvusieji radviliškietiečiai mokiniai prie savo mokytojų Algimanto ir Kunegundos Petronių kapo Alytuje, Klevų kapinėse

Audronė Bagatyrytė gimė Obeliuose, Rokiškio rajone, 1956 m. gegužės 30-ąją. Vėliau šeima gyveno Jonavoje, Kupiškėje, atsikėlė į Šeduvą. Čia Audronė mokėsi vidurinėje mokykloje, kartu lankydavo Radviliškio muzikos mokyklą. Studijavo Vilniuje, tuometinėje Lietuvos konservatorijoje. TV režisierių kursui vadovavo A. Galinis. Jau jos ir diplominis darbas „Mano vargšas Maratas“ (pagal A. Arbuzovo pjesę) susilaukė gražaus įvertinimo, ne sykį rodytas per televiziją. Vėliau Audronė stažavosi pas režisierę A. Ragauskaitę Šiaulių dramos teatre, studijavo režisūrą Maskvoje, M. O. Knebel klasėje, GITIS'o teatriniam institute, ir toliau režisavo spektaklius. Savo profesinį kelią tęsė dirbdama Klaipėdos, Šiaulių dramos teatruose. Tarp jos tuo metu sėkmingai režisuotų darbų – savarankiškas darbas „Paryžius, kuriame...“ (pagal dailininko A. Tuluz-Lotreko paveikslus, 1987 m.), laimėjęs tokių darbų konkursą Lietuvoje.

Audronė aktyviai dalyvavo Atgimimo kultūrinėje-visuomeninėje veikloje: rašė scenarijus, režisavo minėjimus, P. Višinskio pirmuosius skaitymus, labdaros, rašytojų jubiliejinius vakarus ir kita.

1991 m. ji tapo netradicinio (eksperimentinio) teatro studijos „edmundo studija 3“ režisierė. Šią studiją ji įkūrė kartu su savo vyru, aktoriumi Edmundu Leonavičiumi. Čia įgyvendinti tokie įdomūs sceniniai projektai, kaip „Gyvas negyvas Hamletas“ (pagal Šekspyrą, 1992 m.), „Kitas“ (vaidinimo-vaizdo projektas, paremtas Rytų filosofine poetika, 1993 m.), „Odipas žmogus“ (pagal Sofoklį, 1997 m.) ir kiti. Visuose spektakliuose ieškota naujų teatrinėlių kelių senose temose, gilintasi ir skatinta gilintis į dvasinius dalykus, didžiąsias vertybes bei tiesas. Savo spektaklius režisierė rodė įvairiuose festivaliuose, meno renginiuose mūsų šalyje, taip pat JAV, Egipte, Tuni-se, Čekijoje, Rusijoje, Baltarusijoje. Stažavosi ir dalyvavo simpoziumuose Senegale (Pietų Afrika), Suomijoje, Danijoje, Vokietijoje, Austrijoje. Ji taip pat sukūrė videofilmą „Laiškai judesiui“ (1995 m.), parengė fotoparodų. Apdovanota Lietuvos kultūros ministerijos premija už lietuvių dramaturgijos pastatymus (1990 m.), jai paskirta aukščiausio laipsnio valstybės meno stipendija (2000–2001 m.), ji pelnė teatro žinovų, žiūrovų palankių įvertinimų.

Rodos, visko tiek daug jos pragyventuose beveik 54-eriuose metuose. Tik 54-eriuose... Sakytum, nujausdama, kad jai tik tiek laiko lemta, režisierė buvo

ATMINTIS

Šiomet sukako 5-eri metai, kai mirė gabi režisierė, dvasinga asmenybė Audronė Bagatyrytė. Ji nebuvo kilusi iš mūsų krašto, bet su juo siejosi ir tebesisieja, netgi išėjusi į amžinybę. Vardas, kurį artimieji, teatrinė visuomenė ir daugelis kitų tebesaugo savo atmintyje.

Audronė Bagatyrytė Lenkijoje

nepaliamojama darbininkė, amžina ieškotoja, pasirinkusi, kaip rašė jos bičiuliai, sunkų teatrinės vienišės kelią, nes puikių savo pedagogų įkvėpta netikėjo nei prievartiniu, nei vadinamu kolektyviškumu. Švarus, jautrus žmogus, tvirtai žinantis esant nekintamas tikrąsias vertybes. Net ilgos, sunkios savo ligos kaustoma ji rašė dienoraštį, tarsi palikdama paskutinę pamoką, kaip net lemtingiausioje akistatoje išlikti žmogumi.

Audronė mirė 2010 m. kovo 1-ąją – pavasarį, kaip ir buvo gimusi. Gyvendama ji visada žavėjosi, domėjosi senosiomis kultūromis, mitologija. Tad ir palaidota, kaip pati prašė: sudeginta įsisupusi į seną afrikietišką pončą, apgaubta ir palydėta senųjų protėvių dvasių, jos kūną kremavus, o pelenus išbarsčius jai šventoje vietoje...

Kai šios menininkės nebeliko, ji tarsi pasidarė dar savėnė mūsų krašte. Dabar – jau jos vyro Edmundo buvimu čia, darbais, jo kaip reta šviesiai saugomu ir gerbiamu žmonos atminimu, gyvenimu ne tik už save, bet ir už ją. Žemaitis, dramos teatro aktorius, šią kvalifikaciją įgijęs Lietuvos valstybinėje konservatorijoje. 1977–1991 m. dirbęs Šiaulių dramos teatre, suvaidinęs per 40 vaidmenų, tarp jų – nemažai pagrindinių. Su šio kolekty-

Su vyru

Tunise

vo spektakliais gastroliavęs Latvijoje, Estijoje, Rusijoje, JAV, taip pat vedęs, režisavęs įvairius renginius. Dukart apdovanotas A. Griciaus premija už geriausius sezono vaidmenis, pelnęs kitų apdovanojimų. „Edmundo studija 3“ aktorius ir studijos iniciatyva įkurto Šiaulių miesto netradicinio teatro klubo pirmininkas, daugelio simpoziumų, festivalių, stažuočių užsienyje, projektų dalyvis, pranešimų, straipsnių spaudoje autorius. Už kūrybinį darbą studijoje triskart pelnęs valstybės meno stipendijas, už meninę drąsą, profesionalumą – įvairių prizų. Edmundas nuo 2014 metų liepos 1 dienos dirba Radviliškio kultūros centre. Yra jo režisierius, dabar laikinai einantis direktoriaus pareigas. Netekęs gyvenimo draugės, savo didžiosios meilės, bendramintės, studijos bendrakūrėjos Audronės, jis už abu rūpinasi šios studijos nuveiktų darbų sklaida – parengė knygą „Netradicinio teatro albumas“, administruoja studijos *Facebook* paskyrą, įvairiomis formomis tęsia eksperimentinio, postdraminio ir netradicinio teatro kūrimą, domisi filosofija, senomis kultūromis, kuria poeziją, esė.

Ir jie abu dabar vėl mūsų krašte – kultūros veikloje kūrybiškai besidarbuojantis aktorius ir jo darbuose, atmintyje gyva režisierė.

(Pagal redakcijos archyvo medžiagą)

MINTYS APIE REŽISIERĘ AUDRONĘ BAGATYRYTĘ

EDMUNDAS LEONAVIČIUS,
aktorius

Ji labiausiai mėgo Baltijos jūrą ir Kirkūnų kaimą, netoli Obelių, kur gyveno jos seneliai iš mamos pusės. Senelį Antaną Garuolį labiausiai mylėjo ir vertino. Jis pasiimdavo mažutę Audronę į naktigones, tos naktys prie laužo jai liko atmintyje visam gyvenimui...

Šeduva tapo svarbi mums, nes čia atšventėme savo vestuves, nors „metrikavomės“ Vilniuje. Čia praleisdavome dalį savo vasarų, čia mus aplankydavo mūsų draugai, čia Audronė atsigaudavo po mokslų Maskvos didmiestyje, kur 1980–1985 metais mokėsi dramos teatro režisūros. Čia aš tuo periodu atvažiuodavau ir vienas, kai dirbau Šiaulių dramos teatro aktoriumi. Tad, matyt, visai neatsitiktinai ir dabar štai atsidūriau Radviliškio miesto kultūros centre, nes po Audronės mirties esu nebelinkęs vaidinti kitų režisierių spektakliuose, juolab kad dirbdami nuo 1992 m. įkurtoje mūsų eksperimentinėje teatro studijoje „edundo studija 3“ labai pripratome vienas prie kito, gal net pernelyg „susigrojome“, ypatingai meniškai ir žmogiškai susistygavome.

Iškart po jos mirties, lyg nesusitaikydamas su įvykusių mirties faktu, pradėjau rašyti apie ją ir jai. Lyg tęsdamas mūsų pokalbius, minčių pasidalijimus. Lyg patvirtindamas, kad artimi žmonės išeina tik fiziškai, bet gyvenimas su jais tęsiasi mūsų sielose, kuriose mylimų žmonių „matricos“ įsispaudusios neišdildomai.

2010 03 11

Išnyksti negrįžti / tyli nekalbi / lyg balandė / taip ir einu / su balande viduj / bijau sudužti / kur ji gyvens

2010 06 12

(...) Taigi – po tavo mirties mane kamuoja du pagrindiniai klausimai, kuriems kol kas nerandu, bet ieškau atsakymų... Pirmas: ką tu visą savo gyvenimą veikei dvasine, vidine prasme, tai yra, koks tavo ištinis, vi-

dinis, pagrindinis gyvenimo veiksmas? Veiksmas, kaip gyvenimo siekiamybė? Ir antras – kam ir kodėl aš paliktas čia? Ką turiu nuveikti, padaryti, kam turiu gyventi? Vardan kokio veiksmo?

2010 06 19

Kartais ateina nenugalimas noras rašyti ir šitaip su tavimi kalbėtis. Pabūti su tavimi. Nes taip būdavome – kalbėdami, svarstydami, pasibardami, analizuodami... Stengėmės gyventi be žmogiškos ir meniškos baimės, nors tiek daug kas ir gyvenime, ir mene mums buvo neaišku. Brūzgynai, kemsynai, raistai, pelkės... Dažnokai pagalvoju, kodėl pasirinkai mane, tą iš tikro vienintelį savo teatro ir gyvenimo aktorių, kodėl taip patikėjai ir pasitikėjai manimi? Kas aš tau dar buvau, be šių „oficialių“ pareigų – aktorius, vyro?.. Atsimenu: „Tu panašus į dailininko El Greko paveikslų žmones, išilgintų formų ir kaulėtus...“ Ir dar: „Nuo pat vaikystės norėjau būti balerina, bet mama neleido stoti ir važiuoti į baleto mokyklą...“ Visą laiką norėjai būti „kūda“ (liekna), tiesiog buvai nepatenkinta savo kūnu, nemėgai savo labai šviesios ir švelniai permatomos odos, savo tokių gražių moteriškų formų... Vis norėjai būti ne ta, bet „kita“, nors paradoksaliai be galo mylėjai ir Lietuvą, jos istoriją, gamtą, savo giminę, ir buvai neišpasakytai švelni ir moteriška.

2010 07 30

(...) Man vis tiek lieka paslaptimi, iš kur tu tokia buvai? Tokia savo įsitikinimuose ir pasaulio supratime vieniša, lyg iš karto būtum žinojus esmę? Genai? Seneliai? Tavo Obelių tetulė, kuri praktiškai pirmus tavo gyvenimo trejus metus tave ir augino, kai mama sunkiai sirgo? O gal tie Kirkūnai, tas kaimas? Aukštaitijos gamta? Tos tavo vaikystės nuotraukos... Lyg būtum jau su „viskuo“... Tokia supratinga ir nuėjai visą savo gyvenimo kelią, ir jis tragiškai gražiai sujungė vaikystę su priešmirtine išmintimi.

2010 12 26

Po Kalėdų, arba tiksliau Kalėdų antroji diena. Šiandien tave sapnavau. Kai susapnuoju, tai ir gera. Dieną užmigau, esu labai pavargęs. Kalėdas sutinku vienas, tai yra su tavimi. Negalėjau niekur išvažiuoti.

Nors kvietė. Buvau, esu su tavimi. Viskas bute taip arti, viskas dar tavo. Ir nieko neįsivaizduoju be tavęs. O tu vis atskrendi kokio paukščio pavidalu, kai man sunku. Į mūsų sodelio akacijas atskrendi. Buvau Italijoje, Assisi, vežiau tavo nuotraukų ciklą „Auka šviesai“, rodžiau jas žiūrovams. Bet pats sau netikėtai apsiverčiau, kai lėktuvas nusileido Romos Fiumicino aerouoste... Paskui kai važiauvau traukinuku iki Termini (centrinės geležinkelio stoties). Kad tu tos Romos nematai. Kad esu vienas, bežadis ir bežodis, neturiu kam aiškinti, rodyti, su kuo žavėtis ir piktintis. Mes buvom idealūs žiūrovai vienas kitam. Visur keliaudavom kartu (...). Kodėl taip sunku prisišaukti tave? Parvežiau tau rožių iš Assisi bažnyčios Santa Maria Maggiore, džiovintų, išbarstysiu ant tavo „kapo“ Baltijos jūroje. Kodėl nespėjau, nesugebėjau nuvežti tavęs anksčiau? Ir dabar viduj esu lyg apšalęs, sustingęs... Dalinai paralyžiuotas. Siaubo, kad viskas išnyksta, praeina, suyra, sudyla... kad įsimyli tai, kas lyg ir laikina, netvaru.

2011 05 09

(...)

Nors tavo teatrinė biografija išoriškai lyg ir kukli, bet ji buvo pilna atradimų, praradimų, klaidų ir pasiekimų. Kiekvienas iš prigimties turime savo balsą, savo vidinio „aš“ tonaciją... Svarbu per gyvenimą jį, tą savo balsą, rasti. Tu buvai radusi ir niekad jo neišdavei. Nors meniškai ir gyvenimiškai savęs ieškojimai brangiai kainuoja, tu niekada neabejojai, kad už tai verta mokėti. Niekada neatsisakei mokėti. Ir tas tavo poelgių paprastumas, aiškumas mane nuginkluodavo. Daugumos kitų buvai laikoma keistuole, naivuole, ne šio pasaulio žmogumi, lyg tie „teisėjai“ patys žinotų, koks tas pasaulis yra iš tikrųjų. Tu matei aiškiai. Kaip didelis vaikas. Paskutinę tavo naktį čia pro tavo dejones vis girdėjau ir rūpestį manimi: „Ar bent kiek pailsėjai? Kodėl nemiegi? Nesijaudink, aš nebijau...“ Ir šitokios tavo intonacijos lydėjo mane visą laiką, nuo pirmo susipažinimo ten, Vilniuje, 1974 metų rudenį, ten, tame mūsų jaunystės ir teatrinės pradžios mieste, ten, kur mes buvome fantastiškai jauni, kvailoki, žavūs ir susižavėję. Kai tu grojai tuo išsiderinusi *Konservas* (Konservatorijos) mokomojo teatro *klepu* (pianinu) Čiurlionį, tą pirmą kartą man kritai į akį...

Edmundas Leonavičius: „... po Audronės mirties esu nebelinkęs vaidinti kitų režisierių spektakliuose...“

ir taip visus tuos daugiau nei 35 metus... Tu buvai mano pirmoji režisierė, kvietusi mane, dar studijuojantį, pas tave vaidinti, ir kaip aš tuo didžiavausi! Ir kaip aš dabar tavim didžiuojuos, esu laimingas, nes tave sutikau.

2015 03 16

...Ką tik grįžau nuo jūros, nuo tavęs. Graži diena, žuvėdros po dvi, nė vieno žmogaus. Pirmadienis. Saulė. Buvo kažkaip gera ir lengva. Vis dėlto nuostabu, kad tu ten. Švarus vanduo, ošimas – bangų, pušų. Pavasario kačiukai, kačiukai... Ir pati Klaipėda kažkaip atkutsi. Viskas savaip viltinga. Ant smėlio lazda parašiau: „Myliu! Myliu tave labiau už viską!“ Oi, kaip tu nemėgai tokių patetiškių žodžių, bet dabar aš leidžiu juos ištarti tau garsiai. Išrėkti... Tu tikra režisierė, surežisavai ir savo laidotuves, ir mano apsilankymus, man neįtant. Mane ir dabar vis ištrauki iš buities. Nežemiškoji mano. Nerašau jokių kelionės smulkmenų. Kam jos? Pajutau tave ir pabuvau su tavimi. Tai svarbiausia. Ir Klaipėdos miesto centre taip tylu, ramu. Lyg Vakarų Berlyne, kai dar seniai ten pirmą kartą apsilankiau. Tik ten tavęs nebuvo, o čia esi. ESI.

Autoriaus nuotraukos

INA STUOGĖ,

dr., Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Gyvulininkystės instituto vyresnioji mokslo darbuotoja

LIETUVIŲ ŽIRGAI, ŠUOLIUOJANTYS PER TAUTOS ISTORIJĄ

Šis straipsnis – tai mokslo, etnokultūros ir istorijos detalių dėlionė, kurios pagrindinė ašis – Žirgas. Ne šiaip žirgas, o archajiškas, vienintelis gyvas išsaugotas ir Žemaitukų arklių augintojų asociacijos narių saugomas. Įspaustas jo augintojų širdyse, neištrinamas kiekvieno mūsų pase, šuoliuojantis mūsų valstybės vėliavoje, Radviliškio miesto herbe... Sužinokime plačiau apie mūsų paveldą – žemaitukus žirgus, prie kurių išlikimo svariai prisideda ir Radviliškio rajone esanti Baisogala.

Žemaitukai Baisogaloje

LEGENDINIS LIETUVOS ŽIRGAS

Lietuvių tauta nuo seniausių laikų turėjo savo žirgų veislę – žemaitukus, istorijos sukuriuose ją plačiai išgarsinusius. Apie išskirtinius lietuvio ir žirgo ryšius, Lietuvoje išvystytą žirgininkystę byloja ne tik literatūriniai, istoriniai, bet ir archeologiniai šaltiniai – žirgų kapai bei jų gausumas. Žirgo reikšmė lietuvių tautos gyvenime buvo labai didelė. Pasaulinei biojvairovei ir gyvūnų evoliucijai žemaitukai reikšmingi tiek istorine, kultūrine, tiek selekcine, ekologine ir ekonomine prasme. Tai – viena seniausių veislių Europoje (joje žinomi nuo VI–VII a.). Kaip geri, išstvermingi kovos žirgai, atsparūs ligoms, nereiklūs pašarui, tvirti, greiti, vislūs, ilgaamžiai, labai energingi jie ypač išgarsėjo XIII–XIV a. kryžiuočių žygių prieš lietuvius metu. Žemaitukai yra ne tik lietuvių tautos istorijos ir kultūros reliktas, tai neįkainojamas Lietuvos arklīninkystės genetinis fondas, davęs pradžią Lietuvos sunkiųjų arklī, stambiųjų žemaitukų bei trakėnų tipams. Žemaitukų arklī veislė Jungtinių Tautų maisto ir žemės ūkio organizacijos pripažinta tarptautiniu mastu saugotina ir įtraukta į Pasaulio žemės ūkio gyvūnų katalogą. Tyrėjai šią veislę kildina iš Rytų stepinių tarpanų, kurie į dabartinę Lietuvos teritoriją prieš 5 tūkstančius metų atkeliavo su indoeuropiečiais.

Žemaitukai – universalūs ponių klasės žirgai, tinkantys naudoti šeimos ūkyje, rehabilitacijos centruose, hipoterapijai, vaikų jojimo klubuose (išjodinėjimui, lenktynėms, konkūrams, dresūrai), ponių klasės žirgų varžybose (maratonuose, konkūruose, karietinio, figūrinio važiavimo varžybose), turizmui (ir ekologiniam turizmui), pramogai, ekologiniuose ūkiuose, muziejuose bei nacionaliniuose parkuose. Žirgų vidutiniai kūno matai yra tokie: aukštis ties gogu 131–141 cm, krūtinės apimtis 166–178 cm, plaštakos apimtis 17–18 cm, vidutinis svoris 380–420 kg. Plaukų danga yra tanki, trumpa, žvilganti, vyraujanti spalva – juodbėra, juoda, juodbėra bei tamsiai sarta. Dabartiniai žemaitukai neturi įprastos didelės ir plačios baltos žymės, bet daugumai jų būdingos nedidelės, įvairių formų žvaigždutės kaktoje.

Keturis kartus žemaitukams grėsė išnykimo pavojus, tačiau jų augintojai visuomet pasirūpindavo, kad šie Lietuvos žirgai išliktų.

KUNIGAİKŠČIAI OGINSKIAI IR ŽEMAITUKAI

Įstabusis Oginskio polonezas, atliekamas smuiku, visiems klausytojams suvirpina širdis ir yra tarsi paminklas kunigaikščiams Oginskiams, kurių indėlis, išsaugant žemaitukus, milžiniškas.

Žemaitukams XIX a. antroje pusėje grėsė išnykimas, bet jo išvengta. Ne kiekvienas žino, kad daugiausia dėl to pasidarbavo būtent kunigaikščiai Oginskiai – Irenėjus Oginskis su sūnumis Mykolu ir Bogdanu.

Kunigaikščių Oginskių fondo juodraščiuose rasta įrašų, kuriuose užsimenama, kad lietuviai su žemaitukais arkliais nugalėjo kryžiuočius, todėl tiems žirgams negalima leisti išnykti. Užtat Oginskiai visai populiario žemaitukus tarp dvarininkų ir valstiečių, rengė parodas, įkūrė draugiją, kuri rūpinosi žė-

Vineta Žukaitė su žirgu Ardu žemaitukų išstvermės varžybose-bandymuose Baisogaloje. 2015 m.

Raiteliai ant žemaitukų Baisogalos dvare. 2015 m.

maitukų veisimu. Šie didikai žemaitukus vadindavo vien senoviniais lietuviškais vardais. Pasakojama, kad jie keliaudavo karietomis, pakinkytomis tik žemaitukais.

Oginskiai išgarsino juos toli už Lietuvos ribų. 1900 metais III pasaulinėje parodoje Paryžiuje kumelė Žaiba (Bogdano Oginskio žirgynas) ir eržilas Hiršas buvo apdovanoti aukso medaliais, o eržilas Kerstutis gavo didįjį sidabro medalį.

ŽEMAITUKAI ISTORINIUOSE ŽYGIUOSE

Pasakojimai apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) valdovą Vytautą Didįjį, kuris visai Europai svarbiame Žalgirio (Griunvaldo) mūšyje kartu su lenkais, rusais, čekais, vengrais, totoriais iškovojo ypatingos svarbos pergalę prieš Kryžiuočių ordiną, jau ne vie-

Žemaitukai Kredas ir Ceklis, apjoję Baltijos jūrą (6000 km)

ną šimtmetį kaitina kiekvieno lietuvių kraują. Istorija byloja, kad šio mūšio metu Vytautas Didysis pakeitė net šešis žirgus ir visi jie buvo žemaitukai.

Žemaitukai žirgai buvo demonstruojami tarptautiniame gyvosios archeologijos festivalyje Kernavėje (nuo 2007 m.), tarptautiniame baltiškajame festivalyje „Mėnuo Juodaragis“ (2009), tarptautiniame renginyje „Tyrėjų naktis 2009“ Baisogaloje. Sukurti du filmai: „Žemaitukai“ ir „Su užspausta žirgo žyme“. Žemaitukų arklių augintojų asociacija (Valė Macijauskienė, Mindaugas Sekmokas) išleido unikalią knygą – Kristupo Mikalojaus Manvydo Dorohostaiskio „Hipika, arba knyga apie arklius“ – pirmojo žirgininkystės vadovėlio Rytų Europoje leidimą lenkų kalba (1603) ir pirmąjį leidimą lietuvių kalba (2008) skiria 405 metai...

2010 metais grupė raitelių, vadovaujami Giedriaus Klimkevičiaus ir Gintauto Babravičiaus, leidosi į nepaprastą kelionę žemaitukais žirgais prie Juodosios jūros, kur, pasak legendos, Vytautas Didysis ir jo kariai na girdė arklius... Ir ką – nujojo lietuvičiai, tikrai girdė arklius Juodojoje jūroje! Yra ir puikus filmas susuktas iš to žygio. Daugeliui atrodžiusią neįmanomą misiją jie įrodė esant įmanomą. Su nuotykiomis, tam tikromis neįtikėtinomis, bet įmanomą 2000 kilometrų epopėją...

Kitas didelis žygis – 2011 metais: LDK bei Lenkijos karalystės karaliaus Žygimanto Augusto ir jo žmonos Barbaros Radvilaitės Meilės keliu į Krokuvą (vadavo Giedrius Klimkevičius). Įrodyta, kad ir tai įmanoma!

Eržilų žemaitukų kova

Žemaitukai ganykloje

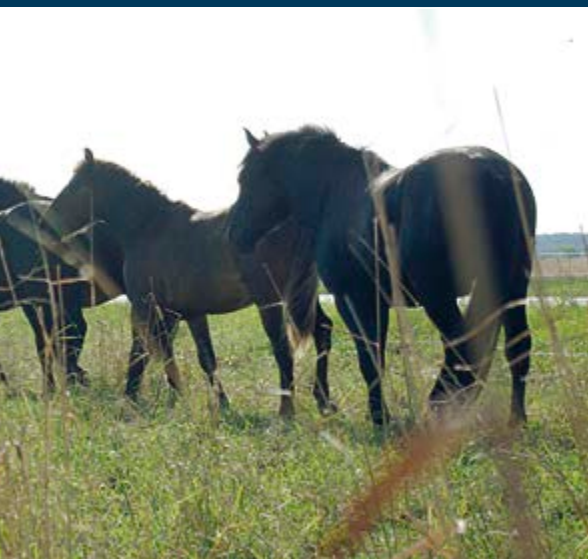

2012 metai žemaitukų laikytojams ir gerbėjams – vėl įsimintini. Žemaitukų laikytojas raitelis Vaidotas Digaitis, vienas pats, su žemaitukais Kredu ir Cekliu apjojo Baltijos jūrą, pabuvo net už poliarinio rato! Nereali kelionė, kupina nuotykių, sužalojimų, bet sėkmingai baigta. Visa Lietuva, visa Žemaitija su plazdančiomis vėliavomis Vaidotą pasitiko Lopaičių piliakalnyje.

Ir štai 2015-ųjų rugsėjo 4-oji. Per patį vidurdienį iš Šventosios pajūrio 10 žygeivių ir 12 žirgų, dar lietuviška skalikė Alka leidosi į istorinį žygį aplink Lietuvą. Raiteliai, važnyčiotojai, žirgų traukiama karieta su žygio manta ir šuo. Tai ne šiaip žygis, tai – tradicijos saugojimas, žinios „ŽEMĖ–ŽMOGUS– ŽIRGAS“ skleidimas ir perdavimas kiekvienam lietuviui. Tąsa unikalios tradicijos, kuri prasidėjo prieš 80 metų (1935), kai raitelis Vaclovas Smailys, įveikdamas 1500 kilometrų per 30 dienų su trakėnų veislės žirgu Luoke, apjojo Lietuvą. Tradicijos, kurią ženklina ir prieš 40 metų (1975) įvykęs žymaus agronomo, ilgamečio Lietuvos žemdirbystės instituto direktoriaus, mokslininko, profesoriaus Petro Vasinausko bei žurnalisto Vlodo Vaicekausko žygis po Lietuvą, kai jie Bėriuko traukiamu vežimu per 42 dienas įveikė 1501 kilometrą. Garbaus amžiaus profesorius ir jaunosios kartos atstovas keliavo senoviškai pakinkytu vežimuku, apsilvilkę burkas, kluonuose miegodami ant šiaudų.

Profesorius Petras Vasinauskas, prieš 40 metų apmąstydamas tą savo kelionę, dienoraštyje rašė: „Svarbiausias šios kelionės tikslas – pati kelionė arkliu.“ Da-

bar išjojusių žygeivių siekis liko tas pats – žygiuodami nuo kaimo prie kaimo, nuo miestelio prie miestelio, jie teigė ir pagrindė, kad žemaitukų veislė yra viena seniausių, turinčių unikalią genetinę struktūrą ir išskilę istoriją. „Žmogus ir žemaitukas visada buvo ir yra vienybėje – vienis, Žemė–Žmogus–Žirgas – tai mūsų šaknys“,– sakė garsus raitelis Vaidotas Dīgaitis. Keliauta palei Lietuvos sieną, pasikliaujant tik kompasu ir žemėlapiams. Žygeiviai apjojo visą Lietuvą ir įveikė daugiau kaip 1700 kilometrų. Dalis maršruto driekėsi Latvija. Žirgais ir karieta persikelta per Ventos upę, vėliau keliauta pro Žagarę. Nemunas kirstas ties Druskininkais ir Jurbarku. Aplankytas Ožkinių kaimas šalia Punsko, jotvingių-prūsų gyvenvietėje gyvenantis Petras Lukoševičius. Žygio pabaigoje Kuršių mariomis laivais iš Uostadvario keltasi į Nidą. Nuo Klaipėdos iki Šventosios entuziastai judėjo pajūriu. Aplankė visus Lietuvos etnografinius regionus, didžiudamiesi kiekvieno jų kultūriniu-istoriniu paveldu. Spalio 10 dieną visi keliautojai iškilmingai sutikti Šventosios alkakalnyje. Žygyje savaitgaliais ir žygeiviai, ir žirgai ilsėdavosi. Poilsio metu buvo organizuojamos naktigonės su dai-

nomis, susitikimais, su ilgais pokalbiais laužo šviesoje. Su savimi žygeiviai nešėsi Lietuvos trispalvę ir Žemaitukų arklių augintojų asociacijos vėliavas.

Šiais metais profesoriaus Petro Vasinausko kelionei po Lietuvą atminti buvo suorganizuota naktigonė-konferencija „Kelionė žirgais“. Žurnalistas Vladas Vaicekuskas negalėjo joje tiesiogiai dalyvauti, bet atsiuntė laišką, kurio eilutės labai įsimintinos: „Ar girdit, kaip tuksi svajotojo-mokslininko širdis? Tai jis prieš 40 metų susvajotojo kelionę arkliu aplink Lietuvą. Tai jis susvajotojo įkurti Arklio muziejų. Esame kilę iš svajotojų luomo. Svajotojų sudiržusiom rankom, priplūktais padais ir atvira širdimi. Kai būsim pašaukti, tai ten, aukštybėse, nenustosim svajoję. Toks yra didžiųjų svajotojų luominis ženklas, įspaustas mūsų širdyse. Ar girdit, tuksi profesoriaus širdis – kviečia sekti savo svajones amžini keliauninkai?!“ Kas žino, gal kitas žygis žemaitukais aplink Lietuvą bus tik po 40 metų? O gal... gal gims tradicija kasmet tokiu žygiu paminėti garbius mūsų Lietuvos žmones, padėjusius tiek pastangų, kad išsaugotų mūsų ŽEMĘ, mūsų ŽMOGŲ, mūsų ŽIRGŲ?..

Unikalieji žirgai varžybose

ŽEMAITUKAI – DĖMESIO CENTRE

Lietuvoje, be žygių, rengiamos įvairios varžybos, kiti renginiai, padedantys populiarinti šią legendinę lietuviškų žirgų veislę. Labai reikšmingas vaidmuo, išsaugant šį paveldą, tenka ir mūsų kraštui, baisogaliečiams. Švie-saus atminimo čionykštis profesorius Juozas Skaistutis Šveistys (1930–1999) buvo žemės ūkio gyvūnų veislių išsaugojimo iniciatorius, organizatorius ir strategas. J. S. Šveisčio autoriteto ir rūpinimosi dėka buvo ne tik surasti šie išlikę pavieniai žirgai, bet ir gauta lėšų jiems pirkti, suformuoti bandas, jas išlaikyti, taip sustabdant visišką jų išnykimą. Profesoriaus mokinės dr. Valė Macijauskienė ir dr. Rūta Šveistienė toliau ištikimai ir atkakliai tęsia jo pradėtus darbus Lietuvos sveikatos mokslų universiteto (LSMU) Gyvulininkystės institute Baisogaloje. Lietuvos ūkinių gyvūnų genetinių išteklių išsaugojimo koordinavimo centras Baisogaloje, kuriam vadovauja mokslininkė dr. Rūta Šveistienė, rūpinasi pagrindine žemaitukų banda, atlieka mokslinius tyrimus, populiarina šiuos legendinius žirgus, rengdami varžybas V. Komaro taurei, Baisogalos dvaro taurei, J. S. Šveisčio taurei laimėti Baisogaloje, dalyvauja įvairiose parodose. Čia žemaitukus treniruoja puiki ir jaunimo mylima trenerė Dovilė Bagvilaitė, kuri pati ir su jaunaisiais raiteliais laimi prizines vietas įvairiose žemaitukų varžybose Lietuvoje.

Profesorius J. S. Šveisčio iniciatyva 1997 metais buvo įkurta Žemaitukų arklių augintojų asociacija (ŽAAA), kuriai šiandien sėkmingai vadovauja pirmininkas Mindaugas Sekmokas. Prie asociacijos kūrimo daug prisidėjo ir Valė Macijauskienė, Rūta Šveistienė, Edgaras Jeninas, Arūnas Svitojus. Pirmaisiais ŽAAA gyvavimo metais jos veiklą plėtojo ne tik žirgų augintojai, bet ir baisogaliečiai entuziastai Bronius Trumpikas, Algirdas Jonutis, Linas Daugnora, Bronius Bakutis, Violeta Razmaitė, Jonas Kutra. Atkūrus Žemės ūkio rūmų veiklą, pirmojo arklinių mokslų komiteto pirmininku ir Žemės ūkio rūmų prezidentu nariu 1997 metais buvo išrinktas baisogalietis profesorius J. S. Šveistys.

Arklinių mokslų sityje dirba daug puikių, aukštos kvalifikacijos specialistų ir mokslininkų. Išleidžiama daug metodinės literatūros. Vystant žirgininkystę, didelę reikšmę turi ir moksliniai tyrimai Baisogaloje esančiame LSMU Gyvulininkystės institute, vadovaujamame dr. Violetos Juškienės. Institute atliekami žirgų popu-

Lietuvos premjeras, kraštiečiai Algirdas Butkevičius su žemaitukų trenere Dovile Bagvilaite Baisogaloje, Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Gyvulininkystės institute. 2015 m.

liacijų, eksterjero, taip pat vietinių veislių arklių genetiniai, biologiniai, fiziologiniai tyrimai. Rengiamos moksliniais tyrimais pagrįstos rekomendacijos, vietinių arklių išsaugojimo-selekcinės programos. Mokslininkės V. Macijauskienė ir R. Šveistienė glaudžiai bendradarbiauja su žirgų augintojų asociacijomis, dalyvauja tarptautiniuose projektuose. V. Macijauskienė drauge su Šiaulių universiteto profesoriumi Jonu Jasaičiu inicijavo tarptautinę konferenciją Šiauliuose „Lietuviško kaimo vizija“, kuri vyksta jau aštuntus metus. Baisogalos mokslininkų dėka populiarinamas mokslas, susijęs su žemaitukais ir apskritai žirgininkyste tiek Lietuvoje, tiek užsienyje. Prie to yra prisidėję, prisideda ir kiti mokslininkai, tebedirbantys ar dirbę Baisogaloje – dr. Gediminas Vaičionis, dr. Vytautas

Ribikauskas su žmona Daiva, dr. Algirdas Kanapeckas, dr. Birutė Zapasnikienė, dr. Rasa Nainienė, dr. Artūras Šiukščius, dr. Jonas Kutra, dr. Algirdas Urbšys, hab. dr. Vidmantas Pileckas, šių eilučių autorė, organizuodama mokslo populiarinimo renginius „Gyvūnų globos dienas“ (2007–2014) Baisogaloje ir Kaune.

Stambiausi žirgynai: Lietuvos žirgynas, LSMU Gyvulininkystės institutas Baisogaloje, Ramūno Karbauskio, Mindaugo Sekmoko, Vido Kuloko, Vytauto Gentvilo, Vitalijaus Ribačevskio. Žemaitukų, tų puikiųjų žirgų, šiandien priskaičiuojama apie 680, juos laiko 98 Žemaitukų arklių augintojų asociacijos nariai.

Kai Gyvulininkystės institute, Baisogaloje, buvusiuose dvarininko Komaro rūmuose, buvo iškilmingai paminėtos Žemaitukų arklių augintojų asociacijos įkūrimo dešimtosios metinės, konferenciją pradėjusi dr. Valė Macijauskienė įžanginėje savo kalboje akcentavo: „Prieš gerus penkiolika metų tauta gavo įspėjimą – žemaitukų veislė nyksta. O ji nyksta tada, kai tauta pasuka ne tuo keliu, kai serga. Į žemaitukų šauksmą atsiliepė tiek tautos, kiek galime sutalpinti šioje senovinėje salėje. Saujelė tautos, saujelė žemaitukų – atrodytu, ką jie gali prieš visuotinę sumaištį? Tačiau dešimt metų sutartinai dirbdami, laisva valia ir noru, būdami kartu, mes jau įrodėme, kad situacija gali keistis. Būdami gyvybės, o ne mirties kultūros pusėje, mes turime drąsos ginti savo ir žemaitukų laisvę būti čia – Lietuvoje, savo žemėje. Ir ne tik būti, egzistuoti, bet ir kurti galimybes prasmingai dirbti savo tautos labui.“

Vaidilutės su baltuoju žemaituku ir poniuku tarptautiniame Kernavės gyvosios archeologijos festivalyje

Baisogalietė dr. Valė Macijauskienė – ištikima žemaitukams, knygos „Žemaitukai: praeitis, dabartis, ateitis“ autorė

ŽEMĖ-ŽIRGAS-ŽMOGUS-ŽVAIGŽDĖ... Simboliška, kad visi tie žodžiai prasideda raide „Ž“. Žirgo Žvaigždė pateka virš Žemės, ant kurios stovi Žmogus, apglėbęs akimis visą dangų...

„Mes esame raitelių tauta...“ – taip rašė žymusis senosios lietuvių religijos tyrinėtojas Gintaras Beresnevičius, kurio protėviai kilę irgi iš Baisogalos, iš Priestočio. Mes stovime ant savo žemės, kurią pasirengę prireikus ginti, kaip, žemaitukų padedami, daugelį amžių gynė ir mūsų protėviai. Radviliškio krašte, labai gražioje vietoje – Baisogaloje – mes saugome šiuos savo žirgus. Būtent iš šios vietos lietuviškieji žemaitukai plinta po visą Lietuvą. Galime tuo didžiuotis! Galime didžiuotis ir tais žmonėmis, kurie saugo senąją žirgų veislę, jaunimu, kuris domisi žemaitukais, jais jodinėja, dalyvauja varžybose, mokslininkais, tiriančiais šią veislę, augintojais, kantriai, su atsidavimu auginančiais legendinius žirgus savo žirgynuose, dalyvaujančius varžybose, žygiuose, visais būdais besistengiančius ateities kartoms išsaugoti vienintelę archajišką lietuvišką žirgų veislę. Didžiausia pagarba jiems visiems! Gyvi žemaitukai – gyva Lietuva.

Autorės, Almos Račkauskaitės ir Vytauto Ribikausko nuotraukos

Vladas Brazauskas

ZENONAS VASILIAUSKAS,
istorikas

ILGAMETIS RADVILIŠKIO BURMISTRAS

**Tai – iš archyvų sukaupta
medžiaga apie Vladą
Brazauską ir jo vadovavimo
Radviliškiui laikotarpį.**

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, lietuvių visuomenė pergyveno ypač didelį politinį, tautinį, patriotinį pakilimą, kuris besikuriančiai valstybei pagimdė nemažai visuomenės veikėjų. Radviliškietiai taip pat prisidėjo prie šio entuziazmo, savo kraštui, visai Lietuvai išaugino kariuomenės kūrėjų-savanorių, politinių bei administracijos darbuotojų. Vienas iš jų buvo radviliškietis Vladas Brazauskas, ilgametis Radviliškio burmistras.

Vladas Brazauskas, Igno sūnus, gimė 1898 m. rugsėjo 19 d. Radviliškyje. Viename dokumente jis nurodo dar tikslesnę gimimo vietą – Radviliškis, Šeduvos g., nr. 26. Tėvas Ignas iki 1913 m. dirbo šaltkalviu, vėliau užsiėmė amatais ir privačia prekyba, turėjo nuosavą parduotuvę. Jis mirė 1939 m. Vlado mama Antanina buvo namų šeimininkė. Mirė 1947 m.

1908 m. Vladas pradėjo mokytis tuometinėje Radviliškio miesto liaudies mokykloje, baigė 4 klases. Po to kurį laiką padėjo tėvui prekyboje, buvo geležinkelio stoties darbininkas. 1918 m. įstojo į gimnaziją ir visuose anketinio pobūdžio dokumentuose rašė, kad 1919 m. baigė Šiaulių gimnazijos 4 klases.

Vaizdžiai kalbant, V. Brazauskas, būdamas 21 metų, iš gimnazijos suolo savanoriu išėjo į besikuriančią Lietuvos kariuomenę. 1919 m. kovo 8-ąją savanoris atvyko į atskirą batalioną, kur vado K. Škirpos įsakymu buvo paskirtas raštininku bataliono raštinėje.

Tuo metu mūsų kariuomenei labai trūko karininkų. Daugelį jaunuolių, kurie turėjo gimnazijos ar progimnazijos išsilavinimą, karinė vadovybė siuntė į Karo mokyklą, 1919-ųjų sausio 25 d. įsteigtą Kaune. Vladas taip pat neilgai tebuvo atskirame batalione – 1919 m. liepos 31 d. jis kartu su kitais kareiviais inteligentais, kaip nu-

rodyta įsakyme, išsiųstas į Karo mokyklą. Ten paskirtas į Pėstininkų skyrių, netrukus tapo jaunesniu juo puskarininkiu. Tų pačių metų gruodžio 16-ąją drauge su 224 antrosios laidos kariūnais baigė šią mokyklą.

Daugumą karininkų išvyko į frontą. V. Brazauskas nepriklausomybės kovose nedalyvavo. Karo tarnybos lape, užpildytame 1926 m., teigiama, kad jis Karo mokyklą baigė II rūšies gabumais, jam suteiktas pėstininkų leitenanto laipsnis ir jis priskirtas prie geležinkelio kuopos, kuri bazavosi Radviliškyje. 1920 m. sausio 8 d. atvykęs į paskyrimo vietą, tapo atskiros geležinkelio kuopos eksploatacijos būrio traukinio tarnybos jaunesniu juo karininku. Po pusmečio paskirtas kelių taisymo tarnybos viršininku.

Beveik metus V. Brazauskas ištarnavo šioje kuopoje, ir, matyt, gyveno gimtajame mieste. 1920-ųjų gruodžio pradžioje perkeltas į 12-ąjį pėstininkų Kauno pulką. Jame, I, IV ir VI kuopose, karininku ištarnavo beveik pustrėčių metų, ėjo būrio vado pareigas. 1923 m. gegužės mėn. šis pulkas buvo performuotas į 4 pasienio pulką, į kurio karininkų sąrašą įtrauktas ir V. Brazauskas.

Lietuvos valstybės sienų apsaugą nuo 1924 m. sausio 1-osios iš Krašto apsaugos ministerijos perėmė Vidaus reikalų ministerija. Tuo tikslu buvo sukurta pasienio policija, o buvę pasienio pulkai išformuoti. Vladas Brazauskas 1923 m. liepos viduryje iš pulko komandiruotas į Kauną dalyvauti komisijos, kuri priiminėjo ir įkainojo karišką turtą, darbe. Po šio darbo į jau išformuotą pasienio pulko batalioną V. Brazauskas grįžo 1924 m. vasario 5 d.

Tų pačių metų vasario 6 d. jis vėl atvyko į geležinkelio batalioną, ėjo statybos būrio vado pareigas, laikinai buvo bataliono ginklininku, po metų čia tapo technikos sandėlio viršininku. Buvo išrinktas bataliono karininkų garbės teismo nariu, komandiruotas į Pasvalį saugoti tiltus nuo ledo lyčių, atliko kitas pareigas.

1926 m. sausio 1 d. Krašto apsaugos ministro įsakymu tarnybos labui Vladas Brazauskas paskirtas į technikos pulką, bet kurį laiką dar buvo paliktas geležinkelio batalione ir ėjo adjuntanto pareigas, nes tuo laiku vyko šio bataliono likvidacija, kurioje jis ir dalyvavo.

Karininkai buvo atestuojami, atestacijos dokumentai – slapti. Atestacijos neišvengė ir V. Brazauskas, tarnaudamas pėstininkų bei pasienio pulkuose. Archyve išlikę trijų atestacijų dokumentų nuorašai, kuriuose pažymėtos teigiamos ir neigiamos karininko savybės. Visuose nurodyta, kad V. Brazauskas yra sąžiningas, darbštus, drausmingas, visuomet blaivus, pavestas pareigas stengiasi atlikti gerai. Taip pat įrašyta, kad dėl tvirtos valios stokos jam problematiška užtikrinti patikėtų kariškių drausmę ir apmokymą.

1926 m. rugsėjo 5 d., pačiam prašant, Vladas Brazauskas iš Lietuvos kariuomenės paleistas į atsargą. Manoma, kad tam apsisprendė dėl vedybų. Mat dar tarnaudamas kariuomenėje, 1926 m. vasario 14 d. jis vedė, kaip užrašyta karininko tarnybos lape, panelę Vandą Radavičiūtę (kitur – Radzevičiūtę). Jungtuvės įvyko Kaltinėnų parapijos bažnyčioje.

V. Brazauskas Lietuvos kariuomenėje ištarnavo apie aštuonerius metus, į atsargą išėjo, turėdamas vyr. leitenanto laipsnį. Karinė vadovybė jį nukreipdavo ten, kur pagal savo sugebėjimus jis galėjo kariuomenei duoti daugiausia naudos.

Nuo Vlado Brazausko išėjimo į atsargą iki paskyrimo Radviliškio burmistru susidaro penkeri metai. Atrodo, tai buvo ramaus, laimingo, šeimos didėjimo laikas, tačiau rašančiam apie šį žmogų šis laikotarpis mažiausiai dokumentuotas. Archyve yra atsargos karininkų registracijos lapai, tarp jų – ir V. Brazausko, 1927 m. rugpjūčio 9 d. patsvirtintas Tauragės karo komendanto Ignatavičiaus. Savo šeimą Vladas apibūdino taip: vedęs, turi sūnų Zenoną, gimusį 1927 m. liepos 15 d., ir 63 m. tėvą. Gyvenamoji vieta – Tauragės apskr. Kaltinėnų vlsč. Milių vnk., užsiėmimas – ūkininkas. Į klausimus, kokią turi karišką specialybę ir kurioje srityje, be karo tarnybos, galėtų dirbti, jis atsakė vienodai – geležinkelių srityje, traukos tarnyboje.

Beūkininkaujant Brazauskams gimė antras sūnus Vladas (1939 m. rugsėjo 8 d.). Tuo laiku V. Brazauskas buvo apdovanotas kariuomenės kūrėjo-savanorio medaliu.

Artėjo eiliniai 1931 m. miestų tarybų rinkimai. Užbėgant įvykiams už akių, galima iš karto pasakyti: šie rinkimai Radviliškyje buvo ypatingi, o V. Brazausko gyvenime – lemtingi.

Vietos savivaldos veiklą tuo laiku reglamentavo savi-valdybių įstatymai, priimti 1919, 1929 ir 1931 m. Visų savivaldybių veiklą prižiūrėjo Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių departamentas. Miesto tvarkomasis organas buvo piliečių išrinkta miesto taryba, vykdomasis – iš miesto tarybos narių išrinkta miesto valdyba, kurios pirmininkas buvo vadinamas burmistru. Juo galėjo būti Lietuvos pilietis, ne jaunesnis kaip 30 metų. Antraeilių miestų burmistrus, tarp jų – ir Radviliškio, tvirtino apskrities viršininkas. Jei išrinkti miesto vadovai jo nebuvo patvirtinami, tada to miesto taryba turėjo perrinkti burmistrą, bet jei ir antrą kartą nepatvirtindavo, tuomet jį skirdavo vidaus reikalų ministras. Burmistras, pradėdamas eiti pareigas, pirmajame miesto tarybos posėdyje prisiekdavo arba iškilmingai pasižadėdavo sąžiningai eiti savo pareigas. Jis tarybos posėdžiuose ir reprezentuodamas miestą privalėjo segėti vidaus reikalų ministro nustatytą tarnybos ženklą.

Taigi eiliniai rinkimai į miestų tarybas turėjo būti surengti 1931 m. birželio 15 ir 16 d. – pirmadienį ir antradienį. Rinkimų išvakarėse Šiaulių apskrities spaudoje, savaitraštyje „Mūsų momentas“, buvo paskelbta žinutė iš Radviliškio, kad miesto valdyba išplatino visuomenei kandidatų į miesto tarybą sąrašus. Didžiausias galvosūkis radviliškiečiams tada buvo, kas taps burmistru. Informacijoje minėtos kelios pavardės – Jono Tijūno, Broniaus Stungio, Jono Galgausko.

Rinkimams į Radviliškio miesto tarybą buvo pateikti penki sąrašai, kuriuose išvardytos 49 pavardės.

Vladas Brazauskas su savo išrinktąja Vanda Radavičiūte. 1926 m.

Tų metų birželio mėn. balsavimo teisę turėjo 1315 asmenų. Balsavo 1131, aktyvumas – 86 proc. Buvo išrinkta 12 miesto tarybos narių: Jonas Galgauskas, burmistras, Antanas Dobrovolskis, namų savininkas, Ignas Zubkus, geležinkelio tarnautojas, Stasys Jonaitis, namų savininkas, prekybininkas, Pranas Žurauskas, geležinkelio tarnautojas, namų savininkas, Ošeris Lensonas, pirklys. Buvusieji sąrašė Nr. 4, kuris spaudoje pavadintas lenkuojančiais lietuviais, taryboje gavo daugiausia vietų – 6: nariais tapo namų savininkai Povilas Kurnevičius, Mykolas Čekanauskas, Kazys Jurevičius, Kostas Vaitkevičius ir du geležinkelio tarnautojai – Pranas Spudulis ir Stasys Bytautas.

1931 m. birželio 30 d. apskrities viršininko nurodymu įvyko naujai išrinkto Radviliškio miesto tarybos posėdis, kuriame buvo renkamas burmistras ir jo padėjėjas. Į burmistrus buvo pasiūlytos 4 kandidatūros – P. Kurnevičius, M. Čekanauskas, K. Steponaitis ir J. Galgauskas. Slaptu balsavimu daugumą balsų gavo ir burmistru išrinktas P. Kurnevičius, jo pavaduotoju po dviejų balsavimų – J. Galgauskas.

Bet Šiaulių apskrities viršininkas nepatvirtino P. Kurnevičiaus burmistru ir kitą tarybos posėdį dėl papildomų burmistro rinkimų paskyrė rugpjūčio 3 d. Šis nutarimas buvo paskelbtas miesto tarybos nariams. Tų, kurie buvo išrinkti pagal sąrašą Nr. 4, reakcija buvo greita. Pirmiausia jie raštu pareiškė skundą dėl nepatvirtinto burmistru P. Kurnevičiaus, vėliau visi 6 jie atsisakė savo mandatų. Kiti šeši, solidarizuodamiesi su išėjusiais, atsisakė būti miesto tarybos nariais. Radviliškio miesto tarybos darbas buvo paralyžiuotas.

Kurį laiką spauda tylėjo apie tuos įvykius. Tautinės minties savaitraštis „Šiaurės Lietuva“ pagaliau paskelbė straipsnį iššaukiančiu pavadinimu „Ar Varšuvos duoną valgotė?“ Publikacija, pasirašyta kriptonomu, teigė, kad Radviliškyje yra nemažai „ponų“, kurie didžiudamiesi save laiko lenkais. Kai kurie jų esą labai aktyvūs, tai ypač parodė prieš miesto tarybos rinkimus – leido atsišaukimus, klaidino visuomenę.

Po savaitės, kitą sekmadienį (1931 07 12), tas pats autorius parašė rimtesnį pasvarstymą apie Radviliškyje įvykusius burmistro rinkimus. Skaitytojų klausta: kaip rinkimuose galėjo balsų daugumą gauti žmogus, ne-

vertas būti miesto šeimininku, atstovauti radviliškių reikalams, kuris lietuviškai silpnai kalba. Minėtos dvi priežastys: pirma – Radviliškio visuomenė nebuvo reikiamai paruošta rinkimams, antra – ji buvo klaidinama. Prieš pat rinkimus buvo atspausdinti ir rinkėjams į namus išnešioti atsišaukimai, kuriuose žadėta po rinkimų visokių gėrybių, lengvatų. Straipsnio pabaigoje apibendrinta, kad tautiškos Radviliškio organizacijos neatliko savo pareigos, neišaiškino visko visuomenei, kuri dar leidžiasi klaidinama.

Vidaus reikalų ministras Steponas Rusteika, įvertinęs susidariusią situaciją Radviliškyje, remdamasis Savivaldybių įstatymu, paskelbė naujus rinkimus į miesto tarybą 1931 m. spalio 15–16 d. Rinkimų išvakarėse sujudo spaudoje išbartos tautiškos organizacijos. „Šiaurės Lietuva“ išspausdino informaciją, kad 1931 m. spalio 11 d., sekmadienį, po pietų, Radviliškio šaulių klubo salėje įvyks paskaita-mitingas savivaldybės rinkimų tema, paskaitą skaitys mokyklų inspektorius K. Ubeika ir kiti. Tas pats sekmadieninis savaitraščio numeris publikavo ir straipsnį apie rinkimus į miesto tarybą. Jis prasidėjo savotišku pagalbos šauksmu: ar radviliškiai nelaimingesni už kitų miestų gyventojus, kad, skirtingai negu jie, vis dar neturi burmistro?.. Autorius liūdnomis spalvomis nupiešė situaciją Radviliškyje: daugiau negu per 10 metų miestas nė žingsnio nepažengė į priekį, tos pačios duobėtos gatvės, purvas, tas pats skurdus vaizdas. Išsakytas lūkestis, kad miesto taryba būtų lietuviška, suinteresuotai dirbtų miesto ir jo žmonių labui.

Spalio mėn. rinkimuose į miesto tarybą radviliškiams buvo pateikti 8 sąrašai, juose įrašyti 92 kandidatai. Pasibaigus balsavimui, spalio 17 d., rinkimų komisija, vadovaujama pirmininko Jono Rudžio, suskaičiavo balsavimo korteles ir nustatė, kas išrinkta į miesto tarybą.

Štai Radviliškio policijos nuovados viršininko raporto Šiaulių apskrities viršininkui, parašyto kitą dieną po rinkimų, teiginiai. Pranešama, kad balsavimo teisę turėjo 1328 gyventojai, per dvi dienas balsavo 1137, į miesto tarybą išrinkti: Jonas Krikštanas, mokytojas, ūkininkas, Pranas Žurauskas – geležinkelio tarnautojas, Stasys Jonaitis – namų savininkas, Antanas Ramanauskas – vaistininkas, Jonas Galgauskas – miesto

burmistras, Pranas Spudulis – geležinkelio tarnautojas, Ošeris Lensonas – namų savininkas. Raporto pabaigoje, teisingai ar tendencingai, policijos viršininkas išvardijo penkis asmenis, kuriuos pateikė kaip lenkus – P. Kurnevičių, A. Dobrovolskį, M. Čekanauską, V. Mankevičių, J. Liaudanską – namų savininkus.

Deja, tų metų lapkričio 7 d. įvykęs pirmasis naujos miesto tarybos posėdis baigėsi be rezultatų – jis atidėtas, nes iškilo kai kurių teisinių klausimų, burmistras nebuvo renkamas.

Radviliškio miesto burmistro rinkimai įvyko tų metų gruodžio 18 d., kai buvo sušauktas antras tarybos posėdis tuo klausimu. Į burmistrus pasiūlyti du kandidatai – Juozas Liaudanskas ir Vladas Brazauskas (pasiūlytas Lietuvos tautininkų sąjungos Radviliškio skyriaus). Slaptas balsavimas lėmė, kad J. Liaudanskas gavo 7, V. Brazauskas – 5 balsus. Burmistru išrinktas J. Liaudanskas.

Bet užburtas ratas vėl pasikartojė. 1931 m. gruodžio 23 d. Šiaulių apskrities viršininkas raštu Savivaldybių departamentui pranešė siunčias nutarimą dėl išrinkto Radviliškio burmistro J. Liaudansko nepatvirtinimo bei surinktas žinias apie V. Brazauską, kad šis, remiantis Savivaldybių įstatymo 271 paragrafu, būtų paskirtas Radviliškio burmistru, su kuo pastarasis sutinka.

Paskutinį žodį šiame konflikte tarė vidaus reikalų ministras. 1931 m. gruodžio 28 d. ministras S. Rusteika informavo Šiaulių apskrities viršininką, kad Radviliškio miesto burmistru nuo 1932 m. sausio 1 d. skiria Vladą Brazauską.

1932 m. sausio 5 d. įvyko pirmasis išrinktos Radviliškio miesto tarybos posėdis, kuriame jau pirmininkavo V. Brazauskas. Pirmiausia buvo išklaustas iškilmingas naujojo burmistro ir jo padėjėjo pasižadėjimas-priešaika: „Šiuo pasižadu Lietuvos valstybės Konstituciją saugoti, įstatymus ir vyriausios valdžios įsakymus pildyti ir savo pareigas sąžiningai ir teisingai eiti.“ Po to už gerai atliktą savo pareigą ir pastangas vietos savivaldos bei gyventojų naudai buvusiam miesto burmistru Jonui Galgauskui viešai pareikšta padėka-pagyrimas. Radviliškio miesto istorijoje pasibaigė laikotarpis, kai visuomenė gyveno susipriešinusi.

Kalba apie rinkimus mieste liktų neišbaigta, nepami-

nėjus tų, kurie įvyko praėjus trejiems metams nuo aprašytųjų, tai yra 1934 m. lapkričio 9–10 d. Pastaruosiuose rinkimuose į miesto tarybą buvo sudaryti 5 sąrašai, kuriuose įrašyta 60 kandidatų. Spauda pastebėjo, kad šį kartą rinkimai Radviliškyje vyko ramiai. Teisę balsuoti turėjo 1420 gyventojų, balsavo 1294, vadinasi – 91 proc. Į miesto tarybą 5 metų kadencijai buvo išrinkti: Stasys Garnys – geležinkelio tarnautojas, ūkininkas, Vladas Brazauskas – dabartinis burmistras, Povilas Kurnevičius – dabartinis burmistro padėjėjas, Antanas Ramanauskas – provizorius, Stasys Jonaitis – prekybininkas, Antanas Mikalauskas – tarnautojas, teismo sekretorius, Pranas Žurauskas – geležinkelio tarnautojas, Jonas Galgauskas – amatininkas, buvęs burmistras, Karolis Stravinskas – amatininkas, Liudas Kinčinas – mokytojas, Petras Juozapaitis – miesto savivaldybės sekretorius, Chaimas Tokeris – gydytojas, atsargos karininkas. Spaudoje neliko nepastebėtas ir faktas, kad labai didelį pasitikėjimą turi Radviliškio burmistras V. Brazauskas – per rinkimus jis gavo net 911 balsų iš 1294 dalyvavusiųjų rinkimuose.

1934 m. lapkričio 22 d. įvyko miesto tarybos posėdis, kuriam pirmininkavo vyriausias amžiumi narys Pranas Žurauskas ir kuriame įvyko burmistro rinkimai. Į šias pareigas buvo pasiūlytas vienas kandidatas – V. Brazauskas, jį taryba vienbalsiai išrinko burmistru. Padėjėju tapo P. Kurnevičius, o J. Galgauskas – atstovu į Šiaulių apskrities tarybą. Gruodžio 6 d. Šiaulių apskrities viršininkas patvirtino Radviliškio miesto tarybos

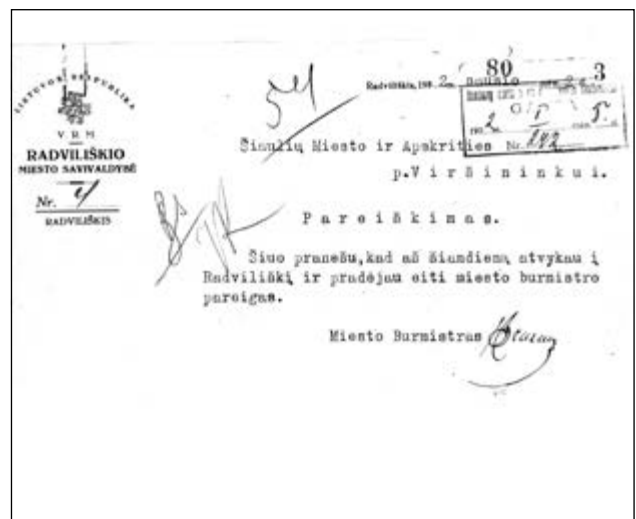
rinkimų rezultatus. V. Brazauskas buvo išrinktas ir patvirtintas Radviliškio miesto burmistru 7 m. kadencijai.

1932 m. spalio 7–8 d. Kaune, Karininkų ramovėje, įvyko pirmasis Lietuvos miestų burmistų suvažiavimas, kuriame dalyvavo 29 burmistrai, Tarp jų – ir radviliškietis. Buvo išklausti visų burmistų pranešimai. Kitų metų sausio pabaigoje savaitraštis „Šiaurės Lietuva“ paskelbė pokalbį su Radviliškio burmistru. Ši publikacija įgalina susidaryti tuometinio miesto vaizdą ir problemas, su kuriomis dirbdamas tose pareigose susidūrė Vladas Brazauskas.

Kaip jis pats teigė, 30-ųjų metų pradžioje Radviliškio miesto ribos buvo dar nenustatytos, Radviliškis neturėjo oficialaus plano, mūrinių pastatų kvartalo, pramonės mikrorajono, išskyrus kelias įmones – Glezerių odų dirbtuves su maždaug 50 darbininkų ir Goldino garinį malūną su 5–6 darbininkais. Vandentiekio ir kanalizacijos nebuvo, savivaldybė nuosavos pirties neturėjo – buvo tik geležinkelio ir žydų bendruomenės pirtys, kuriomis gyventojai naudojosi. Turgavietė – miesto nuosavybė, išgrįsta, minimu laikotarpiu pergrindžiama. Pasak burmistro, viešųjų išviečių kol kas nėra, bet numatoma įrengti, o iki tol gyventojai atmatas bei sąšlavas veža į laukus. Pažymėta, kad penkios didesnės Radviliškio gatvės grįstos, trys – ne. Miesto centre visos gatvės turi šaligatvius, tačiau be tinkamų jų yra visi skersgatviai ir trys didesnės gatvės. Gatvės apšviečiamos elektra, bet dega tik 40 lempučių, ir savivaldybė, kaip patikino burmistras, numato padidin-

Vlado Brazausko paskyrimo Radviliškio burmistru dokumentas. 1931 m.

Vlado Brazausko patvirtinimo, kad pradėjo eiti Radviliškio burmistro pareigas, dokumentas. 1932 m.

Radviliškio miesto savivaldybės personalas. Iš kairės antras – burmistras Vladas Brazauskas

ti šį skaičių. Pokalbyje taip pat užsiminta apie 2 ha miesto parką, įsteigtą Vytauto Didžiojo metais (1930), kapinėse pastatytą paminklą žuvusiems kovose už nepriklausomybę, kartu nurodyta, kad kitokių architektūrinės reikšmės pastatų Radviliškyje nėra. Kai dėl miesto biudžeto, jis apibūdintas kaip nedidelis – 1933 m. numatyta gauti 95 tūkst. litų pajamų, bet tikrasis biudžetas (be elektros ir skerdyklos pajamų) tėra 55 753 litai. Planuojamos išlaidos: atlyginimams 26 proc., bendram valdymui – 38 proc., švietimui – 24 proc., socialiniams reikalams – 10 proc., sveikatos reikalams – 5 proc., susisiekimui – 2,5 proc. ir skoloms mokėti – 3 proc. Taigi viena iš svarbiausių pozicijų – švietimo reikalai – mokyklų aprūpinimas. Burmistras paaiškino, kad mieste yra dviejų aukštų mūrinė mokykla, bet jos neužtenka, ketinama statyti dar vieną 6 komplektų medinę pradžios mokyklą, tam jau paskirta lėšų. V. Brazauskas patikslino, kad vykdant privalomąjį pradžios mokymą, visi vaikai kol kas nesutelpa – dėl vietų stokos mokyklos kol kas nelanko 80 vaikų. Jis taip pat nurodė, kad miesto savivaldybė išlaiko senelių prieglaudą, kurioje gyvena 12–15 žmonių ir kurią globoja Šv. Vincento a Paulo draugija. Miesto savivaldybė šiai įstaigai duoda butą, kurą, tiekia šviesą, išlaiko vedėjo etatą. Mieste yra ambulatorija, kurioje neturtingi gyventojai gydomi nemokamai, o miręs beturtis laidojamas savivaldybės lėšomis. Savivaldybė išlaiko ir vaikų darželius (lietuvių – 40 vaikų, žydų – 30), aprūpindama butu, kuru, šviesa. Priešgaisrinę apsaugą burmistras įvertino kaip pakankamą, nes veikia 3 ugniagesių komandos – miesto savanorių, geležinkelininkų ir kariuomenės geležinkelininkų kuopos. Savivaldybė iš savo biudžeto miesto savanorių komandai kasmet skiria po 1 tūkst. litų. Paminėta, kad savo rūmų savivaldybė neturi ir dėl lėšų stokos nenumato jų statyti, kad didelės skolos miesto taip pat nevargina, o esančios

– senos, daugiausia už ligonių gydymą, apžvelgti kiti reikalai. Apibendrinamas burmistras tvirtino, kad „kol kas Radviliškis gyvena be didelių bėdų“.

Realybėje tai atsispindėjo ir įvairiais renginiais, apie kuriuos, vykusius mieste, rašė to meto spauda. Pavyzdžiui, 1933 m. rugsėjo 11 d. Radviliškio miesto taryba, pagerbdama žuvusių didvyrių, Atlanto nugalėtojų, lakūnų S. Dariaus ir S. Girėno atminimą, nutarė Šiaulių gatvę pavadinti jų vardu. Spalio 8-ąją, sekmadienį, mieste surengta didelė šventė – Dariaus ir Girėno gatvės atidarymas. Įgulos kariai, šauliai, mokyklos, visos tautiškos organizacijos dalyvavo pamaldose bažnyčioje, paskui visi susirinko naujai atidaromos gatvės išpuoštoje pradžioje. Iškilnėse kalbėjo mokytojas Jonas Krikštanas, burmistras Vladas Brazauskas, giedojo šaulių choras, vadovaujamas Antano Marijošiaus.

Miesto taryba ėmėsi iniciatyvos nustatyti Radviliškio ribas, iš žydų buvo nusipirkta skerdykla, atlikta kitų reikalingų darbų.

Ilgametėje burmistro V. Brazausko veikloje pasitaikė ir nemalonių dalykų. Pagal 1926 m. gruodžio 12 d. sudarytą sutartį Radviliškiui elektros energiją tiekė Šiaulių miesto savivaldybė. Abonentų skaitiklius tikrino ir pinigų rinko samdomas elektros monteris. Nuo 1935 m. padaugėjęs abonentų, burmistras tarnybon priėmė Kostą Bernotą. Jis tvarkė elektros abonentų knygas, rinko pinigų. Po kurio laiko paaiškėjo, kad šis miesto savivaldybės tarnautojas 1935–1938 m. iš abonentų už elektrą surinktų pinigų neperdavė į savivaldybės kasą ir pasisavino 3211 litų. 1940 m. pradžioje Šiaulių apygardos teismas K. Bernotą už išėikvojimą

nuteisė dvejiems metams sunkių darbų kalėjimo. Už savivaldybės tarnautojo nepriežiūrą kaltu pripažintas ir miesto burmistras. Jis nuteistas 7 paromis arešto lygtinai, jei per metus nenusikals.

Į anketinio pobūdžio klausimą, ar turi nekilnojamojo turto, burmistras atsakydavo neigiamai. Bet 1940 m. balandžio 22 d. žinių lape V. Brazauskas, to paties klausiamas, nurodė, kad Radviliškyje, Maironio g. Nr. 30, turi žemės sklypą ir medinį gyvenamąjį namą, įgytą paveldėjimo keliu, kurio vertė 6–7 tūkst. litų. Tikėtina, kad tas namas priklausė burmistro tėvui, sūnus jį paveldėjo. Norėtusi linkėti radviliškiesiems, kad, pagerbiant ilgamečio savo burmistro atminimą, prie šio namo atsirastų memorialinė lenta. Kaip kad viena miesto gatvė prieš penkerius metus buvo pavadinta Vlado Brazausko vardu.

1940 m. vasarą svetimoms valstybės kariuomenei įžengus į Lietuvą, krašte prasidėjo sovietizacija, kuri pirmiausia palietė apskričių ir miestų vadovus. Vidaus reikalų ministras, už kurį pasirašė A. Guzevičius, pasirėmęs Savivaldybių įstatymo 281 straipsniu, Radviliškio miesto burmistrą Vladą Brazauską nuo 1940 m. birželio 28 d. atleido iš tų pareigų ir į jo vietą paskyrė mokytoją Klemą Juodką iš Šiaulių. Atleistas burmistras kreipėsi į Savivaldybių tarnautojų pensijų komisiją, prašydamas kompensacijos ir kartu nurodydamas, kad nuo 1940 m. rugpjūčio 6 d. tarnauja Radviliškio ūkininkų smulkaus kredito draugijos bankelyje. Vėliau V. Brazauskas dirbo Šiaulių kelių statybos kontoroje ir iki karo ūkininkavo. Represijų išvengė.

Prasidėjus Vokietijos–Sovietų Sąjungos karui, Lietuvos laikinoji vyriausybė Kaune kreipėsi į tautą, prašydama tų, kurie liko neišvežti į Sibirą, grįžti į savo buvusias darbo vietas. V. Brazauskas atsiliepė į šį kvietimą – iš žmonos ūkio, kur ūkininkavo, grįžo ir iki 1940 m. pabaigos vėl ėjo Radviliškio miesto burmistro pareigas.

Vėliau iš jų visai pasitraukęs gyveno Milių kaime, žmonos gimtinėje, ten sulaukė antros sovietų okupacijos. Nuo 1945 mokytojavo Švėkšnos gimnazijoje, dėstė karinį parengimą. 1947 m. sausio 18 d. buvo suimtas, kalintas, tardomas Tauragėje. Sovietinės Lietuvos kariuomenės karo tribunolas Vladą Brazauską nuteisė 7 metams laisvės atėmimo. Jis kalėjo Karagandos lageriuose. Kaip nurodoma kituose šaltiniuose, neilgai

ištvėrė tenykštes sąlygas ir kankinimus: buvo paralyžuotas ir 1949 m. gegužės 4 (2) d. Karagandos srities Dolinskoje miestelio lageryje mirė.

1988 m. vasarą V. Brazausko sūnūs Zenonas ir Vladas pareikalavo iš tuometinio saugumo komiteto vadovybės peržiūrėti tėvo bylą ir jį reabilituoti. 1989 m. rugsėjo 13 d. Vladas Brazauskas reabilituotas, panaikinant karo tribunolo nuosprendį, nesant kaltės įrodymų jam inkriminuotuose veiksniuose.

Radviliškio viešosios bibliotekos sukauptoje kraštotyrinėje medžiagoje yra Vlado Brazausko sūnų Zenono ir Vlado prisiminimų iš jų bei jų atžalų dalyvavimo 1990 ir 1991 m. organizuotuose Karagandos lagerių politinių kalinių ir jų artimųjų žygiuose į Kazachiją, ieškant palaikų tų kankinių, kurie ten žuvo. Nei pirmą, nei antrą kartą jiems nepavyko rasti Vlado Brazausko kapavietės. „Kartu su ekspedicijos dalyviais buvusiose kapavietėse supylėme simbolinius smėlio kauburėlius ir palikome kryželius bei atminimo lenteles. Mes, Vlado Brazausko palikuonys, parsivežėme iš tų dykvičių saują žemės ir po mažą akmenėlį, kad galėtume visa tai įdėti į Brazauskų šeimos kapą Radviliškio kapinėse, visai netoli nuo to namelio (Maironio g. 30), kuriame gimė, augo ir gyveno Vladas Brazauskas“ – eilutės iš šių prisiminimų.

Taip ir buvo padaryta: urna su žemėmis iš tolybėse politinių kalinių bendro kapo buvo įbetonuota į paminklo, esančio Radviliškio senosiose kapinėse, šios šeimos kapavietėje, pagrindą ir uždengta atminimo lenta. Ilgametis miesto burmistras visam laikui simboliškai sugrįžo gimtinėn.

ŠALTINIAI

- LCVA. T. 412, ap. 5, b. 1446,1579; t. 930, ap. 8, b. 78, 232; ap. 5, b. 359.
- LGA. T. K-1, ap.5, b.P-15650.
- Radviliškio viešoji biblioteka, Informacijos-kraštotyros skyrius. *Vladas Brazauskas*. Aplankas.

Dokumentų kopijas pateikė autorius

Radviliškio viešosios bibliotekos archyvo ir spaudos leidinių nuotraukos

RITA ALEKNAITĖ-BIELIAUSKIENĖ,
Mykolo Romerio universiteto prof. dr.

DAUGIABRIAUNIO TALENTO KRAŠTIETIS (2)

Baigiame spausdinti pasakojimą apie iš mūsų krašto kilusį Joną Alekną (1917–1964) – įžymų Panevėžio teatro aktorį, režisierių, dailininką, nusipelnusį artistą (pradžia – „R. k.“, nr. 1 (22)).

Kartą Amatų mokyklos žemesniame kurse mokėsis Vaclovas Blėdis mieste pamatė skelbimą, kviečiantį į Darbo rūmus, kuriuose buvo pradėti intensyviai organizuoti meno kolektyvai. Ir „XX amžiuje“ pasirodė žinutė: „Artistas Miltinis vadovaus Darbo rūmų Kauno kultūros klubo scenos mėgėjų kuopelei. Norintieji įsirašo iki lapkričio 22 d.“ Dabar Vacys kalbino draugą kartu pasižvalgyti po visada viliojusią teatrinės veiklos erdvę.

Spalio 16–23 d. Kaune, Darbo rūmuose, darbininkams organizuota Meno kultūros savaitė. Kauno darbo rūmų direktorius B. Tolišius subūrė pasiruošimo komitetą. Talkino Darbo rūmų Liaudies universitetas. Ypač – darbininkų choro vadovas Antanas Makačinas (1904–1954).¹ Gimė idėja praplėsti choro veiklą ir organizuoti teatrinę studiją. Darbo rūmų meno kolektyvų kūrimo politikai vadovavęs A. Makačinas matė ir reikšmingesnį tikslą: studijoje užauginti dainuojančius artistus.

Kuriamam Kaune Darbo rūmų teatrui buvo keliami tokie tikslai:

– „plačioms darbo žmonių masėms“

suteikti galimybių gėrėtis teatru, padaryti jį visiems prieinamą;

– „įkinkyti į sceną“ darbininkijos švietimo ir kultūrinimo akciją;

– suteikti galimybių pasireikšti mėgėjų vaidintojų jėgoms, ypač iš darbininkijos, kuri šia sritimi domisi.

Darbo rūmuose lankiusiems meno kolektyvus dėstė Jadvyga Jovaišaitė-Olekienė, pirmoji šokėja profesionalė, Valstybės teatro solistė, nuo 1929 m. ir pedagogė. Jaunuoliams ji skiepijo sceninio judesio įgūdžius, siekė atpalaiduoti aktorius kūną. Dainavimą studijoje dėstė Pranė Kaupelytė (Kaveckienė, 1899–1980). Anksčiausiai A. Makačino vadovaujamame chore pradėjo dainuoti Jadvyga Matulytė, vėliau Panevėžio dramos teatro aktorė. Atsitiktinai į Darbo rūmų kolektyvus, išvydę kvietimus, atėjo ir kiti jaunuoliai, būsimieji aktoriai. Taip šio didžiulio darbininkiško kolektyvo nuotraukose jau galime matyti būsimuosius artistus: Joną Alekną, Vaclovą Blėdį, Veroniką Fakejevaitę, Jadvygą Matulytę, Bronių Babkauską, Zigmą Lapinską, Kazį Vitkų. J. Miltinis buvo pakviestas dirbti su

¹*Naujoji romuva*, 1938, nr. 36, p. 682.

dramos studija. Jaunuoliai pradėjo deklamuoti eilėraščius, pirmąkart scenoje „vaidinti“ skečius, nedidelės apimties sceneles.

Darbo rūmuose dirbančiųjų sąlygos buvo prastos: ir maža vieta, ir šalta, ir jokių galimybių plėtoti veiklą. 1940 m. kovo 17 d. atvertas dar 1937 m. pradėtas statyti naujas šių rūmų pastatas. Įrengta erdvi salė, veikė darbininkų kursai, vienu metu net progimnazijos klasės, klubai, choro studija, teatro studija, biblioteka. Tai buvo pirmasis tokio tipo pastatas Kaune.²

Tačiau už sarkastišką, nepagarbų Kauno ponioms skečą vos pradėjęs su jaunuoliais bendradarbiauti J. Miltinis neteko darbo. Dramos vadovu jo taip ir nepatvirtino. Bet jis, sužavėjęs jaunuolius savo intelektu, netradiciniu mąstymu, toliau dirbo draugų butuose, Ažuolyne. Iš Paryžiaus grįžusio, ambicingo trisdešimt vienerių metų jo kalbos apie nuostabą kėlusį teatro meną intelektualinės patirties neturėjusiems jaunuoliams (J. Aleknai – 21, B. Babkauskui, K. Vitkui – po 17, V. Blėdžiui – 18 metų...) darė didelį įspūdį.

Pirmą kartą viešai darbininkiškas teatras pasirodė 1940 m. gegužės 5 d. Vaidino A. Šliažo režisuotą S. Čiurlionienės komediją „Pinigėliai“. Gegužės 18-ąją darbininkams skirta naujoji salė buvo pilnutėlė. (Bilietai nuo 50 centų iki 2 litų.) Svečių būryje – Prezidentas Antanas Smetona, Ministras Pirmininkas Antanas Merkys, Seimo pirmininkas Konstantinas Šakenis, Lietuvos darbo rūmų pirmininkas Pr. Šulaitis, kiti rūmų vadai, ministrai, svečiai iš Latvijos, Estijos. Kunigas Mieleška rūmus pašventino, pasakė nedidelį pamokslą. Prezidentas A. Smetona kalbėjo:

„[...] Mūsų tautoje dar giliai nėra įsišaknijusių prietarų, darančių prarają ar properšas tarp tų, kurie duoda darbo, ir tų, kurie imasi jį dirbti, tarp organizatorių ir vykdy-

Vezinė (J. Alekna)
E. M. Labicho
„Šiaudinėje
skrybėlaitėje“

tojų. [...] Vien sąžiningai dirbamas darbas šioks ar toks padaro pilietį taurų ir prakilnų [...] Mūsų darbo žmonės, norintieji gerinti savo buitį, nuolat turi lavintis ir mokytis, šviestis ir auklėtis. [...] Šiandien darbininkas, o rytoj meistras amatininkas.“³

„Atidarytas naujas, darbininkų teatras, – skelbė laikraščiai. – Darbo rūmų namuose (Vytauto prospekte) V. 5 d. atidarytas darbininkų teatras, kuris savo premjerai pasirinko Čiurlionienės „Pinigėlius“, suvaidintus pačių darbininkų.“ „Muzikalus darbininkų teatras bus atidarytas M. Petrausko opera „Birutė“, po to eis operetė „Geiša“ ir „Linksmoji našlė“. „Darbininkų teatras – geras dalykas, todėl linkėtinas jam pasisekimas“, – rašė J. Kardelis.⁴

„Pinigėlius“ pastatė A. Šležas. Scenovaizdį kūrė M. Dobužinskio sūnus Vsevolodas. Vaidino Žilionaitė-Vaznienė, B. Babkauskas, Z. Lapinskas, J. Matulytė, B. Gudanavičius, A. Česionytė, Z. Verikaitė, V. Kazakevičius, J. Dulskytė, A. Eidimaitė, J. Alekna, E. Jermolajevus, K. Vitkus ir G. Paliukaitis.

²1940 m. labai trumpai veikė pervadintas darbininkiškas kolektyvas – Profsąjungų centro biuro teatras. Karo metais pastatė įsikūrę gestapas. 1944 m. gruodžio mėn. atstatyta pirminė rūmų paskirtis, nuo 1946 m. jie vadinti Profsąjungų kultūros rūmais.

³Trimtas, 1940, gegužės 24, nr. 21, p. 1.

⁴Kardelis, J. Atidarytas naujas teatras. *Lietuvos žinios*, 1940, gegužės 7 d.

Pasikeitus santvarkai, 1940 m. Darbo rūmų darbininkų teatras tapo besikuriančių profsąjungų kolektyvu ir nuo šiol vadinosi Profsąjungų centro biuro teatras. Šis įrašas figūruoja ir pirmosios Panevėžio teatro kartos aktorių darbo dokumentuose.

1940 m. lapkričio 18 d. įsakymu D/330 Meno reikalų valdybos viršininkas, lituanistas, kurį laiką dirbęs Panevėžio valstybės gimnazijoje, Petras Juodelė nulėmė jaunuolių likimą. „Mykolui Karkai leidžiama organizuoti ir vadovauti operetės teatrui Kaune, o Jonui Sakui organizuoti ir vadovauti dramos teatrui Panevėžyje“. Pagal Juozo Keliuočio rekomendaciją su jaunuolių būriu į Panevėžį išvyko Juozas Miltinis. Spaudoje pasirodė skelbimas: „Panevėžio dramos teatrui reikalingi aktoriai, kuriems parinkti gruodžio mėn. 1 d. 10 val. Kaune, Valstybės teatre, bus konkursas“. 1940 m. lapkričio 18 d. karo nusiaubtame peizaže dirbant studijinį darbą, vaidinant, statant naujus spektaklius, atsirado nauja meno šventovė – Panevėžio dramos teatras.

⁵Šimkus, J. Teatras gimė. *Tarybų Lietuva*, 1941, kovo 18.

„Panevėžyje buvome apgyvendinti sename mediniame viešbutuke „Roma“ (Vasario 16 gatvėje), netoli upės. Tas namas jau seniai nuverstas. Kadangi artėjo šv. Kalėdos, apsižvalgę visi tuojau išlėkė į savo tėviškes. Likusi viena apžiūrinėjau Panevėžį. Miestas pasirodė liūdnas. Sujauktas, vietoje ligoninės – kažkokia kariška įstaiga. O jau mūsų teatras! Labai apleistas. Tik priešais duris medžiai žaliavo, buvo įrengtas gražus skveriuokas“, – atsiminė pirmosios kartos aktorė Jadvyga Matulytė.

Repetavo N. Pogodino „Sidabrinį slėnį“ (režisierius J. Miltinis, dailininkas L. Viliimas). 1941 m. kovo 15 d. premjera pradėjo Panevėžio teatro biografiją. Į teatro atidarymą susirinko ne tik miesto partinės valdžios žmonės, bet ir svečiai. Spektaklio recenzentas pastebėjo: dar „aktoriai absoliučiai neapsipratę scenoje. Techniškas

scenos personalas – eiliniai darbininkai, pirmą kartą dalyvaujant scenos technikos paruošime. Pirmajame spektaklyje vienas vyriausių, 24 metų Jonas Alekna vaidino pulkininką Kuprijanovą. Čerkasovas – J. Miltinis, Dalgis, Takeda – V. Blėdis, Sofija – P. Končiūtė, Tania – J. Dulskytė“.⁵ Vos baigėsi spektaklis, o ant sienos jau kabėjo sienlaikraštis, kuriame puikavosi spektaklio nuotraukos. Matyt, jau tada Kazys Vitkus pradėjo teatro metraštininko misiją.

Panevėžiui antroji vokiečių okupacija pradedo birželio 26-ąją. Artistai vaidino. Mokytojas Jonas Dičius vokiečių okupacijos metais parašė pjesę iš moksleivių gyvenimo. Gal norėdamas „nenusileisti“ labai populiariam Kazio Binkio „Atžalynui“? Pjesė vadinosi „Tarp mokyklos sienų“. Tai J. Alekno – režisieriaus – debiutas. J. Miltiniui jis pasirodė sėkmingas. Vaidino Berniukų gimnazijos dramų sekcijos vaidintojai. Žvaigždė spektaklyje buvo Balys Bratkauskas, priimtas į Panevėžio teatro studiją. Vėliau tapo aktoriumi.

J. Alekno, režisieriaus, žingsniai įrašyti į Biržų teatro kūrimo istoriją. Vidaus reikalų valdyba 1943 m. rugpjūčio 25 d. leido Biržų mieste įsteigti nuolatinį dramų teatrą su 12 etatų. Remdamasi šiuo leidimu, Biržų miesto savivaldybė teatro direktoriumi paskyrė Petrą Zablocką, kurį patvirtino Vidaus reikalų generalinis tarėjas. Prieš dešimtmetį Petras Zablockas atsiminė, kad „į pagalbą atėjo Panevėžio dramų teatro vyr. režisierius J. Miltinis, „paskolindamas“ mūsų teatrui režisierių – aktorių Joną Alekną“. Premjerai sumanius pastatyti Kazio Binkio pjesę „Atžalynas“, reikėjo sukomplektuoti dramų studiją, surasti artistus. „Atžalyno“ „repeticijos dažniausiai vykdavo „Aušros“ mokyklos aktų salėje. Reiklus artistams buvęs tuomet 26-erių metų režisierius Jonas Alekna, entuziastingai „Naujosiose Biržų žiniose“ rašęs, kad Biržų teatro studija susilaukė gražaus būrelio

tikrai meną mylinčių ir (ypač iš moterų pusės) gabių jėgų“, – prisiminė tų metų Biržų teatro artistė Ligija Vasiliauskaitė-Vaičiulėnienė. Buvęs Biržų teatro direktorius P. Zablockas yra pasakojęs: „Alekena su artistais daug dirbo. Nedidelis, visiškai sukudęs. Sulopytomis kelnėmis. Atveždavome iš kaimo šio to stipriau palvalgyti. Suvežėme rūbus, kuriais turėjo scenoje vilkėti artistai. Kelnių jaunuoliams turėjome nemažai, bet sunkiau buvo su uniformomis gimnazistėms...“

Psichologą vaidino tuomet dar tik Biržų aukštesniosios prekybos mokyklos moksleivis Adolfas Mekas. Gimnazijos direktorių – būsimas poetas ir Sibiro tremtinys Leonardas Matuzevičius (teatro afišoje pasirašęs L. Milvydu), Jasių – ateityje tapsiantis žinomu žurnalistu ir menotyriminku E. Pranskūnas, istoriką – A. Virbickas, Aldoną – L. Bagdonaitė, inspektorių – V. Tautkevičius, Tijūną – Z. Lapinskas, Šurą – J. Kazėnas, Keraitį – V. Matulis, Keraitienę – Ligija Vasiliauskaitė. Apie Petrą, vaidinantį Romualdą Klasčių, J. Žiedūnas (manau, kad tai buvo Jonas Mekas) jau po balandžio 15 d. įvykusios „Atžalyno“ premjeros 1944 m. balandžio 29-ąją „Naujosiose Biržų žiniose“ rašė, kad jis teikia daug vilčių ir iš jo biržiečiai gali laukti stipraus aktoriaus. „Biržų teatro pastatymas, – rašė J. Žiedūnas-J. Mekas, – žavėjo žiūrovus savo nuoširdumu, paprastumu, išvengiant pas mus įprasto patoso deklamavimo ir verkšlenimų. Tai yra didelis režisieriaus J. Aleknos nuopelnas.“

„Repeticijos – procesas sudėtingas, labai varginantis.

Čia dažnai neišvengiama prievartos. Man dabar atrodo, kad Jonas mažiausiai tai patirdavo. Jo fantazija, talentas, įvairiapusiškumas buvo tokie galingi, kad kiekvieną režisieriaus pastabą jis tarsi „pasitikrindavo“. Jis turėjo pats tuo įsitikinti, nuspręsti ir realizuoti. Jonas buvo labai talentingas, nepaprastai intuityvus, vadinasi – savitas ir natūraliai kritiškas. Viską perleisdavo tik per save, savo matymą ir mąstymą, laisvai ir nepriklausomai“, – rašė Algimantas Masiulis. Tikrovė ir fantazija jo „istorijose“ susiliedavo į didžiąją meno tiesą, kuri būdavo ir pažįstama, ir netikėta, ir gundanti. „Talentingas velniškai“, – atsidusdavo Bronius Babkauskas.

„1954 m. J. Alekna atnaujino „Prieblandą“. Miltinio pastatyme vaidinau Gaškienę. Dabar Jonas iki gyvenimo pabaigos šiame vaidmenyje įtvirtino Gutę Šulgaitę. Geras buvo spektaklis. Labai jo laukdavo žiūrovai. Po atleidimo iš teatro atgal grįžęs J. Miltinis išbraukė Aleknos pavardę. Baisu! Fantastiška pasaka buvo „Juodojo ežero paslaptis“. Ten tiek išmonės! O Jono režisuotas „Filosofijos daktaras (Dr.)“! Vieno spektaklio metu pro užuolaidų plyšį stebėjau salę. Pirmoje eilėje sėdėjo jaunuolis. Matau: jis – klauso, klauso, susikaupęs stebi ir staiga – pašoka, kvatoja. Vėl klauso, vėl kvatoja... Ir taip visa salė. Jono fantazijos buvo galima pavydėti. J. Miltinis tiek neturėjo. Jis pasižymėjo intelektu“, – prisiminė J. Matulytė. „Tai buvo J. Miltinio kerštas talentingam savo mokiniui“. Ne vieną dešimtmetį J. Miltinis Panevėžio dramos teatre buvo vienvaldis: vyriausias

Gaška (J. Alekna) su Gaškiene (E. Šulgaitė) A. Vienuolio „Prieblandoje“

režisierius ir direktorius. Kada panorėjęs jis aktorius atleisdavo, parašomu įsakymu pervesdavo į stalius, dekoratoriaus ar gaisrininko etatą. Jau sergantį J. Alekną baudė atimdamas vaidmenis, naikindamas kaip režisierių, programose tiesiog išbraukdamas jo pavardę. Kodėl? „Grįžęs atgal į teatrą J. Miltinis įsiuto: nesitikėjo, kad be jo gali būti pastatyti geri spektakliai, kad su tokia fantazija gali dirbti mokinys. Jis vienas viską teatre sprendė: išėmė iš repertuaro visus Jono spektaklius, išbraukė jo pavardę iš režisuotos „Prieblandos“... – pasakojo J. Matulytė.

„Jonas-režisierius labai pasitikėjo aktoriumi. Pats buvo doras žmogus. Aktoriai – vaikai. Tačiau tik keli geri režisieriai tai žino. Taigi tas jo geranoriškumas, pasitikėjimas, nelaukti, kartais ekstravagantiški pasiūlymai kėlė mums ūpą, skatino laisvai, be prievartos (!) mūsų kūrybiškumą, emocijas, provokavo aktorių iniciatyvą. Ir aktoriai, suprantama, dėkingi ir laisva valia tai padarydavo. Labai daug dėmesio Jonas skyrė aktorių judesiui, plastikai, nemėgo buitinio, „fotografinio“ atsitiktinumo, „šiukšlių“, kaip jis sakydavo“, – tarsi papildė A. Masiulis.

J. Alekna režisavo atgimstančią Panevėžio liaudies operetę, aklųjų mėgėjų spektaklius.

„Jo temperamentas kunkuliavo. Šuolis – jau stovi kiek prasižergęs ir galvą pasukęs profiliu. Paskui – mostas, ir jau Kolombos ranka nutverta. Tai buvo tikras Burdelio skulptūros įsikūnijimas. Būtinai viskas – stilius, būtinai – forma, nieko buitinio, jokių „šiukšlių“: mintis, temperamentas, išgryninta forma“, – pasakojo A. Masiulis.

„Alekna turėjo įgimtą humoro jausmą. Tokio išviršinio spalvingo, net ekstravagantiško... Stačiai nuostabus buvo Alekna vaidindamas Vezinė Eugene Marin Labiche „Šiaudinėje skrybėlaitėje“, – teigė Donatas Banionis. Bet kurio personažo išėjimui į sceną J. Alekna nusiteikdavo lyg aukojimui: tą popietę jokios skubos ar atsainaus požiūrio į grimui skirtą valandą. Mėgo fotografuoti personažo kailyje. Paskui dėmesingai nagrinėdavo portretus. Dėmesys vizualiai raiškai, plastikai, žmonių stebėsenos praktika, puiki psichotechnika lėmė J. Alekno perisikūnijimo procesą. „Kaip jis sugebėdavo įžvelgti žmones! Viskas jam buvo svarbu. Nemėgo apsilaidimo, suglebimo, ištižimo. Atsimenu ir jį patį – visada elegantišką, saikingai ir skoningai apsirengusį, su

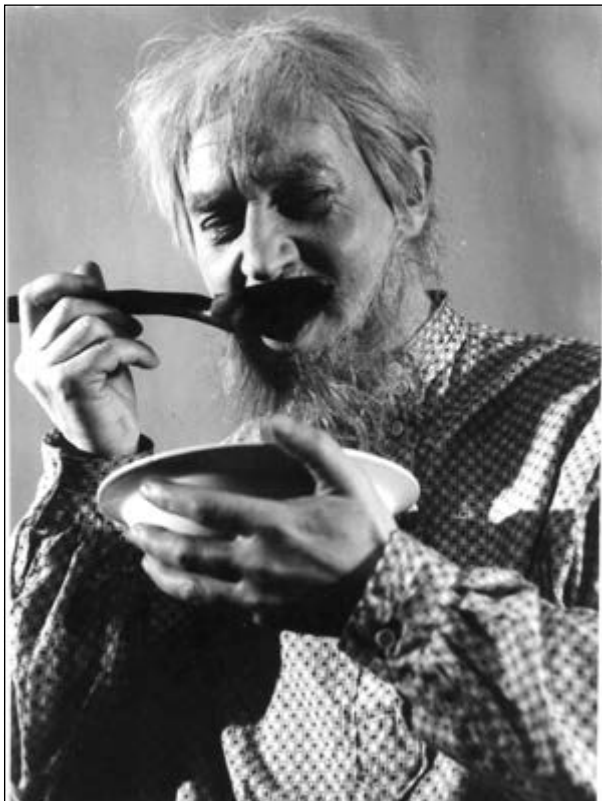

J. Alekna – Liapkinas-Tiapkinas N. Gogolio „Revizoriuje“

šelmiškai ant ausies pakreipta puikiai modeliuota skrybėle. Prieš išeidamas į teatrą jis mums net kaklaraiščius paršdavo...“ – A. Masiulio prisiminimai.

Jį matę aktoriai tvirtino tą patį: pagrindiniai ar antraeiliai – visi Alekno vaidmenys buvo labai įdomūs. Koks Tarasas „Ukrainos stepėse“ ar senas Gydytojas pjesėje „Lopšinė dainelė“... Į grimu kambarį įeidavo Alekna, bet į sceną išeidavo visai kitas žmogus. Puikus grimas tik inspiruodavo vidinę seno žmogaus būseną: lazda pasiramščiuodamas, pro akinius žiūri iš padilbų, toks sukrypęs... O jam tik 25-eri! „Aktoriams įdomus buvo ir kitas, visai kitoks senas žmogus – Veidenbaumas „Flaksmo sistemoje“. „Verda“ buljoną, ragauja... Aktoriams seilės tįsta...“ – Stepas Kosmauskas. Jis vėliau rašė: „Jonas visur gebėjo rasti gyvenimo druskos. Vieną po kito kūrė vis naujus, nepakartojamus sceninius personažus. Pirmieji jo darbai ryškesni savo išorinėmis charakteristikomis, o vėlesniuose jis vis giliau įsiskverbėdavo į kuriamų vaidmenų vidinį pasaulį. Todėl

jo sukurti personažai įgydavo apibendrintą filosofinę gelmę. Niekada iš tų dešimtmečių žiūrovų atminties neišdils žaismingas, pilnas humoro, lengvo grakštumo, o kartu labai aštrios socialinės minties persunktas Dandenas (Molière „Žoržas Dandenas“, 1947). Arba Vezinė E. M. Labiche „Šiaudinėje skrybėlaitėje“. Gribojedovo komedijoje „Studentas“ (1951) Jonas sukūrė nepakartojamą Benevolskio, nuo gyvenimo atitrūkusio studento fantasto, paveikslą. Po dorumo kauke pilnas apgaulės, demagogijos jo Liapkinas-Tiapkinas N. Gogolio „Revizoriuje“ (1946). Net du šimtus kartų Vienuolio „Prieblandoje“ Jonas suvaidino Gaškos vaidmenį. Vienuolis šį charakterį sukūrė labai sodrų. Tai pasiturinčio kaimo žmogaus tipas. Pilnas liaudiškos išminties, prispaustas rūpesčių ir nesėkmių žmogus. Jonas, kuris savo vaidmenims ieškodavo gyvenimiškų prototipų, pastarajam medžiagos galėjo pasisemti iš anuometinio, prieškarinio kaimo aplinkos, kurioje pats augo. Gaškos vaidmenį J. Alekna visuomet vaidindavo tiesiog su įkvėpimu ir nepaprasta tiesa. Pats A. Vienuolis, matęs Joną vaidinantį, visuomet labai juo gėrėjosi“.

Paskutinis J. Alekno vaidmuo – Ščiukaris spektaklyje pagal M. Šolochovo romaną „Pakelta velėna“

Tam antrino Stasys Petronaitis: „Užtenka prisiminti jo Žoržą Dandeną, Morfį (K. Simonovo „Rusų klausimas“, 1947), Liapkiną-Tiapkiną, Benevolskį, Korviną (Beno Džonsono „Sukčiaus testamentas“, 1941) ir daugelį kitų. Geriausi jo vaidmenys buvo sukurti laboratoriniu tikslumu, nuosekliai lipdant detalę prie detalės. Aktoriaus pomėgis piešti, lipdyti padėdavo surasti plastinę vaidmens charakteristiką“.

1954–1956 m. Jonas Alekna dirbo Panevėžio dramos teatro vyriausiuoju režisieriumi ir režisavo M. Gorkio „Paskutiniusius“, K. Krapyvos „Kas juokiasi paskutinis“, A. Safronovo „Širdis neatleidžia“, A. Antokolskio „Apie tuos, kurie myli“. „Galbūt ne visuomet pagrįsdavo veiksmo ir vaidmenų analizę, tačiau sugebėdavo įvesti aktorius į kūrybinio žaidimo atmosferą. Jo spektakliuose visuomet skambėdavo humoristinė gaida. Išmonės daugiareikšmiškumas jam buvo kur kas brangesnis už meistriškiausių realybės imitaciją“, – vertino jau minėtas S. Petronaitis.

„Linksmas ir jaudinantis buvo J. Alekno Ščiukario monologas apie tai, kaip jis, telyčios ir avelių atsikratęs, tampa „grynu proletariatu“. Pasakodamas tai, Ščiukaris išėjo į avansceną, nusileido į salę toliau aiškindamas gretimai sėdintiems žmonėms. Taip atsitiko, kad atsisėdo jis šalia manęs. Toks jis ir išliko atmintyje paskutinio mūsų susitikimo metu: nenustygstantis vietoje, trykštantis sąmoju, gyvenimo džiaugsmu, su nepamirštama, nuostabiai šviesia Alekno šypsena mielame Ščiukario veide...“ – prisiminė teatrologas Markas Petuchauskas.

„Apie J. Alekno nepagydomą ligą teatre žinojome visi. Bet galvojome, kad dar vėliau, dar ne tuoj Juodoji dama nusivilios mūsų Joną į ten, iš kur daugiau jau nebesugrįžtama... Galerija jo personažų liko neužrašyta nei į magnetofono, nei į filmo juostas. Koks neapsakomas nuostolis Lietuvos teatro panoramai...“ – rašė aktorius Česlovas Pažemeckas.

Joną Alekną laidojo visas Panevėžys. Kaip palikimas skamba jo žodžiai: „Labai svarbu, kad žiūrovas patikėtų aktoriumi, kad jis tikrai gyvena, o ne vaidina... Dirbti, dirbti... Jei dirbsi, bus ir atlygis už darbą.“

Nuotraukos iš autorės archyvo

ATSIRADĘ KARTU – DURPYNAS IR GYVENVIETĖ

**Pasakojimas apie Radviliškio rajone
esančius Tyrulius parengtas pagal
tenykštės bibliotekos sukauptą
kraštotyrinę medžiagą.**

Durpynas

Anot padavimų, seniau Tyruliai neturėję vardo. Tai buvęs didžiulis, ilgas ežeras. Kartą palei jį ėjęs aklas žmogus ir stebėjęsis: „Koks čia ežeras? Čia ne ežeras, bet tyrulis.“ Jam tai ištarus, pasigirdęs balsas iš ežero: „Tu įspėjai mano vardą ir nuo šios dienos aš užanku, o tu atanki.“ Taip ir atsitikę: neregys praregėjęs, o ežeras ėmęs iš pakraščių pamažu akti. Atsiradę Tyruliai...

Tyrulis, arba tyrelis, yra bendrinis mūsų kalbos daiktavardis, reiškiantis pelkę, balą, raistą, liūną ir panašiai. Čia minimas tyrulis, dažnai vadinamas Didžiuoju tyruliu, – tai pelkė, esanti 13 km nuo Šiaulių, 14 km nuo Radviliškio. Ji prasideda į pietus nuo Rėkyvos ežero, rytuose pasiekia Polekėlę (Daujočius), Sidarius, pietuose – Gauštvinio ežerą (į šiaurę nuo Tytuvėnų), pietvakariuose – Kiaunorius, vakaruose – Pakapę. Šis pelkių plotas drauge su atšakomis apima apie 10 000 ha. Tai didžiausia rajono aukštapelkė. Poledyniniu laikotarpiu ten telkšojo neaprėpiamas, seklus baseinas, kurio vandenų perteklius ilgainiui nutekėjo upėmis, o jo vietoje susidarė pelkės, pamažu vis didėjusios ir apėmu-

*Bene pirmasis
Tyrulių
gyvenvietės
namas*

sios sausumos plotus. Visur buvo labai klampu, nesaugu: užlipęs ant samanų, žmogus galėdavo akimirksniu be pėdsakų pasinerti, niekas nebūtų galėjęs nė žinoti, kur jis pradingo. Jeigu kas pelkėse mėgindavo šienauti, tai tik pasirišęs po pažastimis ilgą kartį. Gyventojai ten pradingusių savo galvijų net nebandydavo ieškoti. Pelkes vadino Velniabaliu. Iš jų išteka kelios upės, tarp jų – Šušvė, Šiaušė, Gryžuva.

Matyt, pelkių pakraščiuose gyventa nuo seniausių laikų, visur būta senų gyvenviečių: Pušinkalnio (Pušinos) kaime, 2 km į šiaurės vakarus nuo Daujočių (Polekėlės), aptikti III–V a. po Kr. senkapiai, kuriuos vėliau dirbdami sunaikino Tyrulio durpyno darbininkai.

Yra nuomonių, kad garsusis 1236 m. Saulės mūšis, kuriame lietuviai smarkiai sumušė kryžiuočių ordino kariuomenę, vykęs kaip tik prie Tyrulių, kad lietuviams tada pavykę nuvilioti į pelkių dugną daugybę vokiečių riterių. Ir Pirmojo pasaulinio karo metu čia paskendę daug vokiečių.

1951 m. tose vietose dirbo geologinės ekspedicijos, nustačiusios didžiulius geros kokybės durpių klodus. Jos pradėtos kasti, išilgai pelkyno nutiesta siaurojo geležinkelio linija. Į iškastų durpių vietas prileista vandens, užveista žuvis. Ilgainiui, siekiant išsaugoti didžiausią Rytų Žemaitijoje pelkės guolį ir į Raudonąją knygą įrašytų paukščių rūšis, įsteigtas 3 688 ha Tyrulių

botaninis-zoologinis draustinis. Pelkėse ir miškų teritorijose auga nemažai retų rūšių augalų. Nendrynuose gyvena retos paukščių rūšys: rudagalviai kragai, didžiosios kuolingos, raudonkojai tulikai, kiti, kuriems ypač svarbūs iškastų durpynų plotai, seklios balos. Draustinyje yra daug žvėrių: briedžių, stirnų, tauriųjų elnių, šernų, kiškių, bebrų, ūdrų, vis dar yra vilkų.

Pradėjus eksploatuoti Didžiojo tyrulio durpyną, 1953 m. įkurti Tyruliai, kaip durpių gavybos gyvenvietė. Jos teritorija – 120 ha, stačiakampio formos. 1958-ųjų gegužės 15-ąją Tyruliai gavo miesto tipo gyvenvietės statusą.

Nutiesus siaurojo geležinkelio liniją, pradėjo važinėti tyruliečiams nemokamas traukinys Tyruliai–Bačiūnai–Tyruliai (vėliau Tyruliai–Rėkyva–Tyruliai.) Siauru ku naudodavosi Rėkyvoje dirbdavę žmonės, taip pat Šiaulius norėdavę pasiekti gyventojai ir nemažai mokiniai, iš Šiaulių rajono artimesnių kaimų lankydavę Tyrulių vidurinę mokyklą.

1959 m. Tyruliuose buvo 937 gyventojai, 1962 m. – apie 1 000, 1985 m. – 687. Miestelyje iškilo vienaukščiai, dviaukščiai mūriniai gyvenamieji namai, susiformavo šešios gatvės. Čia ėmė veikti durpyno kontora, darbininkų pamainomis prižiūrimas vandentiekis, kuriame buvo įrengta net sirena, skelbdavusi darbo dienos pradžią ir pabaigą. Vėliau gyvenvietėje įsikūrė

*Pradėję kurtis
Tyruliai su
savo siauroju
geležinkeliu*

Šiaulių durpių įmonės skyrius, kiek atokiau nuo miestelio – durpyno mechaninės dirbtuvės-metalo įmonė.

Spaudos duomenimis, 1954 m. Tyruliuose buvo pagaminta 25 000 t gabalinių durpių, 1962 m. – 125 000 t tokių pat durpių, 130 000 t trupinių ir 25 000 t durpių kraiko kolūkiams. Tokie gavybos mastai skatino nuogastavimus, kad greit visos durpės bus iškastos, tačiau taip neatsitiko. Užtat kai kas su tuo sieja kitokius dalykus. Anot senbuvių, sovietmečiu, kai kasyba buvo ypač aktyvi, iš durpyno kylantys dulkių debesys sukėlė ne vieną aviakatastrofą, nes šalia buvo įsikūręs tarybinės armijos Zoknių aerodromas. Manoma, kad paskui dėl to ir buvo pristabdytas durpių kasimas.

Intensyvi durpių gavyba keitė tenykštės gyvenvietės veidą. Be bibliotekos-skaityklos, veikusios nuo 1953 m., netrukus buvo pastatyti Šiaulių durpių įmonei priklausę vaikų darželis, lopšelis, duris atvėrė ambulatorija, 35 lovų ligoninė, vaistinė. 1956 m. Tyruliuose iškilio Šiaulių durpių įmonės profsąjunginis klubas su 100 vietų sale, kiek vėliau pastatytas priestatas. Klube pradėjo veikti choras, pučiamųjų orkestras, liaudies šokių ansamblis. Čia persikėlė ir biblioteka, turėjusi 13 400 knygų fondą. 1956 m. Tyruliuose pastatyta nauja mokykla, pasivadinusį Polekėlės septynmete. Tada į Tyrulius iš Polekėlės perkelta ir pradinė mokykla, išleista pirmoji auklėtinių laida. 1957–1962 m. mokykloje mo-

kėsi 354–400 mokinių. Prie mokyklos buvo įrengtas sporto aikštynas su krepšinio aikšte, bėgimo takais, įvairiais kliūčių barjeriais. Miestelyje įsikūrė siuvykla, kirpykla, pirtis, batų taisykla, paštas, valgykla, kelios parduotuvės.

Tačiau 1988 m. kaip nuostolinga uždaryta Tyrulių ligoninė. Po to čia įsteigta Narkologinė ligoninė gyvavo taip pat neilgai – tik ketverius metus. Neliko ir vaikų darželio – jis perkeltas į lopšelio patalpas ir kartu ėmė veikti darželio bei lopšelio grupės.

1991 m. Tyruliuose – vėl permainos. Šiaulių durpių įmonė panaikino siaurojo geležinkelio liniją Tyruliai–Rėkyva–Tyruliai. Prašant gyventojams, trumpam kursavo įmonės mokamas autobusiukas, kuris vežiojo gyventojus į darbą. Ir tai nepasiteisino. Tyrulių gyventojai liko be tiesioginio susisiekiimo su Rėkyva, Šiaulių miestu. Tais pačiais metais Šiaulių durpių įmonė parduoda klubą Tyrulių durpių skyriui. Netrukus uždaro ma taip pat nuostolinga laikyta Narkologinė ligoninė.

Nepriklausomybės metais miestelyje pasikeitė gatvių pavadinimai: buvusi Lenino tapo Liepų, J. Janonio – P. Bagdonavičiaus (1863 m. Pušyno dvare vyko sukilimas, kuriam vadovavo P. Bagdonavičius).

1993-ieji – Šiaulių durpių įmonės privatizacijos metai.

Tyruliai dabar. Gyvenvietės kultūros įstaiga

Ji suskilo į tris savarankiškus padalinius: UAB „Rėkyva“, UAB „Sulinkiai“, UAB „Tyruliai“. Pastarajam prasidėjo nelengvas išgyvenimo laikotarpis. Kaip ir miesteliui, tenykščiams gyventojams. Uždaroma pirtis – UAB „Tyruliai“ nebepajėgė išlaikyti, be to, pirtį reikėjo remontuoti, o galimybių nebuvo. Tuo pačiu laiku Tyrulių

vidurinė mokykla perorganizuota į pagrindinę mokyklą su 10 klasių. Po poros metų, sumažėjus mokinių skaičiui ir stokoiant lėšų, ji perkelta į buvusį, suremontuotą bendrabutį. Miestelyje iš trijų veikusių parduotuvių liko tik viena – maisto prekių. Po kiek laiko uždaryta ir valgykla, Taupomosios kasos filialas. Bet įsikūrė

Centrinė aikštė

P. Bagdonavičiaus gatvė

A. Stankevičienės prekybos įmonė-baras. Į buvusį vaikų lopšeljį perkelta biblioteka, po remonto atidaryta gyvenvietės pirtis.

Nuo 1997 m. Tyrulių seniūnijai vadovauja R. Liukumas.

2000 m. vasarą Tyruliuose atsiradė J. Vilutienės individuali įmonė „Maisto prekių parduotuvė“. Vėliau ten atsirado ir baras, sutvarkyta 30 vietų salė. Pagrindinėje mokykloje (direktorė E. Burneckienė) liko devynios klasės, 153 mokiniai, 22 mokytojai ir 12 techninio personalo darbuotojų. Daug dirbančių pedagogų – iš Šiaulių, Radviliškio. Veikiančioje ambulatorijoje (vadovė I. Kazlauskienė) nebėra stomatologo, bet teikiama kitų reikalingų paslaugų. Deja, Tyruliai nebeturi ir vaistinės. 2002 m. vasarą seniūno R. Liukumo iniciatyva, pasitelkus Tyrulių jaunimą, pradėta remontuoti dalis klubo, po kelių mėnesių atidaryta pramogų ir šokių salė. Prieš 15 metų Tyrulių seniūnijai paskirtas Šiaulėnų nuovadai pavaldus jaunas inspektorius V. Varkuliavičius. Tai įgalina palaikyti viešąją tvarką, mažinti nusikalstamumą. 2005 m. Tyrulių bibliotekai buvo ypatingi: kovo mėnesį įvyko oficialus bibliotekos ir žaislotekos atidarymas. Biblioteka įsikūrė buvusios vidurinės mokyklos priestato antrame aukšte. Kiek anksčiau, tuoj po remonto, į šio priestato pirmą aukštą įsikraustė seniūnija.

2013 m. Tyrulių miestelis ir Tyrulių biblioteka atšventė 60 metų jubiliejus. 2005 m. Tyruliuose įregistruota

asociacija „Tyrulių bendruomenė“, įkurti šios bendruomenės namai. Dabar bendruomenė jungia 50 narių. Jos tradicijos – Užgavėnių, Vaikų gynimo dienos, Joninių, Kalėdų ir kitos šventės. Aktyviai dalyvaujama įvairiose talkose, akcijose, bendradarbiaujama su seniūnija, mokykla, kitomis vietos įstaigomis. Parengta ir įgyvendinta nemažai naudingų projektų.

Vien su durpėmis bei jų gavyba susijusios gyvenvietės įvaizdis – nutolstanti praeitis. Tyruliai vis labiau asocijuosi su įdomiu tenykščiu draustiniu, atsakingomis pastangomis išsaugoti jo savitumą. 2004 m. teritorijai buvo suteiktas paukščių apsaugai svarbios teritorijos statusas, siekiant išsaugoti migruojančių gervių bei perinčių didžiųjų baublių, pievinių lingių ir švygždų gausias populiacijas. Lietuvos ornitologų draugija kartu su partneriu UAB „Didysis tyrulis“ pradėjo įgyvendinti tęstinį Europos Sąjungos aplinkos finansinio mechanizmo „LIFE+“ finansuojamą Tyrulių pelkės atkūrimo projektą.

Tyruliai tęsia savo istoriją, sprenddami šiandienines problemas ir kurdami savo rytdieną.

Medžiagą pateikė Marija Jablonskienė ir Saulė Remeikienė

Tyrulių seniūnijos ir bibliotekos nuotraukos

NUO KALĖDŲ IKI TRIJŲ KARALIŲ

Šiais metais šeduvė kraštotyrininkė, ilgametė etnokultūros puoselėtoja EMILIJA BRAJINSKIENĖ atšventė garbią savo amžiaus sukaktį. Ta proga mintimis apie šios šviesuolės paliekamą ryškų indėlį pasidalijo šalies Kultūros ministerijos Regionų skyriaus vedėja IRENA SELIUKAITĖ: „Emilija Brajinskienė yra asmenybė, kurią pelnytai galima įvardyti deimantu tradicinės kultūros puoselėtojų karūnoje. Tiltas tarp vis labiau nykstančio kaimo bendruomenės gyvenimo ir dabarties. Emilija nugyveno tarytum tipiską XX a. pirmoje pusėje gimusios moters gyvenimą, tačiau pranoko daugelį savo bendraamžių, sugėrusi į save protėvių išmintį, perėmusi tradicinės žinijos lobius. Todėl įkūnija Motiną, Močiutę, Žiniuonę – ji jau ne tik Šeduvos Baba, ji visos Lietuvos autoritetas. Iki ašarų gera žinoti, kokie turtingi esame, turėdami tokius žmones, savo gyvenimais liudijančius tautos, tėviškės, tėvynės amžinumą...“

Savo skaitytojams pateikiame pačios sukaktuvininkės surinktos, tarmiškai užrašytos ir žurnalui patikėtos praeities medžiagos apie savitą jos gimtinės kalėdinį laikotarpį.

KALĖDIN'S LAIKOTARP'S

Švionts Andriejs buva švionta Petra-Simuna brol's. Jie buva žvejė. Šv. Andriejs yra žvejų globėjs. Šv. Andriejos dien – lapkričio 30. Ja išvakarės reik pasnikaut'. Galem valgyt' tik silkė su vios galv, bu tinai yra silkės prots. To dieno galem burt' į sužinot' sava ateit'.

Šv. Andriejos dieno prasided advents. Adventa met negalem kirst' medžių statybom, bo iš tokių medžių pastatytam nam' vaidensis, krebždės dūšeles sienos', pu balkės. Par advento mirusių žmonių dūšios atgailauj

medžiuos, vandeny. Vandene semt' pu 12 val. naktės ligi ryta 3 val. negalem. Su tok' vanden' užkaits puodo, išgirs', kaip puods čyp', dūšeles vaitoj. Reik' tuoj kalbėt' „Amžino atil's duok mirusiem, Viešpat'.“ Par advento negalem verpt', malt' girnom, sukt', bo gal' pakenkt' gamtos ritmu, kol Saula da negrįžs. Saka: „Par advento dvas' šviont.“ Ligi advionta reik' nukirpt' avials, bo ateis laumės i nukirps, i tad vilnos nebos, jei i bos, tē labe prast. Geriaus' viln yra kalėdine, tik reik' laik jo pajimt'.

Nu šv. Andriejos gyvūne ieška sau vietos žiemos miegu i ain megot'. Bursiuks mieg ligi sause 25 d. – pusiaužieme.

Jòs gal' megot' i ilgiau. Žmon's saka, kad bursiuks abu mešk to dieno verčes ont kita šona. Stebédava, kok' ta dien. Jei to dieno Saulute iš pat ryta nušvita, blogė. Bursiuks, išlindės iš guole, vaikšta, u kai pamata sava šešėl', išsigost i lend atgal' j urvo, gulas ont kita šona i užmieg. Tad pavasare jolge reikės laukt' – negraits pavasar's. Jeigu ryts ūkanots, bursiuks pavaikšta pu miško, Saulės nėra, šešėle nemata i pavaikščiojės lend j urvo, gulas ont ta pače šona. Tad pavasar's bos graite. Pu pietų jei subjūr ore, saka, tais metės labė mirs žmon's. Gere, kai ryto Saulės nėra, u dien būn graž'.

Par advionto būdava ramybe, malda, nutildava dainos, muzik. Vyre apžiūrédava ūke padargs, paremontuodava, sudédava j vieto. Jei akėčios senos, darbu nebetinkamos, juos sudegydava, bu jos būdava medinės. Išmest' abu palikt' lauk' negalem, bo ta kiema mergaitės neištekės.

Par advionto liedava žvak's, bo žmon's turėje daugiau laisva laika. Tos dienos vadinamos sukos dienom. Jei liejamos žvakės būn lygios, bus graž' vasar, gers derl's. Nuliets žvak's susukdava j kamul' i kiek reik', tiek atsikirpdava. Žvak's šventydava par Grabnyč's vasare 2 dieno. Kai pašventydava, juos padédava j skrynio pri drobių, juostų. Jeigu kor skaud, reik' su tai drob' abu juost užrišt' skaudamo vieto. Advionta žvakės reikalingos bėde asunt'. Vasaro žvakės degamos perkūnu tronkunt's, mértės valundo. Pašventytos žvakės vadinas graudulinės. Jei neuždeg's graudulinės žvakės mirštančiam žmogu, ja dūšela labė sonkė rand kel' pas Dievo. „Prietelio mana miliaus', uždek man Grabnyčios žvaké“ (iš kuntičkos).

Par advionto, tiek par gavėnio žmon's pasnikauj. Nu pasnika atlaidžem' tik ligonė i kūdikė. Sakydava, kad tik šuniu pasnika nėra. Pinktadienės i trečiadienės žmon's nevalge mėsos par viso laiko. Advionto met visos dienos buva pasnikinės. Valge cibulinė su karštom bulbėm. Cibuline – tē raudonų burokėlių rasals i pripjausta cibulių. Labė skan. Valge raugints kopūsts su bulbėm karštom. Virtos pupos, žirnė. Vakarienė – kleckė, užbaldyt' aguonų pien. Rytes kepdava bulbin' blyno ont kopūsta lapa pu peč'. Silkė valge, verd baršč's abu kopūsts, i to sriubo-zupė įded kel's silk's. Apverd silke terp barščių, bulbienės a kopūstų, išgrieb', išim kauls, u mėso sutrin su šaukšt, pagardin su aliej i daža su virtom bulbėm. Duon, ragaiš's, aviožų kisiel's. Valge kas ko sugalvoje, ale pasnikaudams ni viens liogos negava i nenumire.

Vaiks gozdydava: jei nepasnikaus', tad pu mirtės pekle velnė lieps valgyt' karšts akmenėn's klecks, u tie, katrie pasnikauj, dong' valgys baranks su saldž' pien. Kūčios, Pelanė, Didžiam pinktadien' – Vigilij, saus's pasniks.

Priš Kalėds onkst' rytės bažnyčio būdava rarote. Žmon's da brėkštunt' važiuodava j bažnyčio. Katriem arčiau, aidava pėsčiom. Saka, vieno syk' ēje moterėles ont rarotų. Gi žiūr' – šal' kele stov' sen's i rūka. Dūmė ain par viso lauko. Moterėles išsigonda i sustoje – vaidenas. Pasivijė vyre i neje vaiduokle pažiūrėt'. Gi mata – šal' kele stov' dagile kelms, u kai vējs papuč', pūke ain par lauko. Tams, gere nesimata, nutare, kad vaiduokl's. Išsiaiškina i neje j rarots.

A. a. Marijon Tumkevičiūte-Mironiene, gims 1902 m. Šeduvō, pasakoje, kad katrie likdava namuos', rytės mam kurdava peč', u tėvs su šeimyn i vaikes gedodava gudzinks. Tėvs vesdava, mam dirbdam pritardava, u daugiau vės gedodava. Gedodava žėdno ryto ligi Kūčių. Gudzinks galem pralaist' tik labė svarb' reikal.

Vakarės gedodava karunko. Karunko gedodava motin. Par advionto kaimyne rionkdavas vien' pas kits vakarės. Moter's atsinešdava smulkių darbų – megzt', plunksns plėšyt'. Vyre aptardava ūke darbs, kiotų metų sėjo, pasakodava visok's nuotykl's. Jaunims žaisdava – žiedo dalindava, avižėls piorkdava, ni balta, ni juoda, ni ne, numerė, telefono. Smagiaus' būdava fantų išpirkims. Mjėsles, graitkalbės labė patikdava, flirtė. Kaip kas išmane, teip i žaide.

Nu gruodže 10 d. vakarė jėlg, tamsūs, u ont dongos žvaigždės šokinėj, blaškas ligi pačių Kūčių. Jo nebe žaidime galvo. Neram, dien teip sutrumpėjs, či Saula tik patekėje, jo i laidžias. Saula tek pietryčiuos, laidžias pietvakariuos, jos kel's trumps ir jon ain labė žemė. Minul's aukšte ont dongos. Neram, gal' ta Saula i nebegrįš. Vaikam sakydava, kad raganos Saulutė uždare, užrakina i nebeišlaidž'. Gal i teip... Kas čė žina? Tikėje, kad prais žiem, i vē Saulute šildys i švies. Teip tur' būt'. Ale nesmags laiks, vaiduoklė vaikšta. Žmon's vien' kiots pagozdydava. Buva bais ne tik vaikam, ale i suaugusiem.

Gruodže 4 dieno – šviont Barbor, avelių i ožku globėj. Sakydava: „Šviont Barbor dieno prašviesin.“ Nu Barboros praded snigt', tas sniegs nebenutiorpst, lauk' pasidara šviesiau. To dieno negalem nieka dirbt su vilnom, bo ka-

lėdine viln bos prast. Barboros dieno galem burt', suži-not' sava ateit'.

Gruodže 6 d. – šv. Mykalojs, keliaunykų globėjs – Arklių dien. To dien arkliai duodava avių daugiau negu visad. Jeigu nor, kad arklė viso žiemo išbūtų sveik', reik', kad tos avižos būtų aptaškytos juoda gaidže krauj.

Priš Kalėds baigdavas sutart's su somdinės, šeimninks atiduodava somdiniam užmokest' i išlaidž' namo vaiš-ēm. Sumanų berno abu mergo nelongv rast! Tok's ūkininke vertina i nenorėje, kad išeitų. Būdava i visokių ūkinikų – skupūs, valgyt' praste duod. Pas toks' šeimyn neužsibūn. Jeigu ger viet, i pat's darbininke, nenor' išeit'. Pusbernė, pusmergės ne teip buva vertinamos. Piemenėl's – vargšėl's, nieks ja neskaite užriomto darbiniko i skriaude.

Išlaisdam' ūkinike i nams, įdėdava „pavirže“ – lašėnių, kompe, dešros, duonos, sūre, sviesta, ragaiše. Jeigu nor', kad somdin's pasilioktų, jam įded daugiau, jei sutartės nebedarys – mažiau. Piemenėliu įdėdava tik nedaug. Ūkininks turėje i onaro, kad ja neapjuoktų, nevadiontų priš kiots činčik, bo i kėt' sužinoję pas toks' neidava tarnaut'.

Gruodže 13 dieno – šv. Liucij. Jo vakarė nebeilgėj, ale Saulute pramięg i vėlė keles. Jon pakyl tik par kačergo.

Par advionto nieks neverpdava, nesukdava, nemaldava girnom. Morerėles ratel's išnešdava i kamaro abu užkeldava ont aukšta. Nieks i molinių puodų nelipde. Nedirba darbų, kor reik' sukt'. Žmon's mate, kas dedas gamtō, i nebuvo abejėng'. Daba žmon's abejėng' gamtėe, užtat kas dedas Žemė...

Šeduvō metuos' būdava do saldaturgė – priš Kūčs i priš Velyks. Saldaturgės vadinas todė, kad buva pardavinėjams meds, džiovėnt' obeliuke, grušneles, aguonos – viskas, kas reikaling šventiniam stalu paruošt'.

Gruodže mėnes' buva bernų-mergų torgs. Kėt' jį vadina gličtorg', mat čė rionkdavas jaunims. Iš ūkinikų grįždava somdinė. Jaunims susitikdava bažnyčio i turguos, o priš Kalėds buva tie vadinam glyčtorg's-skaistatorg's, bernų-mergų torgs. Jaunima daug susiedava. Gruod's – žiūros-čiupos mėna. Jaunims renkas pors. Somdinė, gavė sava uždarb',

buva bagotesn' už ūkinikų vaiks. Jų tėvė, kai atsiskaita su somdinės, užsimok moksč's, vaikam liek mažė. Da reik' pasogo dukterim surinkt'. Jeigu šeimō buva daug mergaičių, tėvam buva sonk. Neturės pasogos – neištekės. Ieškodava užkure, jei šeimō bernikų sava nebuva. Jeigu tik kel' sūnė, u daugiau dukros – bėd. Vyriausiam – žeme, jaunesn's aidava užkuriom, u mergaitem reike surinkt' pinigs pasoge. Biednos nieks nejoms. „Par kok's nors išeis, par tok's i jjeis...“ Somdiniam buva galem ženyt's i iš meiles. Jiem torts nerūpėje, bo jie ja neturėje.

KŪČIOS

Kūčios buva švenčiamos kiekvienō šeimō. Žmon's lauke Kalėdų, lauke grįžtuncios Saulutės, grįžt švies i Žemė.

Kūčių dieno – saus's pasniks, Vigilij. Buva žmonių, katrie to dieno visai nevalge. Jie buva padarė įžads, kad išmelstų iš Dieva kokio malonė. Pavalgydava tik pri Kūčių stala. Nieks neužsijomdava riomtų darbų. Vyrė pėrt kūrendva, sakydava: jeigu moter's pėrt' kūrens, pirty reiks kailinių. Moterys sukas pri pečios. Namuos švar, jauk, ramybe. Vakar' žmon's išsipraus' pėrty i tik švarė apsiirengė sėdas pri Kūčių stala.

Ont Kūčių stala dėdava devyn's valg's, bo teip nor' Minul's, kėt' ded 12 valgių – pagal apaštuls. Jokii alkoholinių gėrimų nebūdava i jų to vakaro nevartoje. Kūčių vakarienė ont stala negalem dėt' peilių. Gere, kad jų nebūtų i pirmo Kalėdų dieno, bo gal' ištikt' nelaime. Valge duono, pyrago, grybs, žuvj, silkė, šližioks, aguonų pieno, kiesel', kompoto iš džioviontų obeliukų, grūšnelių. Jei dėdava 12 patiekalų, ti reikėje dėt' šližyke, aguonų piens, kiesel's, kompots, silke, žovs, grybe, meds, žirnė, riešute, obelė. Obel's – tē ne agurks, jos nepaprasts vais's. Parpjaukit obel' pusiau – pamatysit žvaigždutė. (Bulbių nedėdava, sake, kad či velne obelė).

Kūčių stalo dionge mam. Stala nieks nepuoše, tik šiens pu pat' balčiaus' stalties' i ont ja plotkeles, kryžel's, žvakė. Jei degdava aglutės žvakeles, galeje on stala žvakes nedėt'.

Aglutė puošdava Kūčių vakar'. Tėvs parnešdava aglutė iš miško. Iš bet kor kirst' negalem, tik iš tankumyna. Jo statydava vidury seklyčios, kad vaike par Kalėds galetų šokt' ratel's.

Už stala sėdas senelė, tėvė buva sodinam' krikštasuol'. Senel's, ja sūns, už sūnos ja sūne. Pri babos mam, už mamos dukros. Pirmiausia vės klaupes abu stojos malde. Pu maldos prisimen i mirusis šeimos nar's, „Amžina atilsj“ jiem papraša. Kalb poter's. Kiot' kalb poter's stovėdam'. Persižegnojė, tėvs im Dieva pyrago – plotkele – i dalin visiem šeimos nariam, palinkėdams laimės, sveikatos. Ne tik tėvs, u i motin apdalin. Dalinas tarpusavy, vis linkėdam' su didžiaus' meil. Šeim sėdas valgyt' vakarienės. Reik' viskã paragaut'. Sočė prisivalge, kol' viskõ išragauj. Pu vakarienės pasimeldž', padėkoj Dievu už dovans, už sveikato, už viskõ, kas buva gera šeimõ. Jei buva nelaimių, nesekmių, žmon's laikė, kad čė buva siusts Dieva išbandyms. Pavalgė parsizegnoj, vyriaus's šeimos nar's paim kryžel', pabučiuoj i paduod kitiem. Vės pabučiuoj kryžel' i pastata ont stala. Pirmam nereik pult' išeit', vės' tegu kelias i ain, bo kas pirms išlėks, tas pirms miors.

Prasided burtė. Tėvs pu Kūčių vakarienės ain j sodno, papurta obel's, pabarškin j avil's, pakalbin bitels; papurtytos obelės bos vaisingos, daugiau vaisių priaugions. Tuščių avilių stengdavas nelaikyt', bo Kūčių nakt' raganos jodinėj ont jų. Nurenk nu stala trupin's gospadine i ryto atiduos vištom, jos geriau kiaušėn's dės. Stala nenukrausta, bo ateis mirusių dūšėles pasivaišint'. Ryto pasižiūr', a kana šaukšts neapversts – tas miors. Kalėdų ryto šieno atiduod gyvuliam, tik arkliu neduodava, bo ja nebuva Betliejaus tvartel'. Jeigu to šeimõ yra besilaukiančių moterų, gimdunt' gerė jo uždengt' su neplaut Kūčių stala stalties' – lengviau gimdys. Likusio plotkele motin paded i par mets vaikam jded j burno pu trupin' – labė ramūs būn.

Nu Kūčių jo par žvirble žėngsn' ilgėj dien.

KALĒDOS

Kalėdų ryto vės skubėdavo j Bernele mėš's. Sugrįžė iš bažnyčios šeim sėdas pri Kalėdų stala. Pu keturių advionta pasnika savaičių stals būdava apdėts visokės gardumynės. Kitur, saka, dėdava kepto kiaušės galvo. Mūsų namuos' būtionė būdava tušit' raugint kopūste su virtom rūkytom dešrom. Būdava kept žose su obelės. Jei susieidava daugiau šeimos narių, da keptava kiaušės komp'. Tėvs visad padarydava alos i Kalėdų ryto padėdava uzbono putojenče, salykline alos ont

stala. Vaišindavas, linksmindavas, da giminės, jeigu užprašyt', užeidava. Pirmo Kalėdų dieno, kaip i par Velyks, j sveč's neidava. Tik saviškė.

Vaikam aglute buva didžiul's džiaugsms. Aglutė aprėdydava sava padarytes žaisliukes. Kabindava raudons obel's, pipirniks, saldain's. Iš popieriukų įvairiaspalvių darydavam linciūgel's i apkabinėdavam, apjuosdavam visaip aglutė. Apmėtydava vat i atrode aglute kaip apsnigt. Iš kiaušinių skevatų darydavam paukštel's su visokių spalvų uodegytėm i sparniukes i kabindavam ont aglutės. Pririonkdavam skujų – kankorėžių, juos prieš Kalėds nubronzuodava sidabrinėm i auksinėm spalvom i kabindavam ont aglutės. Labė graž. Būdava žvakelių visokių spalvų. Uždegdava vakar', kai Kalėdų senel's atein abu vakar', kai vaike susirenk i ain ratel's api aglutė. Tėvė kart aidava ratel's i saugoje, kad vaike elgtųs gražė.

Kalėdų senel's būdava sava žmogs. Išsiversdava kailin's, užsidėdava kepurė, pasidarydava ūs's, barzdo, apsimaudava vilukes. Kad vaike nepažiontų iš balsa, įsidėdava j burno guziko. Su lazdi su maiš dovanų atėdava pas vaiks. Atnešdava saldainių, pipirnikų. Labiaus' laukdava vaike saldainių. Dovanų jokių nenešdava i pu aglot' nebuvo mados dėt' dovans. Ateidava senel's, jos viskõ api kiekvieno vaiko žinodava. Jòs bendrava su kiekvien vaik, bo jų šeimõ nebuva polka kaip mokykle abu daržel'. Unksčiau, oho, lauk' senele, ale šėrd's kulnuos – bais. Jòs viskõ žina. Teip išrukoj tava nuodėm's, kad tiokre galvoj, kad čė stebuklings senel's. Liepdava lazdo pabučiuot' i prisiekt' daugiau teip nebedaryt'.

Senel's atėdava ontro Kalėdų dieno. Tad susirenk vios gimine, artimiausi kaimyne, atsived vaiks. Tad prasidėdava linksmybės. Tėvė vaišindavas, u vaike žaisdava, ėje ratel's, lauke Kalėdų senele.

Ontro Kalėdų dieno žmon's aidava j bažnyčio, u iš bažnyčios, pu pamaldų, pas giminė baliavot', kur būn sutarė, i labė dainuodava, šposydava, kad aš ligi senatvės prisimen tėvų dainuots dains. Tik nieks nepasigerdava, bo arielkos nebūdava ont stala, tik uzbons miežine alos, u ont stala vien stikline. Ain jon par vios's sveč's, vien' kiots paragin dain „Mūsų Petriuku bėda yra, kad stiklinėla ronko yra“. Šposes viens kito ragydava, u dainų api alų, api vaiš's begales buva.

Jo aruodė tuštėj – pamen, kaip vyre uždainuodava, kad „lig Kalėdų duonos teks, pu Kalėdų buzo laks“..

Trečio Kalėdų dieno – Ladų dien. Sonkių darbų nedirba, bo lađe pasėl's iškapos.

NAUJI METE

Žmon's sakydava, kad če ne nu Dieva švente, ale nu karale. Valdišk švente, kad karal's sugalvos, tad j paskelbs naujs mets.

Žmon's laukdava 12 val., vaišindavas, baliavodava, tikėdam'kad kitamet bos geriau. Svarbiaus', kad derl's būtų gers, u karal's nelabe paded žmonėm. „Valdž' yra duot žmonėm nu Dieva už nuodėm's.“ Kaimuos' i miestu būdava pakabion gelažė – dzvans. Par Naujs mets, 12 val.,

mušdava su gelažėn daikt par to dzvano i vės' girdėdava, kad jo kažkas įvyka. Mušdava par to dzvano, jeigu nor' žmon's surėnkt' j polko, gaisra met. Par Naujs mets buva toks fekerverks.

Par pamokslo klebons išvardydava, kiek gime, kiek mire, kas atsitika par tuos mets.

Zakrastijons apdinge ambono pliušėn' užtiesal su kutoses. Labe graž, ale pritvirtina, prikala su viniukes. Klebons rukuoj vios's parapijos nuotyks' i saka: „Viosų mūsų gėde, gime do pavainike“ i kad trenke i ambono kulok, tiesė pataike j viniuko. Kad surika: „Vis par to zakristijono“. Kad pasklida kalbos pu parapijo, koks ištvirkės zakristijons, net dvi mergait's jòs nuskriaude. Kaip netikėt', jei klebons ont bažnyčios užsake.

TRYS KARALĖ

Čė jo bažnytine švente. Ont dongos užsidegė žvaigžde Kūdikėliu gims, jon i dabar švieč'. Pagal jo j Kūčių vakariene valgam. Aidava žmon's j bažnyčio, parsinešdava šventytos kreidos i ont išorės durų su taj kreid užrašydava +K+M+B. Kaspars, Merkel's i Baltazars – karalė, katrie oplonke gimus' Kūdikėl' i jį apdovanoje. Tie kryžėlė su karalių vardes, pažymėt' ont durų, saugoj tuos nams, kad nelaimės j juos neįjeitų. Užrašydava i ont avilių, su taj kreid apibraudava api avil' rato, kad bičių spiet's neišlektų nepastebėts labė tol'. Jaunims, grįžė

iš bažnyčios, apsitaisa karalės i ain par kiems – lonka žmon's i visiem lėnk' laimės, sveikatos, gera derlios.

Pu Trejų Karalių baigias šventės, tarpušvent's – tarpukalėd's. Nurėda aglutė, vaikam lionksm ta dien. Atiduodava jiem saldain's, obel's, pipirniks, nu aglutės jie būn daug skanesn'. Tėvam nematunt, vaike pasmalyžaudava, nu aglutės saldain' išlup, suvalga, u vieto saldaine įvynioj duonos gabaliuko. Prakartėlė galem lunkyt' ligi Grabnyčių, galem giedot' i kalėdin's giesm's.

Dien prailgėj jo par gaidže žėngsn' (gaidže žėngsn's – 15 centimetru). Saka: šešios kapos i metugal's. Šešios kapos – 360 dienu, u metugal's – nu Kūčių ligi Trejų Karalių. Nu Trejų Karalių dien im ilgėt' jo briedže žėngsn'. Žmon's stoj pri nuolatinių sava dārbių i tikra gyvenima, u ne šventima. Ūkininke ieška somdinių, jaunims – darba. Turguos' vaikščioj ūkininke taukuotes smakres – gere, mes namuos' riebė valgam. Berniuke vaikšta užsikišė už dioržų a juostų kirviuko – laisvs, sumdyk. Mergaitės vaikša pu turgo, u kišenė kultuve – sumdyk. Būdava, kad i susitar', magaryčios i ont rytojos jo išvažiuoj tarnaut'.

Pas gers ūkininks vės' nor' ait' tarnaut', u būdava i tokių skurlupių, kad tarna nieka vieto laike. Pri darba vare be gailėsče nu aušros ligi sutemų, u valgyt' dave praste. Da berna bijodava, bo tas gal' išeit' par pat' darbymet', tad gaspadoriu bos blogė.

Sėd valgyt', ont viena stala gala sudėts maists somdiniam – riebesn's, skanesn's. Ont kita stala gala maists somdiniam – lies's, abu barščė, kor plauka nu pasenusių lašėnių kėrmeles. Ūkininks ramindava, kad kėrmeles iš tos pačios mėsos. Saka, atneše gaspadine košės bliūdo, padare vidury su šaukšt duobė i pripyla spirgių. Parbrauke j sava pusė ravo su šaukšt, spirge bėg j jos pusė, u jon i saka – va čė Saula ėje. Gaspador's j sava pusė padare ravo i jam spirge bėg. Saka – va čė Minul's ėje. Berns užpyka, bo šeimynė palika saus košė. Paime medin' šaukšto i sumaiše viso košė i saka – va čė vėjs ėje...

Medžių lapė nevinod', kaip bos žmon's vinod'. Visokių yra – visokių reik'.

Spaudai parengė Vilma Merkytė

ir Gražina Dunauskienė

Radviliškio viešosios bibliotekos archyvo nuotrauka

ALEKSANDRAS ŠIDLAUSKAS,
literatas, kraštotyrininkas

GIMTOSIOS KALBOS KELIONĖ

Filologiniai etiudai

Mintimis apie gimtąją kalbą dalijasi autorius, kuriam kalbininko K. Būgos pirmojo „Lietuvių kalbos žodyno sąsiuvinio“ 100-osioms metinėms skirtame antrajame respublikiniame lingvistiniame konkurse „Mano žodynas“ atiteko pirmoji vieta. Jis šį įvertinimą originalių darbų kategorijoje pelnė pateiktu „Asmeninių naujažodžių žodynu“ (2330 žodžių).

PRATARMĖLĖ

Kalba – svarbiausia tautos savastis, amžiams duotas kultūros paveldas, visuomenės bendravimo būdas. Kalboje užkoduota tautos mąstysena ir jausena, genialumo pradmai, tautinės susivokties raiška ir protėvių gyvenimo žymenys. Gimtosios kalbos išmokstama ankstyvoje vaikystėje; kalba vaiką daro žmogumi, genties nariu ir rytdienos laidu. Pasididžiavimas gimtąja kalba yra pats svarbiausias tautiškumo, pilietiškumo ir patriotiškumo bruožas. Tai būdinga visoms tautoms, bendruomenėms, visiems gentainiams. Su kalba suaugame, kaip suaugame su tėvų žeme, papročiais ir tikėjimais. Dėmesys savo kalbai rodo asmens intelektualumą, istorinės patirties įsisavinimą, demokratiškumo prioritetą. Kalba – pirmasis žingsnis rastis tautai ir paskutinis – jai prarasti. Kalba savaimė neišnyksta, ją sunaikina imperijos, tironijos, diktatūros ir didžiųjų tautų invazijos bei prievarta. Niekada Lietuva nepamirš spaudos draudimo metų, kai carinė Rusija prievarta draudė lietuvišką žodį – ir kalbėti, ir rašyti, ir melstis, ir knygą spausdinti, ir vaikus mokyti.

ŠVIEČIA GIMTASIS KAIMAS

Grijtu į savo gimtąjį Giedraičių kaimą Radviliškio rajone. Iš vaikystės čia pastebėjau, kad kone kiekvienas žmogus šneka kitoniškai. Ta įvairovė – tai pasakojimo

tempas, pertarų panaudojimas, gestikuliacija, palyginimai, bendravimo su žmogumi būdas, elgesio ir nuotaikos svyravimai. Štai pasakoja Petras S., linksmas, baltakepuris kaimietis, kupinas išminties ir kalbos gražmenų: „Upė kaip sliekas raitosi“, „Malūno sparnai mosuoja kaip pagėrusio žmogaus rankos“, „Arklys sužvingo tartum avižų prašydamas“, „Svirtis vis linguoja, bet niekad labas nepasako“. Teka jo frazės, pašmaikštavimai, anekdotų intarpai, pramanai. Vaikams visokių istorijų, būdavo, prikuria, tad vaikūzai vis prie jo glaustydavomės. Mano dėdė Antanas K., garsus kelių kaimų eiliuotojas, būdavo, pakalba ir vis: „Žmoguti tu mano...“ Vėl papasakoja, prisimena ir vėl – „Žmoguti tu mano“. Kolūkio ataskaitiniuose susirinkimuose žmonės prašydavo, kad Antanas K. paeiliuotų naujų posmelių. Visuomet būdavo tam pasiruošęs, bet pirmininkas būgštavo, kad ton sriubon jam neįbertų per daug pipirų... „Pirmininkas anksti kelias, sėda ant baltos kumelės, apsivilkęs baltą švarką, jis išjoja daryt tvarką.“ Antanas S. – nedidokas kvatoklis: būdavo, mažai kalba, o daug ir garsiai kvatojasi, net jam ašara ištrykšta, o vaikai pamėgdžiodami taip pat – kva kva kva, kvi kvi kvi, chi chi chi... Kaimynai dėl to visai nepykdavo, nes didesnė kvatonė – ilgesnė palaima. Juolab kad pokario metais retai kas šypsodavosi ar kvatodavo, nes visa girdinčioms ausims galėjo pasirodyti, kad šaipomasi iš valdžios ar kolūkinės santvarkos „laimėjimų“. Kaimiečių kalboje dažnai būdavo pavartojami įvairūs slavizmai, atėję į buitį iš senesnių laikų. *Bliūdas* ir *prosas*, *zupė* ir *viedras*, *lopeta* ir *kvoldai*, *spadnyčia* ir *padelkos*, *kuchnė* ir *zacirka* – tie kasdien vartoti žodžiai, regis, ir dabar nėra iš vartosenos visai išnykę.

KALBININKĖ PAŠUŠVĖNĖ

Garsi pašušvietė, Grinkiškio vidurinės mokyklos auklėtinė, aukso medalininkė Rūta Kazlauskaitė skiria dvi šnektas – pašušviečių ir grinkiškėnų. Pagal mokslinę tarmių klasifikaciją šios dvi šnektos priklauso vakarų aukštaičių šiauliškių patarnei. Minėtose dviejose šnektose žodžio kirtis nuosekliai atitraukiamas iš trumpos galūnės į priešpaskutinį ilgą skiemenį – tvóra. Iš žodžių *darbinỹkas*, *plúokštas*, *daržiũkas*, *smãilas*, *prišilsta*, *darýsme* kalbai jautresnis žmogus pasakys, kad tai tikrai ne šiaulėniškių ar šeduvių šnektas. Žinia, didesnio miško ar ežero vienoje pusėje kai kurie garsai

ištariami skirtingiau nei to paties miško ar ežero kitoje pusėje.

2002 metais R. Kazlauskaitė apsigynė filologijos daktaro disertaciją „Pašušvio šnektos fonologinė sistema: vokalizmai ir prozodija“. Už disertacijos pagrindu parengtą darbą po metų ji tapo Jaunųjų mokslininkų darbų premijos laureatė. „Jau penktoje klasėje supratau, kad man labai įdomi gimtoji kalba, ji gali parodyti, koks yra žmogus ir kartu visas pasaulis. Grinkiškio vidurinėje mokykloje, patekusi pas puikų lituanistą Klemą Indrėkų, galutinai įsitikinau, kad noriu ir turiu tapti lietuvių kalbos specialiste. Baigusi mokyklą, įstojau į tuometinį Šiaulių pedagoginį institutą. Tiriu tarmes ir apskritai sakinę kalbą, analizuoju poetinių ir reklamos tekstų raišką“, – prisipažįsta Šiaulių universiteto docentė. Ji moka keletą kalbų, Lietuvoje ir Latvijoje paskelbė per 20 mokslinių straipsnių, parašė dvi knygas, mokslinius pranešimus skaitė daugelyje konferencijų, parengė metodinių priemonių, jos straipsnių išspausdinta kultūros ir profesiniuose leidiniuose. Tai pirmoji kalbininkė, kuri giliai ištyrė ir aprašė gimtąsias pašušvėnų bei grinkiškėčių šnektas.

GRINKIŠKIO MOKYTOJAI LITUANISTAI

Jau vien dėl to pasisekė Grinkiškio vidurinės mokyklos (dabar – gimnazija) moksleiviams, kad juos visuomet mokė nuoširdūs ir darbštūs lituanistai. Ilgus metus žemesnėse klasėse dėstė Elena Markevičiūtė, išskirtinio nuoširdumo ir subtilaus pakantumo pedagogė. Aukštesnėse klasėse šeštajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje dirbo retų gabumų lituanistai Jonas Linkevičius ir Jonas Ančerys, knygos, poezijos mėgėjai, gimtosios tarmės žinovai, apsiskaitę intelektualai, žiniomis visa galva praaugę kai kuriuos savo ir kitų specialybių kolegas. J. Linkevičius daug dėmesio skyrė kalbai, prozininkų kūrybos stilistikai. Jis – vienas pirmųjų šalies kaimo mokytojų, į mokyklą kvietęsis rašytojus tam, kad moksleiviai iš jų išgirstų grožinių tekstų. O kiek kartų nuvykta į Anykščius, ten susitikta su „Paskenduolės“ autoriumi Antanu Žukausku-Vienuočiu. Visiems įsiminė tas naujoviškas literatūros ugdymas, kūrybingas rašinių analizavimas. Iš atminties man neišblėsta lituanisto J. Anče-

rio pamokos, klasės susirinkimų atgaiva, užklausinio skaitymo užsiėmimai. Taktiškas ir tėviškas mokytojo žodis, ramus, bet įtaigus kalbėjimas, giliamintis poetinio teksto aiškinimas, logiškas gramatinių klaidų taisymas, papildomos pamokos valandėlės apie tai, ko nebuvo vadovėliuose, bet ką būtinai norėjo pasakyti šis eruditas, smetoninės Lietuvos inteligentas.

KALBOS ŠIUOKŠLĖS

Kalba – didžioji žmonių bendrumo priemonė ir niekieno nesunaikinamas kiekvienos tautos turtas, svarbiausioji rašytojo „duona“. Praslinko keli tūkstančiai metų, kol iš pirminio prabaltiškojo kamieno išsirutuliojo trys pagrindinės baltų kalbos – prūsų, lietuvių ir latvių. Atrodo, niekas nebesužinos, kaip kalbėjo sėliai, žemgaliai ir jotvingiai. Kalbos ilgainiui turtėjo – žodžiais, frazėmis, sinonimais, gramatinėmis formomis, grožinės literatūros kūriniais. Kalba nestovi vietoje lyg koks drumstas kimsų vanduo, o veržiasi, srūva, sukuriuoja lygu virvičiuojantis upokšnis. Tačiau tenka apgailestauti, kad į ją skverbiasi įvairios šiukšlės: rusicizmai, anglicizmai. Jeigu pirmųjų apmažėjo, tai pastarieji tarsi moskaitai puola, kandžiojasi, grūdasi. Ar yra koks kalbininkų (šnekėtojų) stabdys, kuris tą greitį prislopintų, susilpnintų ar pakeistų? Į tą klausimą turėtų atsakyti patys kalbininkai ar kalbos tvarkytojai – leksikografai. Ir kuo greičiau, tuo geriau. Verta pakalbėti apie dar vieną šiukšlę, tikrą kasdienos bjaurastį. Tai – kalbos pertarai. Žodeliai, kuriuos kalbėtojai labai dažnai vartoja, kone kiekvieną minties stabtelėjimą jais be jokio reikalo užpildo: *žinai, reiškia, vadinasi, žiauriai, superinis, tipo, šakės, taip sakant, vienu žodžiu, iš tikrųjų, viena vertus, antra vertus*. Retkarčiais pavartojus logiškame tekste, jie turi tam tikrą prasmę: *nulūžo šakės kotas, nenkenčiu šito tipo* ir pan. Į madą ateina naujaprasmiai žodžiai, kurių nuolatinis kartojimas taip pat skurdina kalbą, nes nepaieškoma įvairesnio atitikmens. Štai keli tokie šiandienos landūnai: *projektas, viešoji erdvė, iššūkis, prelegentas, diskursas, problema*. Nors neretai juos nėra sudėtinga pakeisti kitais atitikmenimis, nebūtinai sinonimais. Pavyzdžiui, *problema* (pasirinktinai pagal prasmę) – *uždavinys, sunkumas, kliūtis, trūkumas, neaiškumas, vargelis, nepatogumas* ir pan.

KALBĄ PUOŠIA NAUJAŽODŽIAI

Kiekvienos kalbos vartosenoje prigijęs tinkamas naujas žodis – tautos turtas, liudijantis kalbėtojų išmintį, kalbininkų nuovoką. Bene didžiausias nuopelnas šioje srityje priklauso žymiausiems kalbininkams, gramatikams, žodynininkams, kurių sukurtas vertinys ar terminas prigyja žmonių kalbėsenoje ir tampa savastimi. *Valgykla, mokytojas, rodyklė, turgavietė* – tai K. Sirvydo dariniai, *o ateitis, teismas, vadovėlis, praeitis, trupmena* – J. Jablonskio naujažodžiai. *Laikrodis, aukuras, prekyba, vietovė*, laipsnis pirmą kartą nuskambėjo iš S. Daukanto lūpų. Žemaitis A. Salys „surado“ *požiūrį, rankinuką, staigmeną*, o A. Smetona – *pirmtaką, šauklį, pradžiamokslį*. Visa tai buvo nauja, tikra ir lietuviška. Šie ir daugybė kitų žmonių sukurtų žodžių tapo tikrenybė ir kasdienybė. Pokarinės lingvistų kartos vangiau vadavosi iš polonizmų ir rusicizmų. Sovietmetis kreivokai žvelgė į tuos, kurie gujo laukan įgrisusius rusų kalbos sintaksinius frazeologinius štampus. Tiesa, P. Kniukštos *šienainis* ir *šiaudainis* greitai prigijo žemdirbių kalboje. Vertėjas L. Jonušys vertimuose iš anglų kalbos vartoja *maudymuką* ir *pagardą*. Lietuvių prozininkai K. Saja, V. Dautartas, R. Sadauskas, P. Treinys, R. Granauskas, M. Katiliškis praturtino mūsų kalbą tarmybėmis. Ir spaudoje šiandien galima surasti naujadarų, kurie paryškina sakinio skambesį, praplečia minties raišką (*saulėsėda, rėktynės, greitrodis, saugotuvė, kriošena*). Kaip koks placebas prigijo žodis *žiniasklaida*, atkeliavęs iš užjūrio lietuvių spaudos. Dažnokai tenka išgirsti žodžių, kurie neša be reikalo jiems užkrautą naštą. Antai vos pasirodo neapsiplunksnavusi dainininkė, ji tuoj pat tampa *žvaigždė*, o po metų ta pati nešviečianti žvaigždė jau paverčiama *legenda*. Žinomesnis menininkas (rašytojas, aktorius, muzikas) būtinai įvardijamas ne *talentu, įžymybe*, o *grandu*. Jau teko girdėti ir sakant, kad užgimė *superžvaigždė*...

VIETOVARDŽIŲ KALBA

Aukso medaliu baigusi Grinkiškio vidurinę mokyklą, Alma Ragauskaitė 1991 metais pradėjo studijuoti Vilniaus pedagoginiame institute. Po penkerių metų su pagyrimu baigusi lituanistines studijas, grinkiškietė ėmė dirbti Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriuje. 2002 metais ji apgynė daktaro disertaciją „XVI–XVIII a. kauniečių asmenvardžiai“, vėliau disertacijos pagrindu

išleido monografiją. A. Ragauskaitė paskelbė mokslo, mokslo populiarinamųjų straipsnių iš onomastikos (kalbotyros šakos, tiriančios tikrinius vardus). Neseniai Lietuvių kalbos institutas išleido daugiatomio „Lietuvių vietovardžių žodyno“ pirmąją knygą. A. Ragauskaitė yra viena iš šio žodyno bendraautorių. Be to, ji rengia ekspertizes vietovardžių ir asmenvardžių kilmės bei darybos klausimais.

Vietų vardai – įdomus kalbos reiškinys, rodantis žmonių išmanumą ir kūrybingumą. Menu, studijų metais profesorius Juozas Balčikonis ragino kaupti šį žemės turtą. Jo apstu ir mano gimtajame kaime, po kurį vėl ir vėl norisi pavaikščioti. Štai Žadikės vingyje dunkso Milžinkapis – kranto pakilumėlė, toliau yra Lenkė – pievos duburys, gretimais driekiasi Krūmynė – krūmokšniais apaugęs papievis, Litvinynė – kaimyno A. Litvino dirva, Akmentakis – didakmenų sąvarta per upės brastą. Kito gimtojo kaimo pusėje matyti Gojukai – mažas eglynėlis, Karklynė – karklų sąaugynas, kuriame krepšiadirbiai prisipjauzdavo vytelių. Sodybos pakraštyje stūkso Malūnkalis, ant kurio sukasi vėjo malūnas. Kaimo viduryje veši Telėnykas – pieva, puikiausia telyčaičių ganymo vieta. Šlapioji įlenkė vadinta Kemsynu, kaimyno užnamis tapo Dauba, tarpuežis – Juostelė, nenuganytas, nenušienaujamas lopinėlis. Kur pasisuksi, vis nustebsi, išgirdęs, kaip taikliai ir taisyklingai parinktas žemėvardis. Tuo įsitikino ir Grinkiškio Jono

Poderio vidurinės mokyklos (dabar gimnazijos) jaunesni filologai, surinkę gausybę savo apylinkių vietovardžių, gavę ne vieną apdovanojimą jaunųjų filologų kasmetiniuose konkursuose.

BALIO BURAČO KALBA

Balys Buračas – pats žymiausias tarpukario Lietuvos fotografas ir kraštotyrininkas. Visus reikšmingus darbus, apie kuriuos jau ne kartą rašyta ir šiame žurnale, sunku net suminėti. Šįsyk norisi stabtelėti ties jo straipsnių kalba. Paprastai jie būdavo neilgi, 3–4 mašinraščio puslapių. Pasakojamoji kalba – sklandi ir įtaigi. Jis kalbėjo vaizdžiai, valstietišškai: ir todėl, kad pats buvo kilęs iš Sidarių kaimo, ir todėl, kad dauguma straipsnių buvo spausdinami laikraščiuose, kuriuos noriai prenumeravo ir skaitė kaimiečiai. Tad jiems ir rašė paprastai, bet ne prastuoliškai. Paskaičius šią jo kūrybą, į akis krinta keletas dalykų. Žmonių pasakojimus B. Buračas pateikdavo sklandžia literatūrine kalba su gausiais šnekamosios kalbos intarpais, cituodamas autentiškus sakinius, frazes ir žodžius. Autoriaus žodynas liaudiškas, pilnas vaizdažodžių: *riogsoti, plazdenti, žiuoburiuoti, nusikalėti, rėplioti, dyliuoti, apmartyti, rikdyti, prigužėti, klepsėti, apliuobti, apvelykauti, žolinėti, išdulkėti, tvoksoti, pūpsoti, tabaluoti* (rodosi, kad papildomų paaiškinimų nereikia). Daiktavardžiai daugiausia atspindi buitinę, daiktinę aplinką: *striūnos,*

marguliai, pagrandai, puodšukė, šienapjūtininkai, baravedė, pabaigtuvininkai, šventakmenėlis, pamėklė, gyrūnėlė, priekaktis, kvaitulys, nelabošius, melstuvės, grytelninkai, šventkalnis, apsėdos, ketvergė, plonaliežuvė. Visa pasakoma trumpai drūtai. Ištiktukų gausa rodo valančišką palangiškio Juzės judrumą: *pliupt, šliukšt, švikšt, čiakšt, žybt, tvykst, pašvyst, šiupt, vampt, trinkt.* O mažybinių, maloninių daiktavardžių – lyg iš gausybės rago byra, rodo žmonių bendravimo švelnumą ir jaukumą. Kiekvienas daiktas sužimba naujais atspalviais: *audėjėlė, uzbonėlis, vieversėlis, žvaigždutė, žagrelė, veidrodukas, švilpynėlė, marginėlis, pusrytėlis, sviestelis, žolynėlis, giesmelė, popierėlis, stiebelis, klėtelė, pyragėlis, liežuvėlis, piemenaitė, vargdienėlis, berniūkštis, žmogutis.* Kas antras trečias sakinytis – vis su pamalonėmis, pagražinimais ir žodžių įvairenybėmis. „*Pavasaris eina visais kraštais*“, „*Skalbiniai bus balti kaip sniegas*“, „*Dalgiai jau iš tolo švyti, kaip žaibais žaibuoja*“, „*Spragilų daina kaime*“, „*Švilpaudamas gali drožti į vakarones*“ – tie trumpi sakiniai atskleidžia nemenką B. Buračo literatūrinę išmintį, lietuvių kalbos pajautimus. Skaitai ir grožiesi gamtos vaizdais, žmonių darbais, kaimo buitimi...

***

Turime iš ko mokytis ir kuo savame krašte pasigrožėti, pasididžiavimą gimtąja kalba ir atsakomybę už ją savyje pakurstyti. Kalbėti – prisiminti, kas buvo, ir džiaugtis, kas yra dabar. Kalba yra tarsi sąmonės ir pasąmonės atspindys, sušvintantis poetinės metaforos išmintimi, frazeologizmų turiniu, palyginimų ir epitetų aistra. Kalbėti – tai mąstyti ir paprasčiausiais kasdienos žodžiais, ir būties bei buities sankryžose sužimbančiais naujažodžiais, kurie tarsi papildo ir praplečia jau esamus kalbos turtus. Kartais žodis atšokuoja iš atminties kraitelių, o neretai jis atsiranda intuityviai (*dviračiuoti, lietmirka, liežuvynės, patriukšmis, prašeliautojas, purvėteška, žolėkas*). Rodosi, kad kalbame negalvodami, bet pasąmonė visada budrauja, sudrausmindama nuo pertaro ar keiksmažodžio, nuo barbarizmo ar angliakalbystės, kuri, suprantama, niekuo dėta dėl to, kad mes nesugebame to žodžio deramai išsiversti į lietuvių kalbą. Saugoti kalbą – tai saugoti ir globoti tautą, rūpintis jos išliktimi...

***Kraštovaizdis, kaip ir savita kalba, daug pasako apie gimtinę...
Elžbietos Karaliūtės ir Lauros Bagučanskytės nuotraukos***

STASYS BULZGIS,
žurnalistas, poetas,
publicistas, kraštotyrininkas

METAI BĖGA GREIČIAU UŽ GYVENIMĄ

Gimiau dar prieš karą Aukštelkuose. Krikštytas Radviliškio senojoje medinėje bažnyčioje. Joje vaikystėje sekmadieniais lankydavausi, dažniausiai karo metais. Karui baigiantis, frontui slenkant į Vakarus, senoji Radviliškio bažnyčia buvo subombarduota, sudeginta. Dabar jos vietoje stovi Radviliškio kultūros centro rūmai.

Radviliškio pavadinimas sietinas su kunigaikščiais Radvilomis. Tai buvo labai pasižymėjusi, gana turtinga giminė, garsėjusi visoje didžiojoje Lietuvos-Lenkijos valstybėje. Kai kurie Radvilos, ypač valdę Biržų, Kėdainių žemes, buvo aktyvūs reformatai. Sakoma, kad ir Radviliškio apylinkėse jų įtakoje atsirado daug pasekėjų – čia netrūko evangelikų reformatų, evangelikų liuteronų. Nemažai jų buvo ir Aukštelkuose. Kartais juos žmonės vadindavo bambizais. O pačiame Radviliškyje, netoli Goldino malūno, stovėjo evangelikų bažnyčia. Tarybiniais metais, prisimenu, jos patalpose veikė kažkokia parduotuvė. Radvilų giminėje buvo ne vien reformatai. Kai kurie Radvilos – labai aktyvūs katalikybės gynėjai. Tarp jų buvo ne vienas

vyskupas, o Jurgis Radvila – net kardinolas, kandidatas į popiežius.

Vaikystėje, mokydamasis Radviliškio gimnazijos pirmojoje klasėje (tada dar tebebuvo gimnazijos), knygų etažerėje radau Jono Marcinkevičius knygą „Sukaustyti laitrai“. Nepatiko. Bet labai susižavėjau kitu šio rašytojo romanu „Jis turi mirti“. Čia radau paminėtą ir Radviliškį. Atrodė keista. Tada net pagalvoti negalėjau, kad Jonas Marcinkevičius kilęs iš Radviliškio. O tuo metu čia gyveno visa Marcinkevičių šeima. 2000 m. išleistoje knygoje „Kelionių vadovas po Lietuvą“ (sudarytojas ir autorius A. Semaška) rašoma, kad Radviliškyje tebestovi gimtasis rašytojų namas – Sodų al. 2. Tai netiesa. Šiame name prie geležinkelio stoties Marcinkevičių šeima gyveno, čia gimė rašytojo sesuo, kuri apie tai pasakojo, bet pats rašytojas gimė anksčiau – namuke, mažoje gatvelėje, netoli senosios Radviliškio bažnyčios. Tas namukas jau seniai nugriautas. Nors vertėjo jį išsaugoti. Rajono spauda savo laiku tai primygtinai siūlė. Namukas nufotografuotas. Nuotrauka buvo rajono laikrašty-

je. Ji buvo pasiūsta ir rašytojo Jono Marcinkevičiaus našlei, kuri tą nuotrauką išspausdino „Švyturio“ žurnale su prierasu, kad čia atvažiuos ir tame namelyje rašys prisiminimus apie rašytoją. Nepadėjo. Tuometinės Radviliškio galvos nusprendė kitaip – nugriauti. Taigi, Jono Marcinkevičiaus, kurio 115-ąsias gimimo metines šiemet minime, gimtojo namelio Radviliškyje seniai nebėra.

Aš beveik visą gyvenimą dirbau žurnalisto darbą – ir Radviliškyje, ir Šiauliuose. Daug teko bendrauti su Radviliškio rajono ir Šiaulių miesto literatais. Be eilėraščių, rašau apybraižas, apsakymus. Esu išleidęs ne vieną eilėraščių rinkinį, apysaką apie rūsčiuosius pokario metus – „Ir tada žolė buvo žalia“. Daug rašiau apie kraštotyrininkus. Sukūriau ir Radviliškiui skirtą eilėraščių ciklą, kuris išspausdintas 2012 metais išleistame rinkinyje „Neprakalbintas lemties akmuo“.

DUNKSĖJIMAS

*Kas dunksi tarp besirikiuojančių sonetų?
Kas trinksi žengiant jiems pro širdgėlos vartus?
Gal tai bevertės užmirštos būties monetos?
O gal... Bet ar kas leis suklysti tris kartus?*

*Gal vėl netikras pinigais pakirs tau kojas,
Vėl tyliai dunksi, vėl aplinkui neramu.
Kodėl mes taip dažnai plikai tuštybei plojam?
Sakykite, ar kas jus varo iš namų?*

*Ar greit užmiršite čia paliktus vardus?
Ar jau paglostėt patekėjusį mėnulį?
Ar meldžiatės už tuos, kurie kalnely guli?*

*Ko tas dunksėjimas toks keistas ir graudus?
Visas tas nuogirdas tuoj meskite į šalį:
Tai sąžinė prabusti nori, bet negali.*

PRISIMENAM

*Nuo suodžių juodo žvirblio jau pasigendi,
nes juodas garvežys nutilęs vienas ilsis –
stoties aikštėj sustojusį tu jį randi.
Jis lyg sakyty – traukiniais nenusivili.*

*Radviliškis be garvežio tikrai nuliūstų.
Vėl jo švilpukas, rodosi, iš miego kelia –
prisimenam iš savo šiuolaikinių būstų.
Ir daros gaila juodo suodino žvirblelio.*

VARPINĖ

*Grakštesnės medinės varpinės dar niekur nematei.
Karui pleškinant bažnyčių ji paliko nesudegus.
Rodos, kad gyvenimo audras kartu su ja kentei.
Ji – lyg ordinas, kurį už ryžtą prie krūtinės sega.*

*Varpinė liepsnojo nuo negailestingo, pikto žaibo.
Bet Radviliškis ją žaibiškai atstatė – kaip gražu!
Ir toliau nuo jos grakštumo ir nuo grožio akys raibo.
Darės lengva – tartum būtum pievoj tarp jaunų beržų.*

*Ir rūstu, nes nuo bermontininkų kritusius karius
ryto valandėlę priglaudė šios varpinės paguoda.
Ir dėl to ji tavo sieloj niekad niekad nesugrius –
žuvusiųjų savanorių ji užmiršti mums neduoda.*

PAMINKLAS SENOSIOSE KAPINĖSE

*Sakalauškas Gracijonas, Jaraminas Jonas...
Šviesūs jų vardai didingu paminklu čia tapo,
Savo skrybėles nutilę nusiimkit, ponai:
stovime prie žuvusiųjų savanorių kapo.*

*Nuo piktų bermontininkų brangiąją Tėvynę
savo kraujo negailėdami jie drąsiai gynė.*

*Okupantai tokius paminklus naikino, griovė.
Šis išliko: mat jis stovi kapuose, prie vartų.
Žmonės žvakutes čia degė – niekad nesiliovė.
Juodos šmėklos jas gesino – matėme ne kartą.*

*Ar čia saulė šviečia, ar lietus pečius velėja –
šis paminklas budi – kaip sovietmečiu budėjęs.*

Vėlių suolelis

Ar vėlių suolelj matė kas?
Ne. Jauti jį savo širdimi.
Tartum kristų tau jis į rankas.
Tartum vandenį tu jį semi.
Iš tikrųjų jis už debesų –
taip toli, net pagalvot baisu.

Savo draugui jau šaukei: „Tuojau!“
Net neatsisveikinai, o jis
ant vėlių suolelio sėdi jau.
Ar pagal žuvelę ir žvejys?
Tas suolelis švyti baltumu
Ir dėl to baltumo neramu.

O vėlių suolelis bus visų,
švytintis ir skambantis širdy,
esantis kažkur už debesų.
Ar jo šauksmo spindesį girdi?
Gal suvilgo jį skaidri rasa?
Gal juo žėri planeta visa?

Ir nereikia kyšių, pažinčių –
bus vieta ir tau, kai jos reikės.
Ant vėlių suolelio kaip svečių
mūsų kantriai lauks, mumis tikės.
O suolelis savo baltumu
džiugins, kai neteksime namų.

Du kiveriai aukso

Ar ne tau už vargšę sielą velnias
Aukso net du kiverius atkišo?
Buvo Vėlinės be šalčio, švelnios,
Smarkiai pūtęs vėjas net sumišo.

Tie du kiveriai – didžiausias lobis.
Būtum auksą tą tuojau priglobęs.
Velnio smarvė tik tave atbaidė.
Ir prisiminei rytinį gaidį.

O dangus tai niaukėsi, tai švito.
Ir senovės kareivėliai traukė.
Ant galvų jiems kiveriai – lyg kaukės.
O žvakutės degė lig pat ryto.

NAUJI RADVILIŠKĖNŲ LEIDINIAI

STASYS BULZGIS. *Rytojaus žiežirba*

VIDMANTAS VALIUŠAITIS. *Valiušaičiai 400 metų istorijoje*

TERESA RITA KARVELIENĖ. *Atsakomybė*

RAJONO KULTŪROS RENGINIAI

(2015 m. II pusmetis)

Liepos 4 d. Grinkiškyje surengta seniūnijos bendruomenių šventė. Vyko sporto varžybos, nuotaikingos estafetės, meno kolektyvų pasirodymai.

Liepos 5 d. Butėnuose įvyko kraštiečių šventė. Kaimo 460 m. sukakčiai skirtame renginyje pasklaidyti istorijos puslapiai, pašventintas į naują vietą perkeltas šio ir Viešvilų kaimų kryžius, pasidžiaugta šiandienine gimtine.

Liepos 6 d. radviliškiai rinkosi į miesto Kultūros ir poilsio parką paminėti Valstybės dieną. Ten jie prisiminė tautos istoriją, klausėsi rajono vadovų ir kitų sveikinimų, šiauliečių kanklininkų E. Ralienės ir G. Trinkūnaitės atliekamų melodijų, buvusios tremtinės S. Janušonienės eilių, choro „Versmė“. Vėliau visi drauge giedojo „Tautišką giesmę“;

Valstybės dienos ir savojo miestelio bei bažnyčios 186-ojo gimtadienio proga Sidabrave vyko pamaldos, koncertai, susitikimai, seniūnijos gyventojų apdovanojimai. Iškilmėse dalyvavo šiaulių vyskupas E. Bartulis, Lietuvos bei pasaulio galiūnų čempionatų nugalėtojas Ž. Savickas, kiti svečiai;

Aukštelkuose Valstybės dieną kvietė kraštiečio, atsargos kapitono A. Pliatkaus knygos „Misija: Somalis“ pristatymas. Dalyvavo Šaulių sąjungos Radviliškio 1-osios kuopos nariai, KASP Priskėlimo apygardos 6-osios rinktinės 608-osios kuopos savanoriai bei aukštelkietė R. Veršnickaitė, muzikinius kūrinius atliko T. Kanapinskas.

Liepos 7 d. Šiauliuose vykusiame tarptautiniame folkloro festivalyje „Saulės žiedas“ Radviliškio miesto kultūros centro folkloro ansamblis „Aidija“ laimėjo I vietą tradicinio dainavimo grupėje.

Liepos 11 d. Žagarės dvaro parke „Vyšnių festivalio“ metu vykusiuose šiaulių apskrities muzikos apdovanojimuose „ŠAMA“ dėl geriausio Radviliškio rajono kolektyvo vardo varžėsi trys kolektyvai: Šeduvos kultūros ir amatų centro liaudiškos muzikos kapela „Užuovėja“ (vadovas E. Kažukaus-

kas), Radviliškio kultūros centro liaudiškos muzikos kapela „Radvija“ (vadovė J. Stakvilevičienė) ir Šeduvos gimnazijos dainavimo studija „Džia-Da“ (vadovė A. Meškauskienė). Pastarasis kolektyvas tapo nugalėtoju;

Šeduvos seniūnui J. Praniu ir Šeduvos kultūros ir amatų centro direktorei N. Borgerdt šiame festivalyje įteikta „Lietuvos mažosios kultūros sostinės 2016“ vėliava.

Liepos 11 d. Polekėlės bendruomenė šventė savo 10-metį. Proginame renginyje apžvelgta veikla, padėkota aktyviausiems nariams ir talkininkams, pasidrausinta naujiems darbams.

Liepos 18 d. Kleboniškių kaimo buities muziejaus klojime svečiavosi šiaulių rajono Bridų kaimo mėgėjų teatras. Jis parodė K. Binkio satyrinę poemą „Tamošius Bekepuris“ (režisierė N. Mirončikaitė-Timinskienė).

Liepos 25–26 d. Šiaulėnuose surengta tradicinė miestelio šventė. Bendra malda bažnyčioje Šv. Onos atleidų proga, seniūnijai nusipelnusių, gražiausiai aplinką tvarkančių gyventojų apdovanojimai, žvejų, sporto varžybos, šventinis koncertas – visa tai aprėpė išskirtinio renginio programa.

Liepos 31 d. Radviliškyje įvyko miesto 448-ojo gimtadienio šventė „Skamba Radviliškio garvežiai“. Radviliškio baseino teritorijoje įkasta kapsulė su laišku ateities kartoms, grožėtasi šventine eiseną. Mero padėkos ženklas įteiktas kraštiečiui, knygų autoriui S. Sabaliauskui-Geladuoniui. Kvietė medžiotojų ir žvejų trofėjų, kitos parodos, koncertai, varžybos, fejerverkai.

Rugpjūčio 2 d. Baisogalos parke nuskambėjo XIV folkloro festivalis „Nemirštanti tautos gaida“. Surengtas šio sambūrio dalyvių koncertas, liepsnojo draugystės laužas, linksmintasi gegužinėje.

Rugpjūčio 15 d. Šeduvoje – Žolinės atlidai. Šventės dieną atidengta 1919–1920 m. Nepriklausomybės kovų Šeduvos valsčiaus savanorių atminimo lenta. Kvietė eiseną, konkursą „Šeduva – žmonės, istorija, vertybės“, šventiniai fotosalonai, miesto parke vyko šeduvių apdovanojimo ceremonija, atnaujintoje scenoje skardėjo koncertas „Žolinės vainikas“, kurį surengė įvairių regionų kapelos, laukė įvairios pramogos.

Rugpjūčio 15–16 d. Šaukotas minėjo miestelio bei Šv. Roko atlidų dieną. Surengtos žvejų, sportininkų varžybos. Pagerbti gražiausių sodybų šeimnininkai, seniūnijos renginių rėmėjai. Gyventojams padovanotas šventinis koncertas.

Rugpjūčio 23 d. Radviliškyje, prie Trijų kryžių, paminėta Europos totalitarizmo aukų ir Baltijos kelio diena. Priminta istorija, skambėjo melodijos. Bažnyčioje aukotos šv. Mišios.

Rugsėjo 1 d. Radviliškyje ir visose kitose seniūnijose vyko Mokslo ir žinių dienos skirti renginiai. Bažnyčioje moksleiviai, jų mokytojai ir tėvai dalyvavo šv. Mišiose, vėliau mokyklose surengtos naujų mokslo metų pradžios iškilmės.

Rugsėjo 3 d. Radviliškio viešoji biblioteka pakvietė į susitikimą su kraštiečiu, knygų autoriumi S. Sabaliausku-Geladuoniu. Klausytasi autoriaus, Radviliškio muzikos mokyklos atlikėjų, dalytasi prisiminimais.

Rugsėjo 6 d. Radviliškyje pirmą kartą paminėta Europos žydų kultūros diena. Jos tema – „Tiltai“. Mokiniais ir juos lydintiems mokytojams buvo organizuota išvyka į Radviliškio ir Šeduvos miestų žydų kapines, masinių žudynių vietas.

Rugsėjo 12 d. Daugyvenės kultūros istorijos muziejaus-draustinio Kleboniškių kaimo buities muziejuje surengta Aukštaitijos regiono šventė „Kleboniškių etnografinės spalvos“, skirta Etnografinių regionų metams. Tai buvo proga pasigrožėti liaudies menu, pasidomėti senaisiais amatais ir pasiklausyti liaudiškos muzikos. Tarp dalyvių buvo ne tik Radviliškio, bet ir kitų rajonų bei miestų atstovai.

Rugsėjo 16 d. Radviliškio viešoji biblioteka pakvietė radviliškietis susitikti su aktoriumi, humoristu, laidų vedėju, sportininku, filantropu Giedriumi Savicku.

Rugsėjo 18 d. Radviliškio miesto mokyklų mokiniai vyko į

apžvalginę ekskursiją po rajoną. Vėliau Viešojoje bibliotekoje įvyko diskusija krašto istorijos temomis, dalyvaujant šiauliečiui profesoriui A. Gumuliauskui. Taip paminėta Europos paveldo diena, kurios šiemetė tema „Paveldėkime savo ateitį“.

Spalio 7 d. Viešojoje bibliotekoje atidaryta Radviliškio rajono savivaldybės švietimo ir sporto paslaugų centro Suaugusiųjų ir jaunimo neformaliojo ugdymo skyriaus Menų studijos moterų kūrybinių darbų paroda „Kalba moterys“. Eksponuota beveik pusšimtis darbų, kuriuos nutapė 15 šių studiją laisvalaikio lankančių radviliškietėlių autorių.

Spalio 9 d. Šeduvoje atidengtas paminklas čia gyvenusiems, dirbusiems, mirusiems, sušaudytiems žydams. Iškilmėse dalyvavo šalies LR Ministras Pirmininkas A. Butkevičius, Užsienio reikalų ministerijos atstovai, Lietuvoje reziduojantys užsienio šalių ambasadoriai, Radviliškio rajono savivaldybės atstovai, iš įvairių pasaulio kampelių atvykę žydai. Aplankytos atkurtos žydų kapinės, masinių žudynių vietas, vyko kiti Šeduvos žydų memorialinio fondo projekto „Prarastas Štetlas“ renginiai.

Spalio 10–11 d. rajone surengtas 5-asis pėsčiųjų žygis „Pergalės ir kovų takais“. Jis subūrė beveik 450 žygeivių. Visus juos iš Baisogalos palydėjo tenykštė kaimo kapela „Žvangulis“, rajono vadovai, žygio organizatoriai. 30 ir 50 km eję dalyviai finišavo taip pat Baisogaloje.

Spalio 15 d. Radviliškio viešosios bibliotekos konferencijų salėje pristatyta „Vermės“ leidyklos išleista J. Ulinauskai-

tės-Mureikienės knyga „Likimo išbandymai“. Popietėje dalyvavo autorė, knygos sudarytojas, profesorius J. Mureika, atsargos pulkininkas, šios leidyklos renginių organizatorius A. Dudavičius, rajono Savivaldybės atstovai.

Spalio 21 d. Šaukote įvyko poezijos ir muzikos vakaras. Į jį susirinko tenykščio knygos mylėtojų klubo „Gomerta“ nariai, kiti knygos bičiuliai. Sulaukta svečių – rajono literatų klubo „Jonvabalio“ atstovų D. Šalengienės, E. ir A. Stančikų bei muzikuojančio tautodailininko iš Šiaulėnų E. Arbušausko.

Spalio 23 d. Pašušvio kultūros namuose kvietė tradicinė vakaronė „Po rudens darbų pabūkime kartu“. Jos dalyviai, pasidalijo mintimis, pasilinksmino, pasiklausė muzikos.

Spalio 24 d. Pavartyčių pramogų ir šokių salėje paminėta šios įstaigos 30 metų sukaktis. Skambėjo sveikinimai, apdovanoti aktyviausi kultūros darbuotojai, scenos entuziastai, koncertavo Raudondvario, Butėnų ir Grinkiškio vokaliniai moterų ansambliai.

Spalio 29 d. Radviliškio kultūros centre suorganizuotas smagus rajone gyvenančių aukštaičių, žemaičių, dzūkų ir suvalkiečių pasibuvimas „Gyva gimtinė širdyje“, skirtas Etnografinių regionų metams. Dalyviai pristatė savo tarms, tradicijas, dainas, valgius, pasilinksmino;

Šniūraičių biblioteka paminėjo savo 60 metų jubiliejų. Proginėje šventėje prisiminta jos istorija, pagerbti darbuotojai ir aktyviausi skaitytojai bei rėmėjai, pasiklausyta kaimo saviveiklininkų koncerto (vadovė A. Motiejūnienė).

Spalio 30 d. Šiaulėnuose vyko prisiminimų vakaras, kiti renginiai, skirti agronomo, visuomenininko, Nepriklausomos Lietuvos jaunųjų ūkininkų ugdytojo, Sibiro gulagų kankinio V. Tiškaus mirties 40-osioms metinėms.

Lapkričio-gruodžio mėn. Etninės kultūros ir amatų centre (Pakiršinio dvare) – popietės-edukacinės valandėlės „Advento vainikas“. Tai – galimybė pasimokyti įvairių amatų, daugiau sužinoti apie kalėdinio laikotarpio papročius bei tradicijas.

Lapkričio 6 d. Radviliškio viešojoje bibliotekoje surengtas susitikimas su kraštiečiu rašytoju V. Kalvaičiu. Renginyje dalyvavo ir literatūrologė K. Bačiulienė, Kelmės viešosios bibliotekos direktorė R. Grišienė, tenykščio literatų klubo

„Vieversys“ prezidentas V. Gulbinas. Rašytojas pasidalijo prisiminimais apie savo metus Radviliškyje, apie lageryje, tremtyje patirtus išgyvenimus, savo literatūrinę veiklą. Skambėjo ištraukos iš jo knygų, V. Gulbino atliekamos dainos.

Lapkričio 7 d. Acokavų bendruomenės namai pakvietė gyventojus į kulinarinio paveldo dieną „Pyraginė“.

Lapkričio 10 d. Radviliškį aplankė projekto „Donelaičio atlasas“ dalyviai: savaitraščių „Šiaurės Atėnai“ ir „Literatūra ir menas“ vyr. redaktoriai G. Kazlauskaitė, G. Norvilas, taip pat D. Petrošius ir R. Šileika. Poetai su miesto moksleiviais žaidė kvadratą, o Viešojoje bibliotekoje pabendravo su radviliškietėmis, paskaitė savo kūrybos. Tai buvo K. Donelaičio metams skirto projekto tęsinio renginys.

Lapkričio 13 d. Viešojoje bibliotekoje atidaryta rajone vasarą vykusio plenero darbų paroda. Kartu pristatytas tų darbų atvirukų rinkinys – 12 dailininkų ir 10 literatų kūryba. Plenero dalyviai atspindėjo Šiaulėnų, Diktariškių apylinkių, kur šiemet ir kūrė, vaizdus. Projekto organizatorius – literatų klubas „Jonvabalio“.

Lapkričio 13 d. Grinkiškio miestelio ir aplinkinių kaimų gyventojai paminėjo Grinkiškio kultūros namų 55-erių metų sukaktį. Skambėjo sveikinimai, surengtas proginis vietos meno mėgėjų koncertas, visiems, susirinkusiems į šventę, padovanoti sukakčiai skirti lipdukai.

Lapkričio 14 d. Alksniupių kultūros namuose surengtame tradiciniame vokalinio ansamblių festivalyje „Juodalksnių pavėsy“ kelių valandų koncertinę programą parodė Radviliškio ir aplinkinių rajonų bei miestų kolektyvai.

Lapkričio 16 d. Sidabravo kultūros namai organizavo poezijos popietę. Ji buvo skirta krašto šviesuolio, kunigo, poeto A. Valantino šviesiam atminimui.

Lapkričio 20 d. Beinoravos biblioteka paminėjo savo 45 metų sukaktį. Surengta šventė „Čia amžių išmintis knygų eilutėm šneka“. Dalyviams pristatyta šiandieninė biblioteka, jos istorija, pagerbti darbuotojai, rėmėjai, aktyviausi skaitytojai;

Radviliškio miesto kultūros centre muzikos mylėtojus sukvieta baigiamasis projekto „Vargonų įkvėpti vakarai“ renginys – Menų ir kūrybinių technologijų fakulteto Muzikinio teatro studijų programos studentai kartu su dėstytoja E. Juozapaitiene žiūrovams pristatė edukacinę pamoką-koncertą „Dainuojame žaisdami...“

Lapkričio 21 d. Radviliškio kultūros centre vyko XI tarptautinis garbaus amžiaus žmonių liaudiškų šokių festivalis „Ir ne tik iš Lietuvos“, kurio iniciatorius – šis centras ir jo šokių kolektyvas „Patrepšėlis“ (vadovė. V. Gilienė).

Gruodžio 10 d. Radviliškio viešojoje bibliotekoje įvyko adventinis susitikimas su Šiaulių vyskupu E. Bartuliu. Pristatytas jo sudarytas 2016 m. kalendorius, pabendrata.

RADVILIŠKIO KRAŠTO IŠKILIŲ SUKAKČIŲ KALENDORIUS 2016 M.

SAUSIS

1 d.

10 m., kai (2006) Vilniuje mirė **Stasys Ivanauskas**, fotografas. Gimė 1917 m. lapkričio 2 d. Daugėlaičiuose.

4 d.

95 m., kai (1921) Grinkiškyje gimė **Juozas Mečinskas**, pedagogas, poetas. Mirė 2000 m. liepos 13 d. Kaune.

6 d.

90 m., kai (1926) Bebrujuose gimė **Algirdas Martinaitis**, pedagogas, literatas, kultūros veikėjas. Mirė 1993 m. rugpjūčio 19 d. Alytuje.

7 d.

120 m., kai (1896) Paežeriuose gimė ir 90 m., kai 1926 m. lapkričio 2 d. mirė **Leonas Jonaitis**, Nepriklausomos Lietuvos kariuomenės karininkas, palaidotas Marijampolės kapinėse.

9 d.

50 m., kai (1966) San Paule, Brazilijoje, mirė **Aleksandras Polišaitis**, diplomatas, Lietuvos konsulas. Gimė 1892 m. spalio 29 d. Raginėnuose.

10 d.

85 m., kai (1931) Piepaliuose gimė **Vincas Kryževičius**, istorikas, humanitarinių mokslų daktaras. Mirė 1997 m. gruodžio 7 d. Vilniuje.

80 m., kai (1936) Kutiškiuose gimė **Kazimieras Giedra**, inžinierius mechanikas, technologijos mokslų daktaras.

12 d.

190 m., kai (1826) Mantviliškiuose gimė **Juozapas Silvestras Dovydaitis**, kunigas, pedagogas, prozininkas, publicistas. Mirė 1883 m. sausio 7 d. Alūkstoje, Latvijoje.

15 d.

135 m., kai (1881) Radviliškyje gimė ir 60 m., kai (apie 1956) Sibire mirė **Vytautas Račkauskas**, geodezijos inžinierius, visuomenės veikėjas.

19 d.

80 m., kai (1936) Linskyje, Utenos r., gimė **Vytautas Vladislovas Tarvydas**, zootechnikas, habilituotas mokslų daktaras, LSMU gyvulininkystės instituto Baisogaloje darbuotojas.

21 d.

115 m., kai (1901) Šaukote gimė **Stasys Kuzminskas**, ekonomistas, ekonomikos mokslų daktaras. Mirė 1989 m. gruodžio 19 d. Notingeme, D. Britanijoje.

25 d.

80 m., kai (1936) Asteikiuose gimė **Romualdas Grigas**, publicistas, prozininkas, sociologas, habilituotas socialinių mokslų daktaras.

26 d.

65 m., kai (1951) Rudeliuose gimė **Juozas Eismontas**, VĮ Radviliškio miškų urėdijos urėdas, Lietuvos miškininkų sąjungos narys.

27 d.

25 m., kai (1991) mirė **Ona Tučaitė**, inžinierė technologė, docentė. Gimė 1925 m. rugsėjo 1 d. Burbiškyje.

29 d.

150 m., kai (1866) Kairėnuose gimė **Kazimieras Daukša**, kunigas, lietuviškos spaudos platintojas. Mirė 1939 m. gegužės 3 d. Kuktiškėse, Utenos r.

110 m., kai (1906) Šiauliuose gimė **Ona Lukauskaitė-Poškienė**, poetė, vertėja, visuomenės ir politinė veikėja, buvusi Radviliškio viešosios valstybinės bibliotekos vedėja. Mirė 1983 m. gruodžio 4 d. Šiauliuose.

30 d.

90 m., kai (1926) Paežeriuose gimė **Kęstutis Jurgis** Žitkus, dailininkas, tapytojas. Mirė 2000 m. vasario 4 d. Kaune.

VASARIS

2 d.

140 m., kai (1876) Šiaulėnuose gimė **Aleksandras Rymas**, gydytojas, visuomenės veikėjas. Mirė 1945 m. kovo 7 d. Vilniuje.

10 d.

65 m., kai (1951) Radviliškyje gimė **Violeta Gaidamavičiūtė-Kisieliene**, grafikė, Lietuvos dailininkų sąjungos narė.

16 d.

120 m., kai (1896) Raginėnuose gimė **Ignas Urbaitis**, teisininkas, visuomenės veikėjas. Mirė 1952 m. liepos 12 d. Taišete, Sibire.

110 m., kai (1906) Radviliškyje gimė ir 15 m., kai 2001 m. lapkričio 9 d. Izraelyje mirė **Chaimas Tokeris**, Radviliškio praeityje įžymus gydytojas.

17 d.

125 m., kai (1891) Bružiuose gimė **Stasys Naginskas**, pedagogas, poetas, kritikas, vertėjas. Mirė 1955 m. balandžio 12 d. Rokiškyje.

19 d.

95 m., kai (1921) Čikagoje, JAV, gimė **Stepas Mikolaitis**, miškininkas, buvęs Radviliškio miškų ūkio direktorius.

23 d.

115 m., kai (1901) Birjočiuose gimė **Jonas Jaraminas**, Lietuvos kariuomenės savanoris. 1919 m. spalio 15 d. žuvo mūšyje su bermontininkais ties Daugėlaičiais.

40 m., kai (1976) Čikagoje, JAV, mirė **Rapolas Skipitis**, teisininkas, visuo-

menės veikėjas. Gimė 1887 m. sausio 31 d. Baukuose.

KOVAS

1 d.

5 m., kai (2011) Vilniuje mirė **Kęstutis Gvalda**, dailininkas, grafikas. Gimė 1927 m. balandžio 24 d. Vaiduloniuose.

2 d.

140 m., kai (1876) Daugėlaičiuose gimė **Juozas Čepulis (Čepas)**, knygnešys. Mirė 1952 m. balandžio 24 d., palaidotas Šiaulėnų kapinėse.

12 d.

120 m., kai (1896) Baukuose gimė **Ignas Vaitiekūnas**, ateitininkas. Mirė 1919 m. gegužės 25 d. (buvo sušaudytas Daugpilio, Latvijoje, kalėjime).

13 d.

90 m., kai (1926) Radviliškyje gimė **Kristina Pakarskytė**, biochemikė, profesorė.

14 d.

30 m., kai (1986) Vilniuje mirė **Domas Cesevičius**, ekonomistas, literatas, visuomenės veikėjas. Gimė 1902 m. lapkričio 13 d. Dapšioniuose.

15 d.

105 m., kai (1911) Pakalniškiuose gimė **Petras Urbaitis**, kunigas, misionierius. Mirė 1994 m. liepos 10 d. San Paule, Brazilijoje.

85 m., kai (1931) Velžiuose gimė **Birutė Senulytė-Skipskienė**, pedagogė, literatė, kraštotyrininkė.

23 d.

15 m., kai (2001) Vilniuje mirė **Algimantas Žukas**, žurnalistas. Gimė 1944 m. sausio 3 d. Vilgirdaičiuose.

24 d.

95 m., kai (1921) Sudeikiuose, Utenos r., mirė **Juozas Šnapštys-Margalis**, kunigas, poetas, prozininkas, vertėjas. Gimė 1877 m. kovo 29 d. Margiuose.

BALANDIS

1 d.

70 m., kai (1946) Juodupiuose gimė **Zenius Bliznikas**, radijo inžinierius konstruktorius, docentas. Mirė 2010 m. lapkričio 6 d.

4 d.

45 m., kai (1971) Kaune mirė **Antanas Bistrickas**, statybos inžinierius, architektas. Gimė 1900 m. sausio 24 d. Kauliniuose.

9 d.

70 m., kai (1946) Ožaičiuose gimė **Jonas Tauginas**, miškininkas, mokslininkas, literatas. Mirė 1999 m. birželio 9 d. Vadaktuose.

11 d.

45 m., kai (1971) Niujorke, JAV, mirė **Stasys Valiušaitis**, kunigas, kanonų teisės daktaras. Gimė 1910 m. rugpjūčio 13 d. Juodupiuose.

12 d.

155 m., kai (1861) Kudinuose gimė **Ona Jurgauskaitė**, knygnešė. Mirė 1939 m. spalio 27 d. Kudinuose.

19 d.

90 m., kai (1926) Anykščiuose mirė **Juozas Brazaitis**, gydytojas, literatas, tautosakos rinkėjas. Gimė 1850 m. sausio 3 d. Varnioniuose.

20 d.

10 m., kai (2006) JAV mirė **Jurgis Janušaitis**, žurnalistas, prekybininkas, visuomenės veikėjas. Gimė 1912 m. rugpjūčio 4 d. Džiugoniuose.

22 d.

160 m., kai (1856) Šiaulėnuose gimė ir 100 m., kai 1916 m. birželio 16 d. Vilniuje mirė **Jonas Ambrozaitis (Ambrozaitis) (Šiaulių Dėdė)**, visuomenės veikėjas, draudžiamosios lietuviškos spaudos platinimo organizatorius.

26 d.

90 m., kai (1926) Vabaliuose gimė **Mečislovas Jučas**, istorikas, habilituotas istorijos mokslų daktaras.

GEGUŽĖ

3 d.

95 m., kai (1921) Palonuose gimė ir 20 m., kai 1996 m. vasario 14 d. Vilniuje mirė **Vaclovas Balčiūnas**, inžinierius architektas.

4 d.

55 m., kai (1961) Radviliškyje gimė **Aurelija Malinauskaitė**, istorikė, muziejininkė.

7 d.

20 m., kai (1996) Vilniuje mirė **Henrikas Jagminas**, baleto artistas. Gimė 1912 m. spalio 28 d. Baisogaloje.

8 d.

95 m., kai (1921) Radviliškyje gimė **Jonas Stankus**, inžinierius architektas.

9 d.

5 m., kai (2011) Kaune mirė, **Rūta Staliliūnaitė**, aktorė, palaidota Pašuvio kapinėse. Jos tėvai gyveno Pašuvyje. Gimė 1938 m. sausio 21 d. Šiauliuose.

21 d.

25 m., kai (1991) Vilniuje mirė **Vytautas Vonsavičius**, geologas, geologijos ir mineralogijos mokslų daktaras. Gimė 1929 m. kovo 18 d. Šeduvoje.

23 d.

120 m., kai (1896) Piepaluose gimė **Vaclovas Senkevičius**, literatas, JAV lietuvių visuomenės veikėjas, Amerikos lietuvių darbininkų literatūros draugijos narys. Mirė 1969 m. kovo 30 d. La Porte, JAV.

55 m., kai (1961) Šeduvoje gimė **Rytis Martinionis**, dailininkas, Lietuvos dailininkų sąjungos narys.

26 d.

75 m., kai (1941) Šašiuose gimė **Algimantas Bartaševičius**, fizikos ir matematikos mokslų daktaras.

55 m., kai (1961) Kalveliuose gimė **Arvydas Andrijauskas**, leidėjas.

27 d.

140 m., kai (1876) Kudinuose gimė ir

55 m., kai 1961 m. rugsėjo 30 d. Kalnuose mirė **Marcelė (Marcijona) Jurgauskaitė**, knygnešė.

30 d.

75 m., kai (1941) Kaune mirė **Algirdas Jakševičius**, teatro aktorius, režisierius, pedagogas. Gimė 1908 m. kovo 25 d. Sidabrave.

BIRŽELIS

7 d.

85 m., kai (1931) Skomaičiuose gimė **Vladas Auga**, aktorius. Mirė 1984 m. balandžio 20 d. Šiauliuose.

15 d.

165 m., kai (1851) Karčemose gimė **Aleksandras Savickas (Savickis)**, knygnešys. Mirė 1937 m. Valdeikiuose.

22 d.

75 m., kai (1941) Radviliškyje gimė **Linas Leonas Katinas**, tapytojas, Lietuvos dailininkų sąjungos narys.

75 m., kai (1941) Červenėje, Baltarusijoje, mirė **Juozas Šarauskas**, Lietuvos kariuomenės pulkininkas. Gimė 1894 m. sausio 20 d. Komariškiuose.

27 d.

100 m., kai (1916) Užuožeriuose gimė **Jonas Kudžma**, pedagogas, prozininkas, kritikas. Mirė 2008 m. birželio 15 d. Gargžduose.

LIEPA

6 d.

80 m., kai (1936) Papušnyje gimė **Jonas Varnas**, dailininkas, karikatūristas, grafikas, Lietuvos dailininkų sąjungos narys.

75 m., kai (1941) Vabaliuose gimė **Saulius Bronislovas Rulys**, automobilių kelių inžinierius.

10 d.

105 m., kai (1911) Panevėžyje gimė ir 20 m., kai 1996 m. vasario 17 d. Putname, JAV, mirė **Vytautas Marijošius**, dirigentas, muzikos pedagogas, kompozitorius. Gyveno Radviliškyje.

12 d.

105 m., kai (1911) Juodžiuose gimė **Jonas Švėgžda**, pedagogas, dailininkas, literatas. Mirė 1995 m. balandžio 19 d. Plaučiškiuose, Pakruojo r.

14 d.

90 m., kai (1926) Jankūnuose gimė ir 15 m., kai 2001 m. balandžio 24 d. Vilniuje mirė **Stasė Bernotienė**, etnologė, muziejininkė.

20 d.

145 m., kai (1871) Ruffece, Prancūzijoje, mirė **Jonas Goštautas**, prozininkas, demokratas, Lietuvos demokratinės bajorijos veikėjas. Gimė 1800 m. liepos 3 d. Šilelių dvare, netoli Baisogalos.

25 d.

115 m., kai (1901) Radviliškyje gimė ir 30 m., kai 1986 m. vasario 3 d. Šiauliuose mirė **Gerardas Bagdonavičius**, dailininkas, grafikas, tapytojas, pedagogas, kraštotyrininkas, scenografas.

27 d.

110 m., kai (1906) Biliūnuose gimė **Jurgis Jankus**, išeivijos rašytojas, dramaturgas, prozininkas, eseistas. Mirė 2002 m. birželio 12 d. Ocean City, JAV.

RUGPJŪTIS

6 d.

85 m., kai (1931) Pavartyčiuose gimė **Petras Sakas (Skačkauskas)**, visuomenės veikėjas. Mirė 1985 m., palaidotas Šeduvos kapinėse.

10 d.

260 m., kai (1756) Jankaičiuose gimė **Laurynas Bortkevičius**, vienuolis dominikonas, religinių raštų rengėjas. Mirė 1823 m. vasario 15 d. Skapiškyje, Kupiškio r.

135 m., kai (1881) Novgorode, Rusijoje, gimė **Konstantinas Boleckis**, pulkininkas, Lietuvos karinis veikėjas, kilęs iš šeimos, gyvenusios Palonuose ir po 1863 m. sukilimo išstremtos į Rusiją. Mirė 1925 m. gruodžio 3 d. Kaune.

16 d.

5 m., kai (2011) mirė **Česlovas Linksmutis Ramonas**, profesorius, habilituotas technologijos mokslų daktaras. Gimė 1939 m. liepos 15 d. Šeduvoje.

17 d.

15 m., kai (2001) St. Peterburge, JAV, mirė **Stasys Citvaras**, išeivijos dainininkas. Gimė 1909 m. liepos 24 d. Radviliškyje.

26 d.

145 m., kai (1871) Žironuose gimė ir 55 m., kai 1961 m. liepos 6 d. ten pat mirė **Antanas Povylis**, publicistas, draudžiamos lietuviškos spaudos platintojas, visuomenės, politinis veikėjas.

RUGSĖJIS

3 d.

120 m., kai (1896) Liudiškiuose, Anykščių r., gimė **Petras Biržys (Pupų Dėdė)**, istorikas, poetas, dainininkas. Mokytojavo Radviliškyje. Mirė 1970 m. liepos 23 d. Vilniuje.

6 d.

80 m., kai (1936) Kubiliūnuose gimė **Algimantas Urba**, inžinierius mechanikas, habilituotas technikos mokslų daktaras. Mirė 2008 m. sausio 29 d.

9 d.

80 m., kai (1936) Butkiuose gimė **Algimantas Jasaitis**, kultūros darbuotojas, buvęs Kupiškio etnografijos muziejaus direktorius.

12 d.

100 m., kai (1916) Pavartyčiuose gimė **Kostas Dočkus**, metalurgijos ir chemijos inžinierius, visuomenės veikėjas. Mirė 2004 m. kovo 12 d. JAV.

55 m., kai (1961) Radviliškyje gimė **Lidija Skačkauskaitė-Kuklienė**, grafikė, Lietuvos dailininkų sąjungos narė.

18 d.

60 m., kai (1956) Kaune gimė **Vidmantas Valiušaitis**, žurnalistas, publicistas, redaktorius. Jo tėvai kilę iš Juodupių k.

21 d.

65 m., kai (1951) Suchorečjės k., Duno apyl., Tugano r., Tomsko sr., Rusijoje, gimė **Žilvinas Skačkauskas**, poetas, vertėjas, humoreskų kūrėjas. 1956 m. su tėvais grįžo į Lietuvą, iki 1973 m. gyveno Radviliškyje.

23 d.

165 m., kai (1851) Juodžiuose gimė **Matas Miežinis**, kunigas, lietuviybės puoselėtojas, švietėjas, spaudos bendradarbis. Mirė 1929 m. spalio 27 d. Šiluvoje, Raseinių r.

26 d.

175 m., kai (1841) Anapolyje, Rokiškio r., gimė **Antanas Vienažindys**, kunigas, poetas. Kunigavo Šiaulėnuose. Mirė 1892 m. rugpjūčio 29 d. Laižuvoje, Mažeikių r.

29 d.

110 m., kai (1906) Valatkoniuose gimė **Vladas Žeromskis**, agronomas, poetas, smuikininkas. Mirė 1993 m. vasario 6 d. Kubiliūnuose.

SPALIS**1 d.**

135 m., kai (1881) Agelaičiuose, Raseinių r., gimė **Antanas Marijošius**, muzikos mokytojas, chorvedys. Vadovavo Radviliškio bažnytiniam chorui, Šaulių sąjungos Radviliškio chorui ir kt. Mirė 1957 m. gruodžio 31 d. Kaune.

10 m., kai (2006) Vilniuje mirė **Bronė Katinienė**, pedagogė. 1944–1949 m. mokytojo Radviliškyje. Gimė 1909 m. sausio 6 d. Slibinuose, Vilkaviškio r.

14 d.

105 m., kai (1911) Daušnagiuose gimė **Julius Duršliokas**, vargonininkas, dainininkas, chorvedys. Mirė 1999 m. sausio 4 d. Kaune.

15 d.

85 m., kai (1931) Kubiliūnuose gimė **Romualdas Alekna**, dailėtyrininkas, Lietuvos dailininkų sąjungos narys.

10 m., kai (2006) mirė **Algirdas Kliorė**, geležinkelio transporto inžinierius,

buvęs pirmasis atkurtų nepriklausomų Lietuvos geležinkelių generalinis direktorius. Gimė 1937 m. sausio 3 d. Šeduvoje.

21 d.

175 m., kai (1841) Mankiškiuose gimė **Silvestras Baltramaitis**, bibliografas, etnografas, literatūros istorikas. Mirė (apie 1918) Penzos gub., Rusijoje.

24 d.

80 m., kai (1936) Grinkiškyje gimė **Rožė Stasiulevičienė**, rankininkė, sporto meistrė, trenerė.

25 d.

50 m., kai (1966) JAV mirė **Kazimieras Pusnikas**, inžinierius, JAV lietuvių visuomenės veikėjas. Gimė 1893 m. lapkričio 17 d. Lopuose.

28 d.

100 m., kai (1916) Radviliškyje mirė **Jonas Zubrys**, knygnešys. Gimė (apie 1858) Radviliškio par.

LAPKRITIS**6 d.**

110 m., kai (1906) Komariškiuose gimė **Martynas Šarauškas**, Lietuvos kariuomenės karininkas. Mirė 2002 m. birželio 3 d. Kaune.

65 m., kai (1951) Šeduvoje gimė **Povilas Anikinas**, dailininkas tapytojas, pedagogas, Lietuvos dailininkų sąjungos narys.

13 d.

210 m., kai (1806) Vilniuje gimė ir 185 m., kai 1831 m. gruodžio 23 d. mirė **Emilija Pliaterytė**, 1831 m. sukilimo dalyvė, kovojusi mūšiuose prie Prastavonių ir Šiaulėnų, palaidota Kapčiamiestyje, Lazdijų r.

110 m., kai (1906) Aukštelkuose gimė **Karolis Mekas**, archeologas, etnografas, filosofijos mokslų daktaras. Mirė 1993 m. sausio 2 d. Vilniuje.

14 d.

100 m., kai (1916) Vėriškiuose gimė **Antanas Valantinas**, kunigas, poetas,

tautosakos rinkėjas. Mirė 2004 m. rugsėjo 2 d. Vadaktuose.

75 m., kai (1941) Mantviliškiuose gimė **Marijona Birutė Navakauskienė-Kudulytė**, geografė, muziejininkė, kraštotyrininkė.

16 d.

75 m., kai (1941) Karlage, Karagandos sr., mirė **Vladislovas Juozapas Marijonas Komaras**, Baisogalos dvaro savininkas, vienas iš pažangiausių Lietuvos ūkininkų, visuomenės veikėjas. Gimė 1879 m. spalio 26 d. Baisogaloje.

21 d.

20 m., kai (1996) Vilniuje mirė **Remigijus Orūnas Morkūnas**, gydytojas odontologas, medicinos mokslų daktaras. Gimė 1947 m. rugpjūčio 5 d. Giedraičiuose.

25 d.

35 m., kai (1981) Šiauliuose mirė **Stasys Paska**, aktorius, režisierius. Gimė 1920 m. spalio 24 d. Radviliškyje.

GRUODIS**1 d.**

120 m., kai (1896) Komariškiuose gimė **Bronius Šarauškas**, Lietuvos kariuomenės karininkas. Mirė 1942 m. birželio 3 d. Abezėje, Komijoje.

5 d.

110 m., kai (1906) Būdų vsd., Betygalos vlsč., Raseinių apskr., gimė **Vladas Tiškus-Tiškevičius**, agronomas, jaunųjų ūkininkų ugdytojas, visuomenės veikėjas. Mirė 1975 m. spalio 31 d. Šiaulėnuose.

8 d.

105 m., kai (1911) Diauderiuose gimė ir 20 m., kai 1996 m. balandžio 7 d. Vilniuje mirė **Balys Gaidžiūnas**, agronomas, poetas, memuaristas, publicistas, JAV lietuvių visuomenės veikėjas.

5 m., kai (2011) Šiauliuose mirė **Viktoras Šniuolis**, partizanas, vienas iš Lietuvos partizanų vadų pasitarimo Minaičiuose 1949 m. organizatorių, Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Prisikėlimo apy-

gardos vado adjutantas. Gimė 1925 m. lapkričio 8 d. Miežaičiuose.

15 d.

145 m., kai (1871) Bružiuose gimė ir 80 m., kai 1936 m. vasario 27 d. Kaune mirė **Jeronimas Šliogeris**, inžinierius elektrotechnikas, profesorius.

22 d.

115 m., kai (1901) Naujasodyje gimė **Izidorius Pucevičius-Radvila**, Lietuvos kariuomenės karininkas, majoras, partizanų Žaliosios rinktinės organizatorius ir vadas. Žuvo 1945 m. rugpjūčio 26 d. prie Mediniškių k., Panevėžio r.

28 d.

20 m., kai (1996) Kaune mirė **Liudvikas Strolis**, dailininkas, keramikas, profesorius. Gimė 1905 m. rugsėjo 1 d. Gankiuose.

KITOS SUKAKTYS

150 m., kai (apie 1866) Šeduvoje gimė **Antanas Vaitkevičius (Vaitkus)**, knygnešys. 1895 m. žuvo prie Radviliškio.

100 m., kai (apie 1916) Talsuose, Latvijoje, mirė **Jonas Koncevičius**, tautosakininkas, bibliografas, istoriografas, pedagogas. Gimė 1835 m. spalio 26 d. Šeduvoje.

80 m., kai (1936) Matkaičiuose mirė Česlovas Milvydas, teisininkas, visuomenės veikėjas. Gimė 1870 m. Matkaičiuose.

70 m., kai (1946) Kaune mirė **Jonas Gregorauskas**, scenografas. Gimė 1874 m. sausio 17 d. Grinkiškyje.

50 m., kai (1966) mirė **Kazys Mikalčius**, tautosakos ir liaudies dainų rinkėjas, eilėraščių ir feljetonų autorius. Gimė 1887 m. Šiaulaičiuose.

430 m., kai (1586) istoriniuose šaltiniuose paminėtas Beinoravos kaimas.

225 m., kai (1791) Baisogala gavo Magdeburgo miesto teises ir herbą iš Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stanislovo Augusto.

185 m., kai (1831) prasidėjo Lenkijos ir Lietuvos sukilimas Rusijos imperijoje, kurio vienas iš vadų buvo Diktariškių dvaro savininkas Pranciškus Šemeta ir kuriame dalyvavo Emilija Pliaterytė, kovojusi ties Prastavoniais.

140 m., kai (1876) pastatyta Radviliškio Švenčiausiosios Mergelės Marijos nekalto prasidėjimo medinė varpinė, atstatyta 1984 m.

110 m., kai (1906) įsteigtas Šeduvos Šv. Kazimiero draugijos skyrius.

105 m., kai (1911) Burbiškyje pastatytas Adomo Mickevičiaus paminklas (aut. K. Ulianskis).

105 m., kai (1911) įsteigta Šileikonių kaimo pradinė mokykla.

100 m., kai (1916) įsteigta Šeduvos miesto tautinė lietuviška katalikiškos pakraipos pradinė mokykla.

100 m., kai (1916) įkurtas Radviliškio vagonų depas.

95 m., kai (1921) įsteigtas Lietuvai pagražinti draugijos Radviliškio skyrius.

95 m., kai (1921) Radviliškyje įkurta mokslo platinimo draugija *Viltis*.

90 m., kai (1926) Radvilonių dvare įsteigta pradinė mokykla.

80 m., kai (1936) pradėtos statyti Linkaičių ginklų dirbtuvės.

80 m., kai (1936) Grinkiškyje pastatytas paminklas Žuvusiems už Lietuvos laisvę.

60 m., kai (1956) Baisogaloje įkurtas Lietuvos gyvulininkystės ir veterinarijos mokslinio tyrimo institutas (dabar LSMU Gyvulininkystės institutas).

60 m., kai (1956) įsteigta Vėriškių biblioteka.

45 m., kai (1971) įkurti Gražionių kultūros namai.

45 m., kai (1971) susikūrė Radviliškio kultūros centro pop grupė *Radviliukai*.

35 m., kai (1981) susikūrė Baisogalos folkloro ansamblis *Dainoriai*.

30 m., kai (1986) įsteigta Radviliškio dailės mokykla.

30 m., kai (1986) įsteigta Raudondvario biblioteka.

30 m., kai (1986) susikūrė Radviliškio kultūros centro folkloro ansamblis *Aidija*.

25 m., kai (1991 01 13), sovietiniams kariniams daliniams šturmuojant Vilniaus televizijos bokštą bei Radijo ir televizijos komiteto pastatą, žuvo, buvo sužeisti žmonės. Radviliškio krašto gyventojai dalyvavo šiuose tragiškuose įvykiuose, vieni kitus pakeisdami vykdavo į laisvės gynėjų budėjimus prie svarbiausių objektų.

20 m., kai (1996) įsteigtas Šiaulėnų krašto muziejus.

20 m., kai (1996) susikūrė Radviliškio kultūros centro liaudiškos muzikos kapela *Seni pažįstami*.

20 m., kai (1996) Radviliškio Vaižganto vidurinei mokyklai suteiktas gimnazijos statusas.

15 m., kai (2001) Radviliškio miesto kultūros rūmai, laisvalaikio studija *Lituanika* ir miesto kultūros ir poilsio parkas reorganizuoti į Radviliškio miesto kultūros centrą.

Parengė Rima Giedrienė

SUMMARY OF “RADVILIŠKIO KRASTAS” NO. 2 (23), 2015

“Congratulations”. People of Radviliskis congratulate two honourable women on their 80-year anniversaries: Elona Marijosiute-Vaisniene – a Ph. D., lecturer, public figure, and sponsor of many Lithuanian cultural and educational institutions, currently living in US; and Veronika Vasiliauskiene – a habilitated Ph. D., professor, agronomist, from the village of Aukstelkai.

This edition’s foreword entitled **“The Most Important Thing Is to Remain Human”** by Vytautas Juozapaitis. He reflects on his homeland, its history, and himself, as well as contemplates on general meaning of being human.

An article **“Stone and Bronze Ages”** by Sigitas Senulis is about archaeology of that period and its findings in the district of Radviliskis. The author presents maps of his research locations, as well as illustrations of the findings.

Gintautas Pabilionis’ publication **“The Ropp Family in Our Region (1)”** tells the story of a noble von Ropp family that once lived in the territory of current Radviliskis: the family’s history, economic and political influence in the country, as well as their beautiful mansions. The first part of the article is printed in this edition.

“The Exam of Heroism” is an essay by Jonas Linkevicius about a former director of Seduva’s gymnasium, also a participant of partisan movement Adolfas Stonkus-Svilpa. The story is about a difficult path his life took him on, his noble personality, and memories of him by others.

“Glowing Sparks of Inspiration” – Lina Petronyte-Miliauskiene’s article about Algimantas Petronis, a teacher, who received an exceptional respect and love from his students, and who spent many years teaching in Radviliskis. It highlights his commitment to work, his creativity, hobbies. Also includes memories of him from his students.

“Memory” is an article about director Audrone Bagatryte, who passed away five years ago. It tells the story of her life, work in a theatre, her ties to our district; also talks about her husband – actor Edmundas Leonavicius, who still preserves bright memory of his wife and continues popularizing unconventional theatre, the work they both started. An article contains some of his memories, stained with lyrical sadness.

“Lithuanian Horses Galloping Through Our Nation’s History” is an article by Ina Stuoge about Lithuanian heritage horse breed known as Žemaitukas; about their signi-

ficant place in Lithuanian history, and the contribution of Baisogala’s district in preserving this unique breed.

“Longtime Mayor of Radviliskis”. Zenonas Vasiliauskas has collected a variety of material from archives, which is now being published for the first time in this magazine. The material is about the mayor Vladas Brazauskas, and the period of Radviliskis during his leadership.

“A Man of Multifaceted Talent” is the 2nd part of the story by Rita Aleknaite-Bieliauskiene about a famous actor, director, distinguished artist Jonas Alekna. The life, creative pursuits, maturity, and recognition arise before the eyes of the readers. An essay is filled with various quotations, appreciations from Jonas Alekna’s former colleagues.

“Joined Story of a Peatbog and a Village” is a story about Tyruliai in the district of Radviliskis. It tells the legend of the foundation of the village, its start-up, a nearby peatbog, historic changes and nowadays reality of this region.

“From Christmas to Epiphany” – Emilija Brajinskiene’s collection of ethnographic material recorded in a local dialect about her family’s customs and traditions during Christmas period, Christmas Eve, New Year and Epiphany.

“The Journey of the Mother Tongue” – philological etudes by Aleksandras Sidlauskas. He is looking back at beautiful dialects of his homeland, discusses works of eminent linguist Ruta Kazlauskaite, points out language “rubbish” and admires beautiful neologisms.

“Years Go by Faster than Life” - Stasys Bulzgis’ thoughts about Radviliskis in the past, about himself and his works. Some of his poems are included in the article.

“Gone, but Not Forgotten Building”. The magazine presents pictures of Co-operation House (Kooperacijos rūmai) building that once stood in the centre of Radviliskis and was a significant part of town’s history. The readers are welcomed to share their memories of it.

This edition also includes the list of newly released publications by local people of Radviliskis, 2016 calendar of local events, the district’s cultural chronicle (2nd half of 2015).

Cover: a monument that was opened in 2015 fall in Seduva to commemorate local Jews.

Back: a newly built observation tower on Siaule’s hill nearby Siaulėnai.

Translated by Elvyra Gaideliene

NEBESANTIS, BET NEPAMIRŠTAS PASTATAS

Tarp Radviliškio viešajai bibliotekai, jos leidžiamam mūsų žurnalui gyventojų pateiktų, padovanotų nuotraukų yra ir ši, dabar spausdinama. Joje užfiksuotas Radviliškio miesto centre įvairiais laikotarpiais stovėjęs pastatas, Kooperacijos rūmais vadintas net tada, kai tokios paskirties nebeatliko. Turbūt ne vieno atmintyje jis išlikęs iki šiol kartu su prisiminimais apie jo istoriją, statytojus, ten veikusias institucijas. Papasakokite apie tai žurnale visiems – taip kartu išsaugosime ateičiai dar vieną gimtinės istorijos eilutę.

Redakcija

9 771822 051006